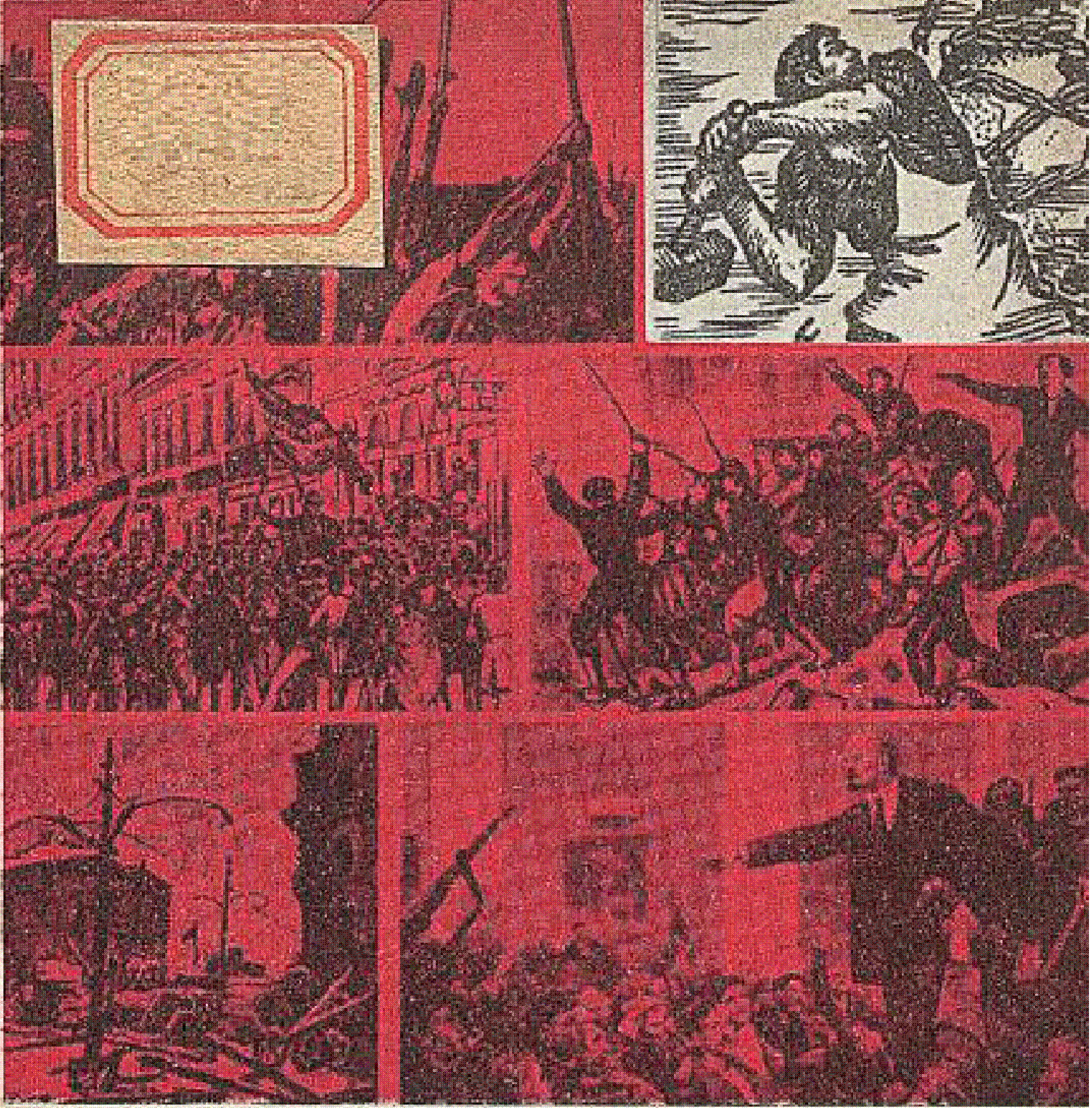

К. МАРКС вә Ф. ЭНГЕЛЬС

КОММУНИСТИК ПАРТИЯ МАНИФЕСТИ

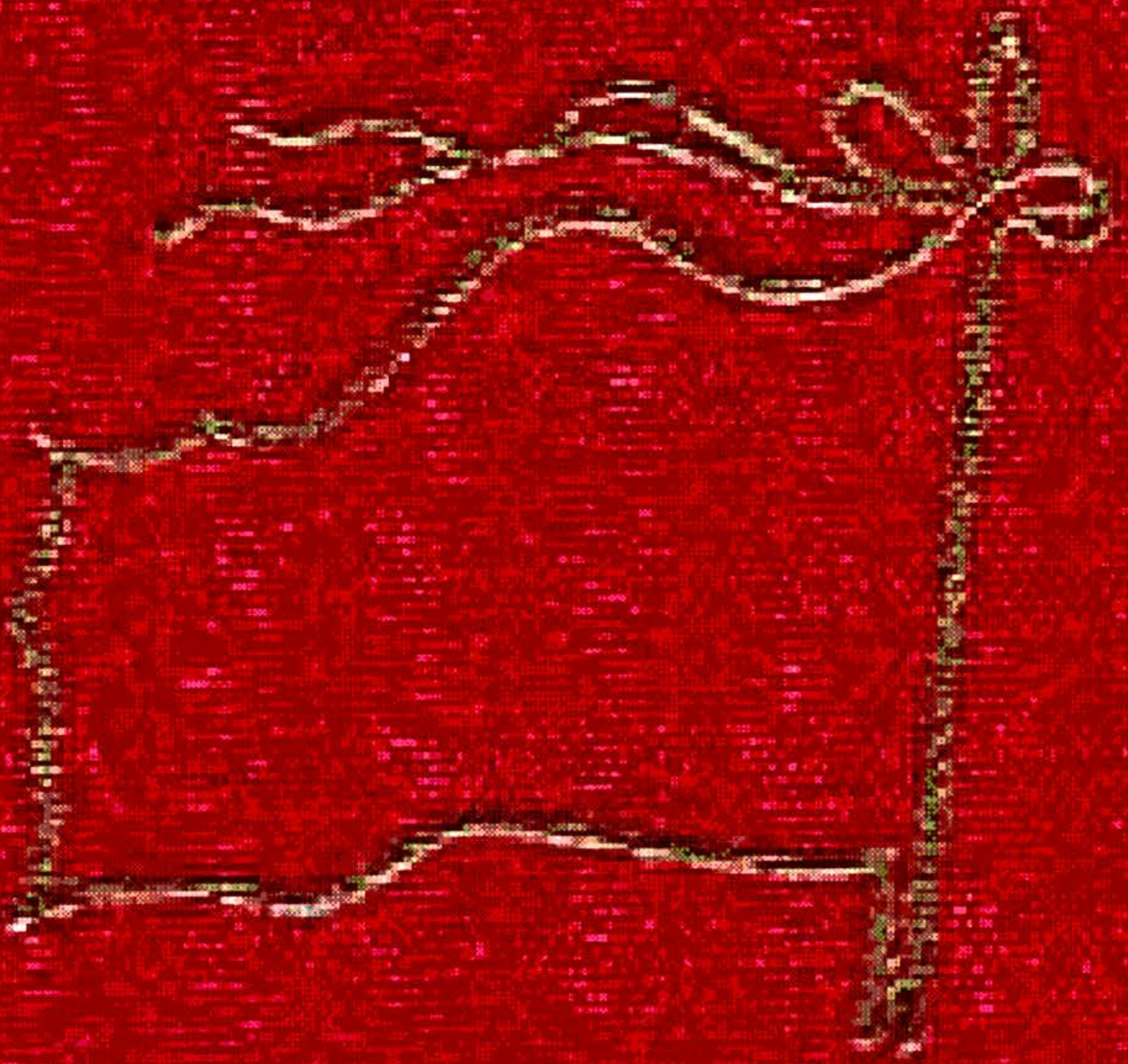

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

ПРОЛЕТАРЫІ ЎСІХ КРАІН, ЯДНАЙЦЕСЯ!

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

БАРЛЫҚ ЕЛДЕРДІҢ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БІРІГІҢДЕР!

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

VISŲ ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!

ПРОЛЕТАРЬ ДИН ТОАТЕ ЦЭРИЛЕ, УНИЦИ-ВЭ!

VISU ZEMJU PROLETĀRIEŠI, SAVIENOJIETIES!

БАРДЫК ӨЛКӨЛӨРДҮН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРИККИЛЕ!

ПРОЛЕТАРҲОИ ҲАМАИ МАМЛАКАТҲО, ЯК ШАВЕД!

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք

ӘХЛИ ЮРТЛАРЫҢ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛЕШИҢ!

KÕIGI MAADE PROLETAARLASED, ÜHINEGE!

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

ПРОЛЕТАРЫІ ЎСІХ КРАІН, ЯДНАЙЦЕСЯ!

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

БАРЛЫҚ ЕЛДЕРДІҢ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БІРІГІНДЕР!

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

VISŲ ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!

ПРОЛЕТАРЬ ДИН ТОАТЕ ЦЭРИЛЕ, УНИЦИ-ВЭ!

VISU ZEMJU PROLETARIEŠI, SAVIENOJIETIES!

БАРДЫК ӨЛКӨЛӨРДҮН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРИККИЛЕ!

ПРОЛЕТАРХОИ ХАМАИ МАМЛАКАТХО, ЯК ШАВЕД!

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք

ӘХЛИ ЮРТЛАРЫН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛЕШИН!

KÕIGI MAADE PROLETAARLASED, ÜHINEGE!

PROLETARË TË TË GJITHË BOTËS BASHKOHUNI !

WORKING MEN OF ALL COUNTRIES, UNITE !

يا عمال العالم اتحدوا !!

ПРОЛЕТАРИИ ОТ ВСИЧКИ СТРАНИ, СЪЕДИНЯВАЙТЕ СЕ !

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK !

VÔ SẢN TẤT CẢ CÁC NƯỚC, LIÊN HỢP LẠI !

PROLETARIËRS ALLER LANDEN, VERENIGT U !

ΠΡΟΛΕΤΆΡΙΟΙ ὍΛΟΥ ΤΟΥ͂ ΚΌΣΜΟΥ ἙΝΩΘΕΙ͂ΤΕ

PROLETARER I ALLE LANDE, FOREN JER !

פראָלעטאריער פון אלע לענדער, פאראייניקט זיך !

KAUM BURUH SEDUNIA, BERSATULAH !

¡PROLETARIOS DE TODOS LOS PAISES, UNIOS!

PROLETARI DI TUTTI I PAESI, UNITEVI!

全世界无产者联合起来!

전 세계 로동자들은 단결하라!

ОРОН БҮХНИЙ ПРОЛЕТАР НАР НЭГДЭГТҮН !

PROLETARIER ALLER LÄNDER, VEREINIGT EUCH!

PROLETARER I ALLE LAND, FOREN DERE!

رنجبران جهان متحد شوید!

PROLETARIUSZE WSZYSTKICH KRAJÓW, ŁĄCZCIE SIĘ!

PROLETARIOS DE TODOS OS PAISES, UNI-VOS!

PROLETARI DIN TOATE ŢĂRILE, UNIŢI-VĂ!

ПРОЛЕТЕРИ СВИХ ЗЕМАЉА, УЈЕДИНИТЕ СЕ!

BÜTÜN ÜLKELERİN PROLETERLERİ, BİRLEŞİNİZ!

تمام ملکوں کے مزدورو، متحد ہو جاؤ!

KAIKKIEN MAIDEN PROLETAARIT, LIITTYKÄÄ YHTEEN!

PROLÉTAIRES DE TOUS LES PAYS, UNISSEZ-VOUS!

दुनिया के मज़दूरो, एक हो!

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

PROLETÄRER I ALLA LÄNDER, FÖRENA ER!

万国の労働者団結せよ!

КПСС МӘРКИЗИЙ КОМИТЕТИ ЙЕНИДИКИ
МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ ИНСТИТУТИ

«ҚАЗАҚСТАН» НӘШРИЯТИ

К. МАРКС вә Ф. ЭНГЕЛЬС

КОММУНИСТИК ПАРТИЯ МАНИФЕСТИ

АЛМУТА — 1962

ЭК13+1М
М

«Бу әсәрдә йеңи, коммунистик җәмийәтни яратқучи пролетариатниң пүткүл дуния тарихий революцион роли, синипий күрәш теорияси вә тәрәққият тоғрисидики һәртәрәплимә вә әң чоңқур тәлимати сүпитидә болған диалектика вә ижтимаий һаят саһасини өз ичигә алғучи дунияға йеңи көз қараш, изчил материализм гениал ениқлиқ вә рошәнлиқ билән тәсвирләнгән».

ЛЕНИН.

Manifest

der

Kommunistischen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

Proletarier aller Länder vereinigt euch.

London.

Gedruckt in der Office der „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter"

von J. E. Burghard,

46, Liverpool Street, Bishopsgate.

«Коммунистик партиянинг Манифести». 1848-йили босилишининг муқоваси.

К. МАРКС.

(рәссам Н. Авакумовниң сизған портрети).

Ф. ЭНГЕЛЬС.

(рәссам Н. Аввакумовниң сизған портрети).

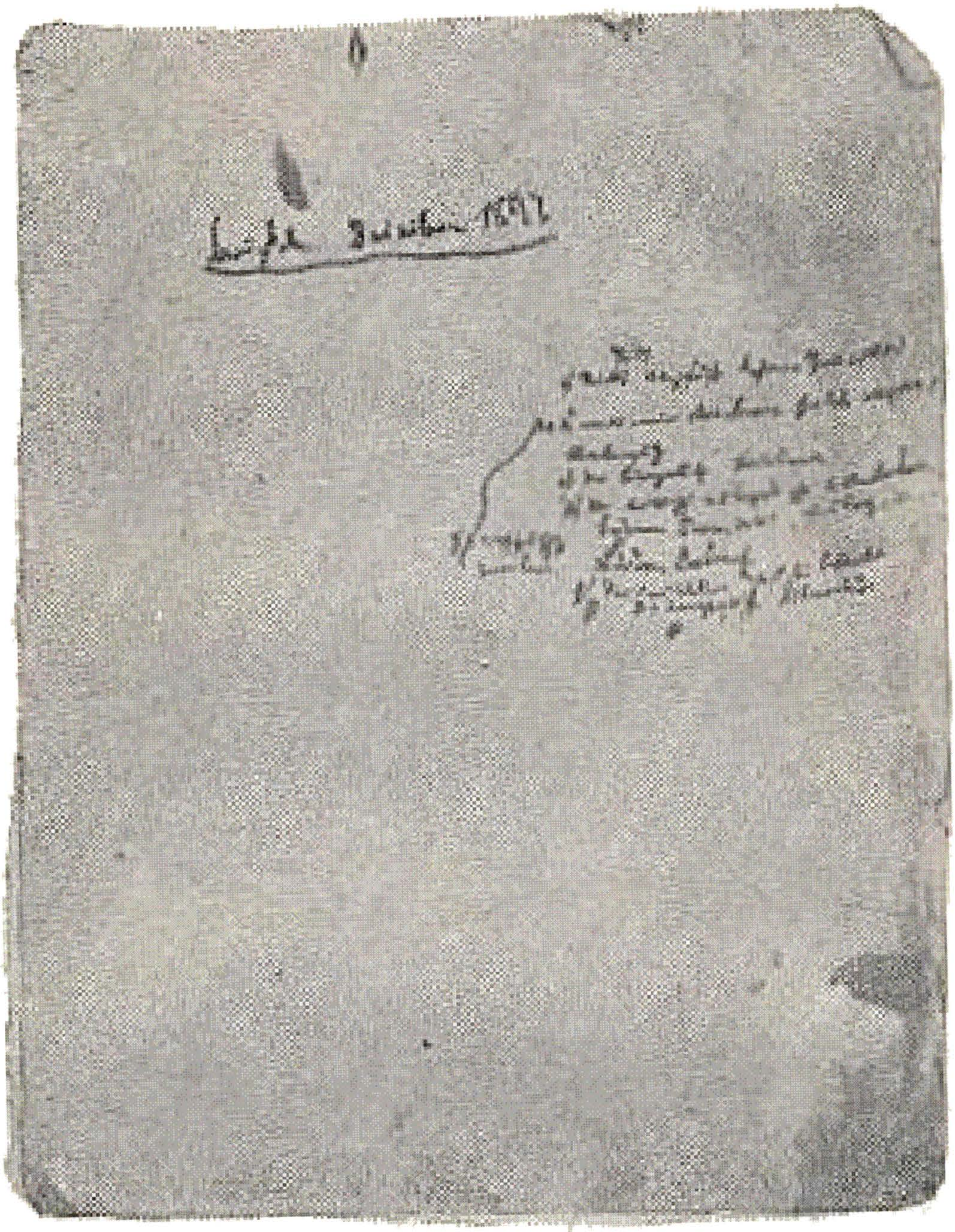

К. Маркс. «Коммунистик партия Манифести» планиниң макети.
Декабрь 1847 — январь 1848 ж.

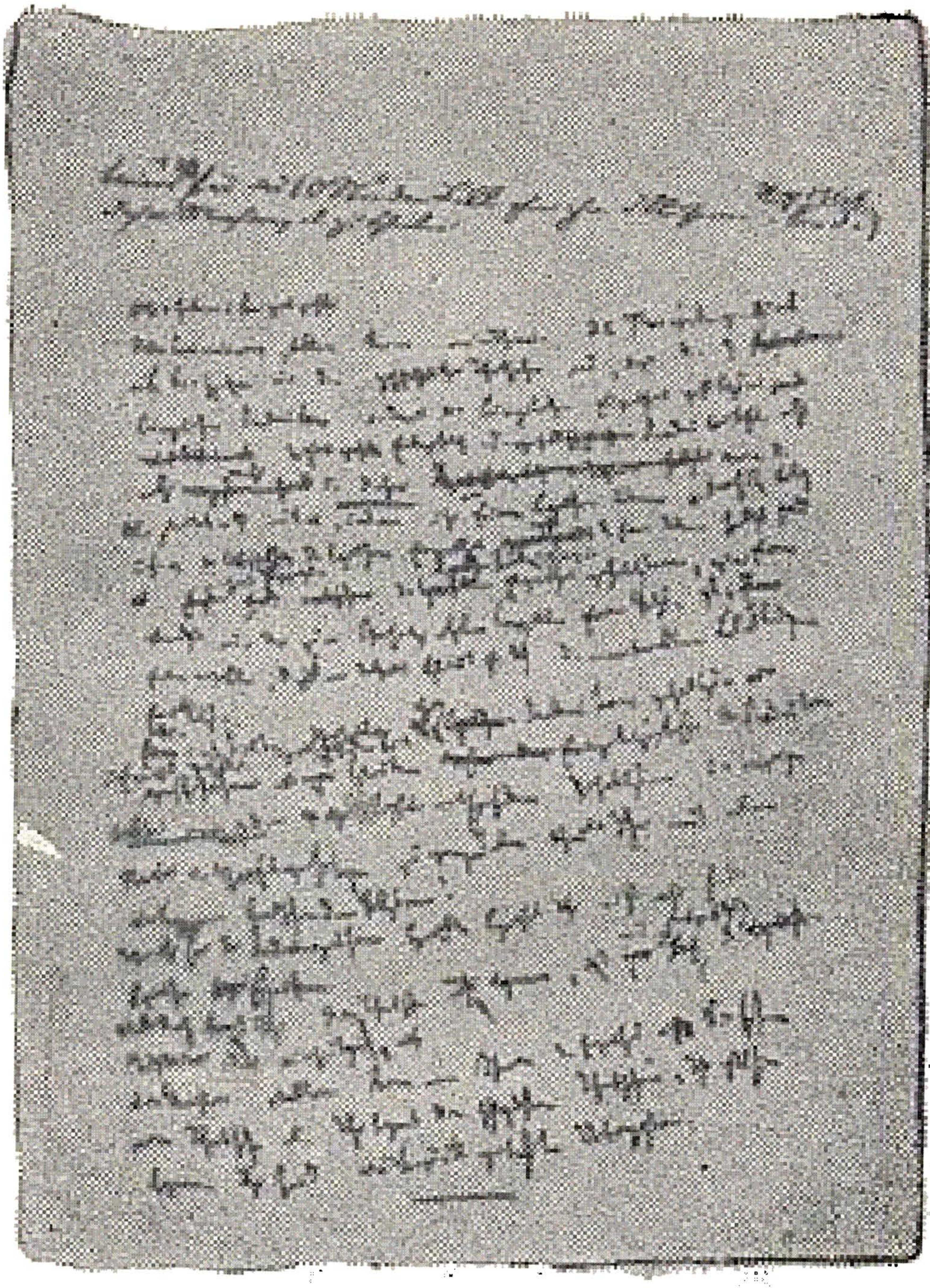

Қ. Маркс. «Коммунистик партия Манифестиниң» дәсләпки йезилған нусхисиниң бир бети.
Декабрь 1847 — январь 1848 ж.
Дәсләпки икки қури Маркисниң аяли — Женни Маркисниң қоли билән йезилған.

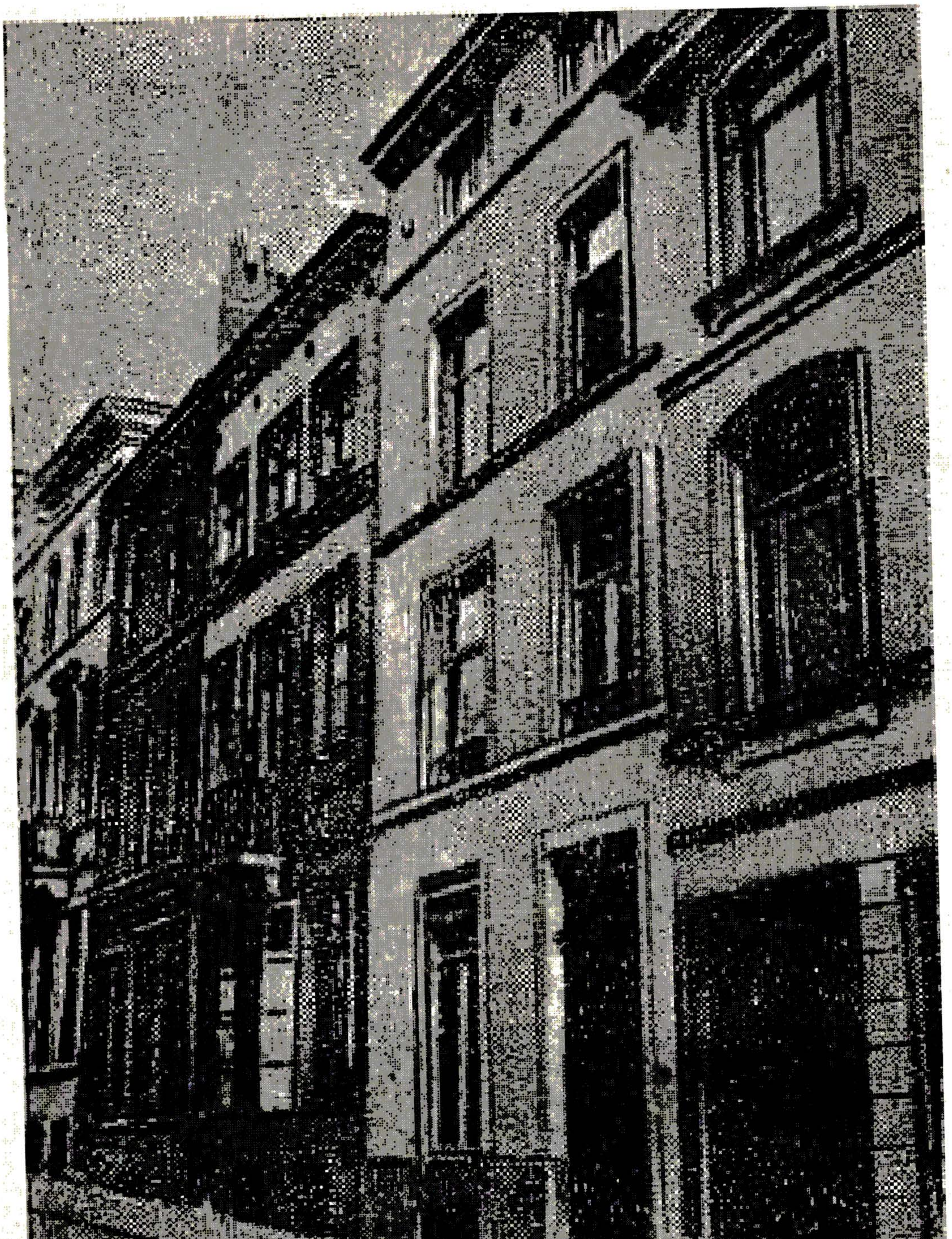

Қ. Маркснинг Брюссельда 1846-жил октябрьдин 1848-жил февральғичә турған өйи.
Орлеан кочиси. № 42.

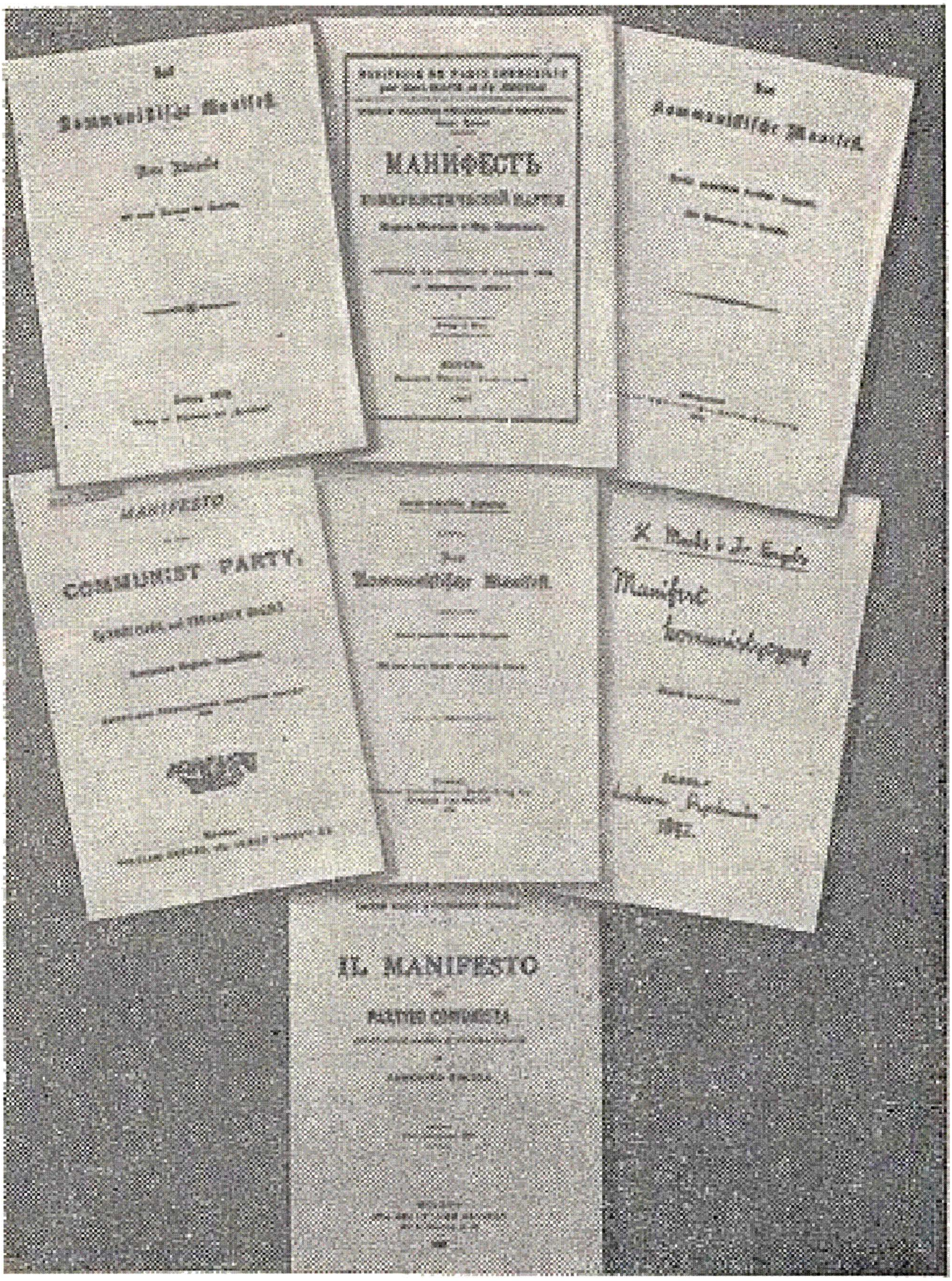

«Коммунистик партия Манифестиниң»
К. Маркс вә Ф. Энгельс язган сөз бешиниң ички бети.

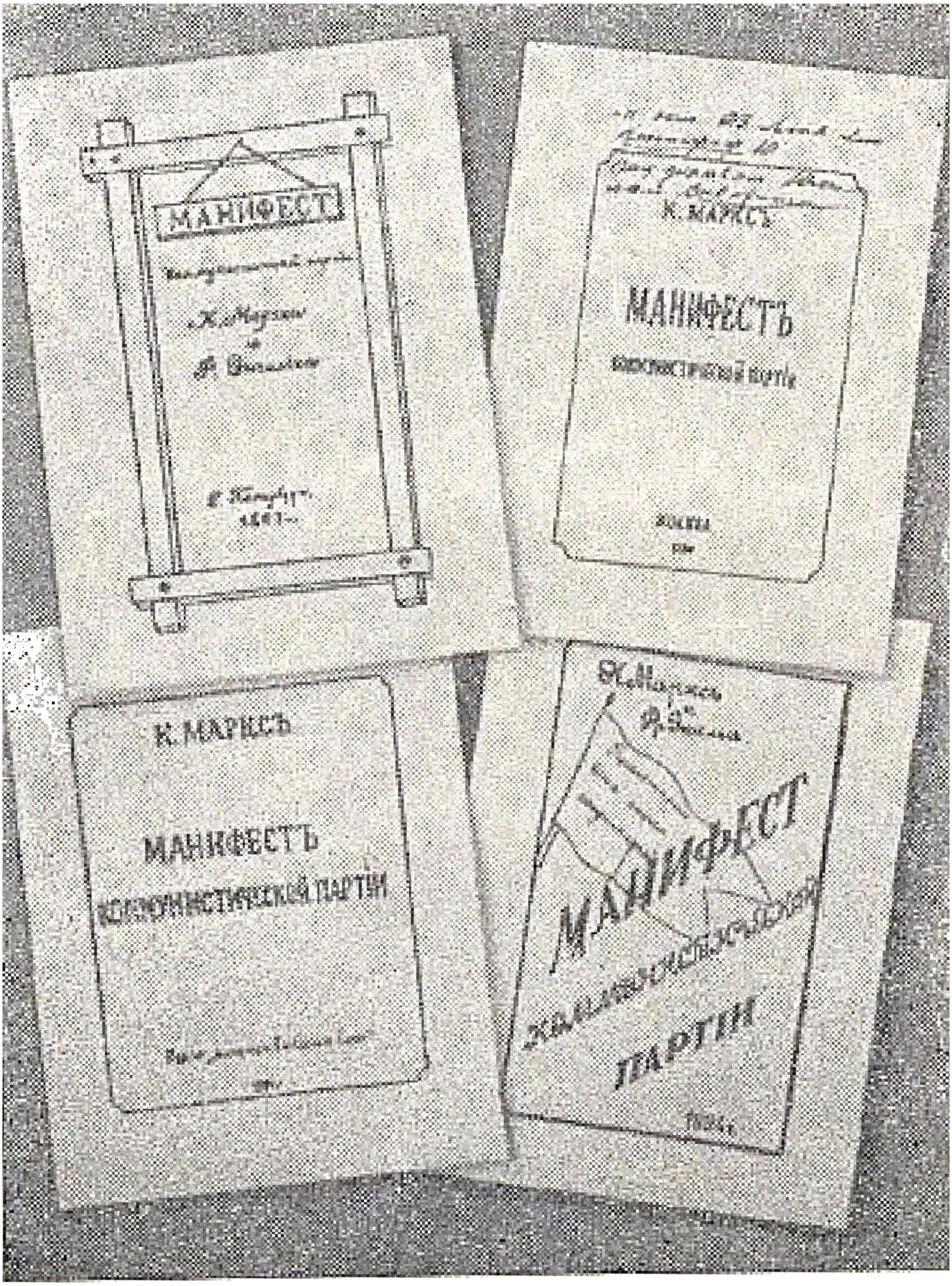

«Қоммунистик партия Манифестиниң» русчә йошурун бесилишлири.

«Коммунистик партия Манифести»ниң ушбу нәшригә 1890-жили чиққан немисчә тексти асас қилип елинди. Униң алдидики немисчә нәширлиригә һәм Энгельс тәрипидин тәһрир қилинған 1888-жилдики инглизчә нәшир қилиниши билән селиштурғанда униңда болған муһим ала-бола пәриқләр редакцияниң әскәртмилиридә ейтилди. Текстқа Энгельсниң 1888-жилдики инглизчә нәшригә вә 1890-жилдики немисчә нәшригә киргүзүлгән изаһлар қошулди.

Ушбу нәширниң русчә тексти К. Маркс вә Ф. Энгельс әсәрлириниң иккинчи нәшриниң 4-томи бойичә берилди, 6-томни тәйярлашта «Коммунистик партия Манифести»-

ниң тәрҗимисигә бәзи бир ениқлимилар киргүзүлди. Русчә текстни басмиға тәйярлашта «Манифест»ниң айрим йәрлирини Ленин қилған тәрҗимиләрдин пайдилинилди вә пүткүл текста Ленин терминологияси (аталғуси) ишлитилди.

«Манифест»қа йезилған һәммә сөз башлири К. Маркс вә Ф. Энгельс әсәрлириниң иккинчи нәшри бойичә бесилди.

КПСС Мәркизий Комитети йенидики
Марксизм-ленинизм институти.

СӨЗ БАШЛИРИ

1872-ЖИЛДИКИ НЕМИСЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ БЕШИ*

У вақитлардики шараитта, әлбәттә, пәқәт йошурун тәшкилати болалиған хәлиқ ара ишчилар тәшкилати, йәни Коммунистлар Союзи 1847-жили ноябрь ейида Лондонда болған конгрессста төвәндә қол қойғучиларға, нәшир қилиш үчүн партиянинң кәң нәзәрий вә әмәлий Программисини түзүш тапшурулған еди. Төвәндики «Манифест» мана шундақ пәйда болди вә униң қол язмиси, февраль революциясидин бир нәччә һәптә илгири нәшир қилиш үчүн Лондонға әвәтилгән еди. «Манифест» әң бурун немис тилида нәшир қилинип, шу тилда Германия-

* «Das kommunistische Manifest. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser» Leipzig, 1872 китапчида бесилған.

дә, Англиядә вә Америкида кам дегәндә он икки қетим һәр хил нәширдә бесилди. Инглиз тилида Лондонда «Red Rpublicen» биринчи қетим 1850-жилида бесилип чиқти, уни мисс Эллин Макфарлин тәржимә қилди, бунидин кейин 1871-жили Америкида кам дегәндә үч хил тәржимиси бесилип чиқти. Манифест Француз тилида биринчи қетим 1848-жилдики июнь қозғилиңидин сәл илгири Парижда вә йеқинда Нью-Йорктики «Socialiste» диму бесилип чиқти. Йеңи тәржимиси тәйярланмақта. Немис тилида биринчи қетим бесилип чиққандин кейин, көп өтмәйлә Лондонда поляк тилидиму мәжут болди. Рус тилида 60-жилларда Женевида чиқти. Нәширгә чиқиши биләнла чапсанла даниялиқләр тилиғиму тәржимә қилинди.

Кейинки жигирмә бәш жил ичидә әһвал қанчә күчлүк өзгәргән болсиму, бирақ бу «Манифест»та баян қилинған умумий асасий қаидилар асасий етибари билән һазирму пүтүнләй тоғридур. Айрим жайлириға бәзи бир түзитишләр киргүзүш керәк еди: «Манифест»та ейтилғинидәк, бу асасий қаидиләрниң әмәлдә тәдбиқ қилиниши һәр қачан вә һәммә йәрдә мәжут тарихий шараитқа бағлиқ, шуңлашқиму II бөлүмниң

ахирида тәклип қилинған революцион тәдбирләргә өз алдиға артуқчә әһмийәт берилмәйду. Һазирқи вақитта «Манифест»ниң бу жайи нурғун җәһәттин башқичә ейтилған болар еди. Кейинки жигирмә бәш жил ичидә жирик санаәтниң наһайитиму риважлинип кәткәнлиги вә шуниң билән биллә ишчилар синпи партия тәшкилатиниң өскәнлигигә көрә, авал февраль революциясиниң, кейин, хусусән, биринчи қетим сәясий һакимийәт икки ай ичидә пролетариат қолида болған Париж коммунисиниң әмәлий тәҗрибисигә көрә, бу Программиниң бәзи бир жайлири һазир конирап қалди. Хусусән Коммуна испат қилидики, «Ишчилар синипи тәйяр дөләт машинисини аддийла егиләвелип, уни өз мәхсәтлири үчүн ишлитәлмәйду» («Франциядә граждан уруши. Хәлиқ ара ишчилар тәшкилати генерал советиниң мураҗнити». Немисчә нәшри, 19-бәткә қаралсун. Униңда бу пикир толуғирақ риважландурулди). Кейин, өз-өзидин мәлумки, «Манифест»та социалистик әдәбият тәнқит қилинған болсиму, лекин бу тәнқит һазирқи вақит үчүн йетәрлик әмәс, чүнки, тәнқит 1847-жилғичила қилинған, худди шуниңдәк, мәлумки, коммунистларниң һәр түрлүк оппозицнон партияләргә мунасивәтлири тоғ-

рисидики пикирләр (IV бөлум) һазирму асасий җәһәтләрдин тоғра болсиму, һәр һалда қисмән конирап қалған, чүнки сәясий әһвал наһайитиму өзгирип кәткән вә униңда ейтилған партияләрниң көпчилиги тарихий тәрәққият нетиҗисидә йоқ болуп кәткән.

Бирақ «Манифест» тарихий һөҗҗәттур, уни әнди өзгәртүрүшкә һоқуқимиз йоқ дәп һесаплаймиз. Еһтимал, буниңдин кейинки нәшригә 1847-жилдин та һазирқи күнгичә өткән дәвирни өз ичигә алидиған муқәддимә бериш мумкин болар; «Манифест»ниң бу нәшри биз үчүн күтүлмигән бир һал болуп нәшир қилинғанлиғидин мундақ муқәддимини йезишқа биздә вақит болмиди.

Карл Маркс. Фридрих Энгельс.

Лондон, 24-июнь, 1872-жил

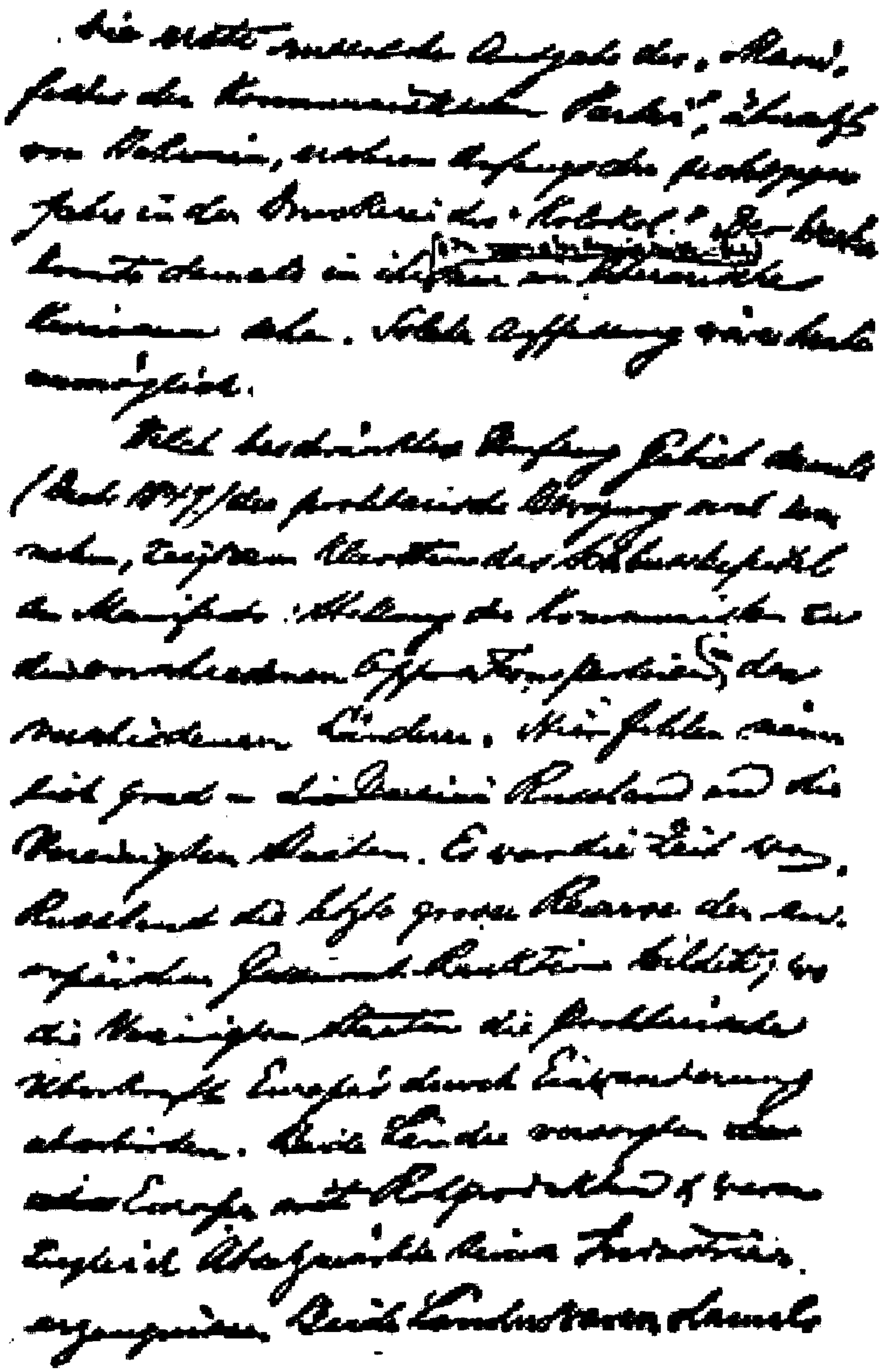

1882-жилдики «Коммунистик партия Манифести»ниң иккинчи русчә нәшригә Маркс вә Энгельс тәрипидин йезилған сөз беши қолязмиси.

(Ф. Энгельсниң қоли билән йезилған)

als, in dieser oder jener Weise, Stützen der bestehenden europäischen Ordnung.

Wie ganz anders heute! Gerade die europäische Einwanderung befähigte Nordamerika zu einer riesigen Ackerbauproduktion, deren Konkurrenz das europäische Grundeigentum – großes wie kleines – in seinen Grundfesten erschüttert. Sie erlaubte zudem den Vereinigten Staaten, ihre ungeheuren industriellen Hilfsquellen mit einer Energie und auf einem Maßstabe auszubeuten, die das bisherige industrielle Monopol Westeuropas und namentlich Englands binnen Kurzem brechen muß. Beide Umstände wirken revolutionär auf Amerika selbst zurück. Das kleine und mittlere Grundeigentum der Farmer, die Basis der ganzen politischen Verfassung, erliegt nach und nach der Konkurrenz der Riesenfarmen; ~~zugleich entwickelt~~ in den Industriebezirken entwickelt sich gleichzeitig zum ersten Mal ein massenhaftes Proletariat und eine fabelhafte Konzentration der Kapitalien.

Und nun Rußland! Während der Revolution von 1848–49 suchten nicht nur die

europäischen Fürsten, auch die europäischen Bourgeois in ~~Rußland~~ der russischen Einmischung die einzige Rettung vor dem eben erwachenden Proletariat. Der Zar wurde als Chef der europäischen Reaktion proklamirt. Heute ist er Kriegsgefangener der Revolution in Gatschina, und Rußland bildet die Vorhut der revolutionären Aktion von Europa.

Das kommunistische Manifest hatte zur Aufgabe, die bevorstehende unvermeidlich Auflösung des modernen bürgerlichen Eigenthums zu proklamiren. In Rußland aber finden wir, gegenüber rasch aufblühendem kapitalistischen Schwindel und sich eben erst entwickelndem bürgerlichen Grundeigenthum, die größere Hälfte des Bodens im Gemeinbesitz der Bauern. Es fragt sich nun: Kann die russische Obschtschina, eine wenn auch stark untergrabene Form des uralten Gemeinbesitzes am Boden, unmittelbar in die höhere des kommunistischen Gemeinbesitzes übergehn? Oder muß sie umgekehrt vorher denselben Auflösungsprozeß durchlaufen, der die geschichtliche Entwicklung des Westens ausmacht?

Die einzige Antwort hierauf, die noch heutzutage möglich, ist die: Wird die russische Revolution das Signal einer proletarischen Revolution im Westen, ~~[illegible]~~ so daß beide einander ergänzen, so kann das jetzige russische Gemeineigenthum an Boden zum Ausgangspunkt einer kommunistischen Entwicklung dienen. –

London 21 Januar 1882.

Karl Marx F. Engels.

ИККИНЧИ РУСЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ БЕШИ*

«Коммунистик партия Манифести»ниң Бакунин тәрҗимә қилған рус тилидики биринчи нәшри 60-жилларниң бешида йоруққа чиқти; у «Колокол» басмиханисида бесилип чиқти. У вақитта «Манифест»ниң рус тилида нәшир қилиниши Ғәрибтә әдәбият саһасида әҗайип бир һадисә болуп көрүнүши мүмкин еди. Һазирқи вақитта мундақ көз қарашниң болуши мүмкин әмәс еди.

У вақитта (1847-жил декабрь) пролетариат һәрикити тарқалған даирә қанчилик тар болғанлиғини «Манифест»ниң түрлүк мәмликәтләрдики «һәр хил оппозицион партияләргә Коммунистларниң мунасивити» дегән ахирқи баби һәммидин қариғанда яхширақ көрситиду. Бу бапта һәқиқәтәнму Рос-

* К. Маркс вә Ф. Энгельс «Коммунистик партия Манифести» намлиқ китапта бесилған, 1882-жил, Женева. *Ред.*

сия билән Қошма Штатларла йоқ. Бу вақит, Россия пүтүн Европидики реакцияниң ахирки чоң резерви болуп турған вақит еди. Қошма Штатларға эмиграция қилиш болса Европидики пролетариатниң ошуқчә күчлирини сиңирип турған вақти еди. Бу мәмликәтләрниң иккисиму Европани хам әшия билән тәминләп туратти вә шуниң билән бир вақитта Европиниң санаәт маллирини сетиш үчүн базар хизмитини өтәтти. Демәк, шу вақитта бу мәмликәтләрниң иккисиму қандақ болмисун Европадики мовжут түзүмниң таянчиси еди.

Әнди бу қанчилик дәрижидә өзгирип кәтти! Шималий Америкида деханчиликниң наһайитиму тәрәққилиниш кетишигә пәқәт Европалиқ эмиграция сәвәп болди, бу йәрдики деханчиликниң рәқабити Европадики һәм жирик вә һәм ушшақ йәр мүлүкчилигиниң түп-асасидин қахшитип бармақта. Буниңдин ташқири бу эмиграция, Қошма Штатларға өз санаитини риважландурувәтиш үчүн керәк болған бай мәнбәләрни наһайитиму кәң миқиясда вә чоң ғәйрәт билән ишқа селиветишкә имканийәт бәрди, бу мәнбәләр қисқа бир муддәт ичидә ғәрбий Европаниң, хусусән Англияниң санаәт манополиясигә хатимә бериши керәк еди. Әйнә шу икки һаләт,

өз новитидә Америкағиму революцион мәнидә тәсир қилиду. Америкидики һәммә сәясий түзүмниң негизи болған фермерларниң ушшақ вә оттура хусусий йәр мүлүкчилиги чоң фермерларниң рәқабити нәтижисидә аста-аста йоқилип бармақта, шуниң билән биллә санаәт округлирида биринчи қетим пролетариатниң сани наһайитиму көпәймәктә вә капитал концентрацияси толиму күчәймәктә.

Россиягә өтәйлуқ! 1848—1849-жиллардики революцион дәвридә Европадики манархларла әмәс, бәлки Европа буржуазиясиму әндила ойғинип келиватқан пролетариатқа қарши күрәштә русларниң ишқа арилишишини бирдин-бир қутулуш йоли дәп биләтти. Рус падишасини Европа реакциясиниң башлиғи дәп елан қилди. Һазир у революцияниң һәрбий тутқуни сүпитидә, Гатчинада камақта, Россия болса Европадики революцион һәрикәтниң алдинқи отрядигә айланди.

«Коммунистик Манифест»ниң вәзиписи һазирки заман Буржуа мүлкиниң кәлгүсидә һалак болуши чоқум екәнлигини билдүрүш еди. Лекин биз Россиядә чапсан риважлинип келиватқан капиталистик егилик вә әндила түзилип келиватқан Буржуа ху-

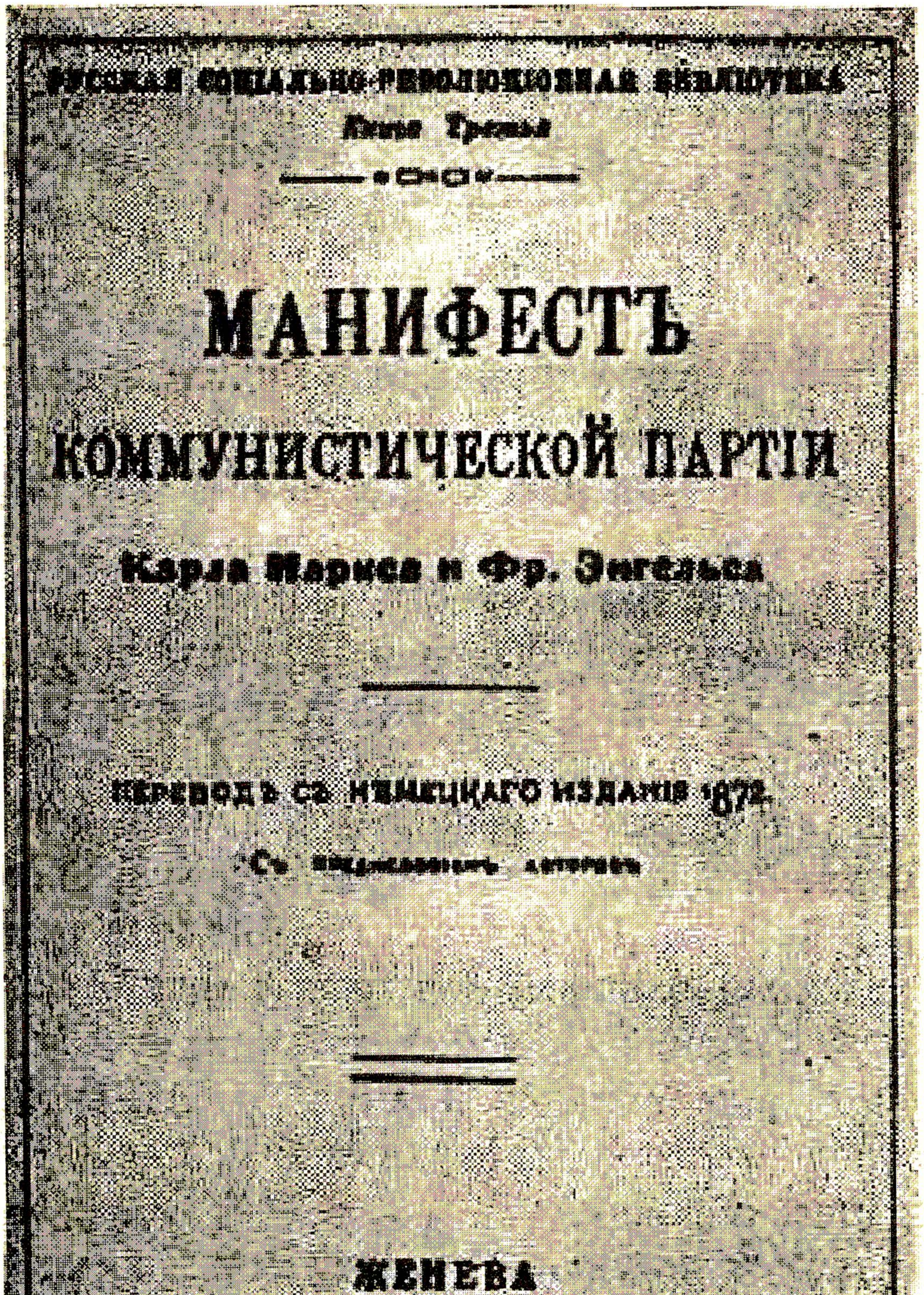

РУССКАЯ СОЦІАЛЬНО-РЕВОЛЮЦІОННАЯ БИБЛІОТЕКА

Книга Третья

МАНИФЕСТЪ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТІИ

Карла Маркса и Фр. Энгельса

ПЕРЕВОДЪ СЪ НѢМЕЦКАГО ИЗДАНІЯ 1872.

Съ предисловіемъ авторовъ

ЖЕНЕВА

Вольная Русская Типографія

1882

«Коммунистик партйя Манифестиниң» рус тилида бесилишиниң ички бети.

сусий йәр мулукчилиги билән бир қатарда, йәрниң йеримидин көпи дехан жаманлири нхтиярида екәнлигини көрүмиз. Хош, шундақ болса: Россиядики жамаә[1] — һәқиқәттә, иптидаий умумий йәр мулукчилигиниң наһайитиму харап қилинған шәкли болған рус жамаиси — йәргә умумий егидарчилик қилишниң алий, коммунистик шәклигә беваситә өтәләмду? Яки, әксичә, бу жамаәму Ғәрибниң тарихий тәрәққиятиға хас бузулуш процессини бешидин кәчүрүш керәкму?

Һазирқи вақитта бу соалға бирдин-бир тоғра жавап шу болуши мүмкин. Әгәрдә рус революцияси Ғәрибтики пролетар революциясигә сигнал болса, бу икки революция бир-бирини толуқтуридиған болса, у вақитта, һазирқи заман русс жамаә йәр мулукчилиги коммунистик тәрәққиятниң башланғуч пункти болуши мүмкин.

Карл Маркс, Фридрих Энгельс.

Лондон, 1882-жил, 21-январь.

[1] Оригиналда рус сөзи латин һәрпи билән йезилған. *Ред.*

1883-ЖИЛДИКИ НЕМИСЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ БЕШИ*

Әпсуски, бу нәшригә йезилған сөз бешиға ялғуз маңа, өзәмгә имза қилишқа тоғра кәлди. Европа вә Америкадики пүткүл ишчилар синипиға һәммидин қариғанда көпирәк хизмәт қилған адәм — Маркс Хайгет қәбристанида йетипту вә униң қәбри устидә энди кокатларму көкирип чиқишқа башлиди. Униң вапатидин кейин «Манифест»ни өзгәртиш яки толуқтуруш тоғрисида сөз болишиму мүмкин әмәс. Буниңдин ташқири мән йәнә бир қетим еник вә рошән қилип төвәндикичә ейтип өтүшни зөрүр дәп тапимән.

«Манифест»ниң бешидин ахиригичә еник баян қилинған асасий пикир, йәни: һәр қандақ тарихий дәвирдә ихтисадий ишләп чиқиришниң мукәррәр йосунда келип чиқидиған ижтимаий түзүм шу дәвирниң сәясий

* «Das kommunistische Manifest» намлиқ китапта бесилған Hottingen — Zürich, 1883. *Ред.*

тарихи билән мәнивий тарихиниң асасини тәшкил қилиду; шуниңға мувапиқ, пүтүн тарих (иптидаий жамаә йәр егидарчилиғи бузулған вақиттин башлап) иҗтимаий тәрәққиятниң түрлүк басқучлиридики синипий күрәш тарихидин, эксплуатация қилинғучилар билән эксплуатация қилғучилар, бойсунғучи синиплар билән һөкүмран синиплар оттурисидики күрәш тарихидин ибарәт болуп кәлгән, әнди болса бу күрәш шундақ бир басқучқа йәттики, бунинда эксплуатация қилинғучи вә езилгән синип (пролетариат), өзи билән биллә пүтүн жәмийәтниму эксплуатациядин, зулумдин вә синипий күрәштин мәңгү азат қилмай туруп, өзини эксплуатация қилғучи вә әзгүчи синип буржуазиядин азат қилалмайду,— мана бу асасий пикир пүтүнләй вә пәқәтла Маркесниң пикридур.[1]

[1] Мән «Манифест»ниң инглизчә тәржимисигә йезилған сөз бешида мундақ дегән едим: «Мениң пикримчә, Дарвинниң нәзәрийәси биология саһасида қандақ әһмийәткә егә болса, бу пикирму тарих саһасида худди шундақ әһмийәткә егә болуши лазим. Биз иккимизму 1845-жилдин бир нәччә жил авал аста-аста шу пикиргә йеқинлишип кәлгән едуқ. Мениң бу йолда мустәқил йосунда қанчилик илгири кәткинимни «Англиядә ишчилар синипиниң әһвали» дегән әсәримдин көрсә болиду. 1845-жил көклəм ейида Брюссель шәһиридә Маркс билән йәнә учрашқинимда у шу пикирни тамамән бир шәкилгә селип қойған вә худди жуқурида ейтқинимдәк қилип маңа ениқ баян қилған еди». *(1890-жилдики немисчә нәшригә Энгельсниң изаһи).*

Мән бу пикирни бир нәччә кетим ейтқанмән, амма бу пикирни әнди «Манифест»ниң сөз бешиғиму йезип қоюш керәк.

Ф. Энгельс.

Лондон, 1883 жил, 28 июнь.

1888-ЖИЛДИКИ ИНГЛИЗЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ БЕШИ*

«Манифест» ишчилар тәшкилати болған Коммунистлар союзиниң программиси сүпитидә елан қилинған еди; бу тәшкилат әң бурун пәқәт немис ишчилири тәшкилати болуп, кейинирәк хәлиқ ара ишчилар тәшкилатиға айланған еди вә 1848 жилдин бурунқи континентта болуп кәлгән сәясий шараитида наилаж йошурун жәмийәт болуп қелишқа мәжбур болди. Союзниң 1847 жил ноябрьда Лондонда болуп өткән конгресси партияниң нәшир қилиши үчүн бәлгүләнгән кәң нәзәрий вә әмәлий Программисини түзүш вәзиписи Маркс билән Энгельсқа тап-

* Karl Marx and Frederick Engels «Manifesto of the Communist Party», London, 1888. *Ред.*

шурулған еди. Бу иш 1848-жилниң январида тамам болди, шундақ қилип немис тилидики қол язма, 24 февральдики француз революциясидин бир нәччә һәптә илгири нәшир қилиш үчүн Лондонға әвәтилгән еди. Французчә тәржимиси 1848-жил июнь қозғилаңидин бир нәччә күн илгири Парижда бесилип чиқти. Мисс Элен Макфарлин тәрипидин қилинған инглиз тилидики биринчи тәржимиси 1850-жили Лондонда, Джорж Джулиан Гарнииниң «Red Repyblican»ида бесилип чиқти. Шуниңдәк, данияликләр вә поляк тиллиридиму нәшир қилинди.

Пролетариат билән буржуазия оттурисидики биринчи чоң җәңнин, йәни 1848-жили Парижда болған июнь қозғилаңиниң мәғлуп болуши Европа ишчилар синипиниң иҗтимаий вә сәясий тәләплирини йәнә бир қанчә вақитқичә кейингә сүрүп қойди. Шуниңдин бери һакимийәт үчүн елип берилгән күрәш; февраль революциясигичә болғиниға охшаш, йәнә мүлүкдар синипниң түрлүк группилири оттурисидила давам қилди; ишчилар синипи сәясий һәрикәт эркинлиги үчүн күрүшүшкә йәнә буржуазияниң радикал қисимниң әң сол қанити позициясидә турушқа мәҗбур болди. Пролетариатниң һәр қандақ мустәқил һәрикити пүтүнләй

йоқ болуп кәтмәстин давам қиливатқини үчүн, бу һәрикәт һәр дайим шәпқәтсиз йосунда бастурулуп турди. Мәсилән, Пруссия полицияси шу вақитта Кельне шәһиридә болған Коммунистлар Союзи Мәркизий комитетиниң изиға чүшүп тепивалди. Униң әзалири қамаққа елинип, он сәккиз ай түрмидә ятқандин кейин, 1852-жили октябрьда сотқа берилди. Бу мәшһур «Коммунистларниң Кельнедики процесси» 4-октябрьдин 12-ноябрьғичә давам қилди; сотланғанлардин йәттә киши үч жилдин та алтә жилғичә қамаққа һөкүм қилинди. Сотниң һөкми чиқиши биләнла беваситә Союзниң қалған әзалири уни рәсмийлә тарқитиватти. «Манифест» болса шу вақиттин башлап әскә елинмайдиған бир нәрсидәк болуп көрүнәтти.

Европа ишчилар синипи һөкүмран синипларға қарши йеңидин һужум қилиш үчүн йәнә йетәрлик дәрижидә мустәһкәмләнгәндин кейин, Хәлиқ ара Ишчилар тәшкилати пәйда болди. Амма муәййән бир мәхсәт билә, йәни Европа вә Америкиниң пүткүл күрәшкүчи пролетариатини бир жайға өмләштүрүш мәхсити билән түзүлгән бу тәшкилат «Манифест»та баян қилинған принципларни дәрру елан қилалмиди. Инглиз тредюнионлириғиму, Франциядики, Бельгияди-

ки, Италиядики вə Испаниядики прудунистларниң из басарлириғиму вə Германия лассалчилириғиму[1] қолайлиқ болуши үчүн интернационалниң Программиси йетəрлик дəрижидə кəңирəк болуши лазим еди. Маркс бу Программини язғинида мəзкур партиялəрниң һəммисини қанаəтлəндүрүшни көздə тутуп ишчилар синипиниң аң-сезиминиң өсүшигə тамамəн ишəнди; бу аң-сезим бирлишип һəрикəт қилиш вə өз ара пикир елишниң муқəррəр йосунда мегиси болуши лазим еди. Вақиəлəрниң өзи вə капиталға қарши күрəшниң һадисилири — ғəлибилəрдин көрə көпирəк мəғлубийəтлəр,— ишчиларниң өзлири һəммə һиллəтлəрниң даваси дəп яхши көрүп кəлгəн даваларниң һеч немигə яримиғанлиғини ишчиларға наһайитиму чүшəндүрүп бериш вə ишчиларни өз синипиниң азатлиғи үчүн зөрүр болған һəқиқий шараитни техиму пухтарақ чүшинидиған қилип тəйярлиши лазим еди. Маркс һəқлиқ болуп чиқти. 1874-жилда Интернационал өз өмүр сүрүшини тохтатқан чағди-

[1] Шəхсəн, Лассаль бизгə һəр қачан: мəн Маркcниң шагиртимəн вə шуниң үчүн «Манифест» замиңида туримəн, дəп ейтатти. Бирақ, у 1862—1864-жилларда хəлқниң алдида қилған тəшвиқатлирида дөлəт кредитидин пайдилинидиған ишлəпчиқириш тəшкилатлирини түзүш тоғрисидики тəлəплəрдин нери өтəлмиди.

ки ишчилар 1864-жилда Интернационал түзүлгән вақиттики ишчиларға һеч охшиматти. Французлардики прудонизм вә Германиядики лассалчилиқ түгәп бармақта еди; һәтта көпчилиги буниңдин хелә илгири Интернационал билән алақисини үзгән инглиз консирватив трид-юнионлириму аста-аста шундақ бир вақитқа йеқинлишип қалған едики, уларниң өткән жили Суонсида болуп өткән конгрессниң * рәиси уларниң намидин: «Әнди биз үчүн континенталь социализм қорқунуч әмәс» дәп ейталиған еди. Һәқиқәтәнму «Манифест»ниң принциплири барлиқ әлләрниң ишчилири оттурисида хелә йейилди.

Шундақ қилип, «Манифест»ниң өзи йәнә биринчи орунға қоюлди, Немисчә тексти 1850-жилдин кейин Швейцариядә, Англиядә вә Америкида бир нәччә кетим башқидин бесилди. 1872-жили у Нью-Йоркта инглиз тилиға тәржимә қилинип, «Woodhulland Claflin's Weekly» да бесилди. Шу инглизчә текстидин французчиға тәржимә қилинип, Нью-Йорктики «Le Socialiste»да бесип чиқирилди. Буниңдин кейин Америкида кам дегәндә йәнә икки кетим инглиз тилида бир

* У. Бивен. *Ред.*

қәдәр бузулған тәрҗимиси бесилип чиқти, бу тәрҗимиләрдин бири Англиядә башқидин нәшир қилинди. Бакунин тәрипидин рус тилиға қилинған биринчи тәрҗимиси тәхминән 1863-жиллларда Герценниң Женевидики «Колокол» мәтбуасида бесилди; батур жүрәк Вера Засулич тәрипидин рус тилиға қилинған иккинчи тәрҗимиси 1882-жили Женевида чиқти. Даниялиқләр тилидики йеңи нәшри 1885-жили Копенгагендики «Social-demokratiss Bibliothek»да чиқти; француз тилида қилинған йеңи тәрҗимиси 1886-жили Париждики «Le Socialiste»да бесилди. 1886-жили Мадридта бесилип чиққан испан тилидики тәрҗимиси шу француз тилидики тәрҗимиси бойичә қилинди. Қайтуруп-қайтуруп бесилған немисчә нәширлири тоғрисида ейтишниң һаҗити йоқ, сәвәви немис тилида у кам дегәндә он икки қетим бесилди. Бунисдин бир нәччә ай илгири Константинопольда бесилиши лазим болған әрмәнчә тәрҗимиси, маңа аңлитишлириға қариғанда, нәшир қилғучи әсәрни Маркс исми бар китапни чиқиришқа қорққан тәрҗиман болса, «Манифест»ни өз әсәри қилип көрситишкә разилиқ бәрмигәнлигидин чиқмай қалған. Кейинирәк «Манифест»ниң башқа тилларға тәрҗимә қилинғанлиғини аңли-

самму, лекин көргиним йоқ. Шундақ қилип, «Манифест»ниң тарихи мәлум дәрижидә һазирки заман ишчилар һәрикитиниң тарихини әкис әттүриду; һазирқи вақитта «Манифест» шүбһисиз, пүткүл социалистик әдәбият ичидә әң көп тарқалған вә әң интернационал әсәр болуп, Сибирьдин тартип Калифорниягичә миллионлиған ишчилар тәрипидин тонулған умумий программидур.

Шундақ болсиму, биз уни, өзимиз язған чағда *социалистик манифест* дәп ейталмидуқ. 1847-жили, бир тәрәптин, түрлүк утопик тәлиматларниң муридлири: Англиядики оуэнчилар, франциядики фурьечилар болуп, буларниң һәр иккисиму әнди аста-аста йоқилип бериватқан мәзһәпләргә айланған еди, иккинчи тәрәптин — капитал вә пайдиға һеч бир зәрәр йәткүзмәстин, пүткүл иҗтимаий һиллэтләрни һәр хил ушшақ-чүшәк тәдбирләр васитиси билән давалашқа вәдә қилған түрлүк-түрлүк иҗтимаий тевипларму социалист нами билән мәшһур еди. Һәр икки һаләттиму бу адәмләр ишчилар синипи һәрикитидин чәттә турған вә биринчи новәттә «оқумушлуқ» синиплардин ярдәм излигән кишиләр еди. Өңкәй таза сәясий өзгиришләрниң йетәрлик әмәслигигә көзлири йетип җәмийәтни туптүн башқидин қуруш зөрүр-

лигини баян қилған ишчилар синипиниң бир қисми шу мәзгилдә өзини коммунистик дәп ататти. Уларниң бу коммунизми қопалирақ, рәндилимигән қуруқ инстинктив түрдики коммунизм еди; шуниңдиму у мәсилиниң асасини байқавалған вә утопик коммунизмни, мәсилән, Францияда Кабениң коммунизмини, Германиядә Вейтлинг коммунизмини вужутқа кәлтүрүш үчүн ишчилар синипи ичидә йетәрлик дәрижидә күчкә егә боливалған еди. Шундақ қилип, 1847-жили, социализм — буржуа һәрикити болса, коммунизм — ишчилар синипиниң һәрикити болди. Социализм әң болмиғанда континентта «һөрмәтләнди», коммунизм — униң әксичә болди. Биз авалдинла «Ишчилар синипини азат қилиш — пәқәт ишчилар синипиниң өз иши болуши лазим» дегән пикирдә болғинимиздин, бизниң шу икки намдин қайсисини таллап елишимизниң керәк екәнлигигә шүбһәлинишимиз мүмкин әмәс еди. Униң үстигә ақивәтидә бу намдин ваз кечиш пикри әсла хиялимизға кәлгән әмәс.

Гәрчә «Манифест» бизниң биллә қилған ишимиз болсиму, «Манифест»ниң ядросини тәшкил қилған асасий қаидә Маркސниң ижади екәнлигини тәкитләп өтүшни өзәмниң борчум дәп билимән. Бу қаидә шуниңдин

ибарәтки, һәр бир тарихий дәвирдә үстүнлүк қилндиған иқтисадий ишләп чиқириш вә алмишишниң көпчилик усули вә униңдин лазим болған һалда вужутқа келидиған ижтимаий түзүлүш шу дәвирниң сәясий тарихи билән аң-сезиминиң тәрәққий қилиш тарихи үчүн асас болиду, бу тарихни пәқәт шу асасқа тайинипла тәрипләш мүмкин, шуниңға асасән, пүткүл инсанийәт тарихи (иптидаий уруқчилиқ җәмийити вә униң җамаә йәр егидарлиғи түгигәндин буян) синиплар күриши, эксплуататция қилғучилар билән эксплуататция қилинғучилар оттурисидики, һөкүмран синиплар билән езилгән синиплар оттурисидики күрәш тарихи болди; бу синипий күрәш тарихи рәвайлиниш берип, һазирки вақитта шундақ бир басқучқа көтирилдики, бу басқучта эксплуататция қилинғучи езилгән синип болған пролетариат пүткүл җәмийәтни һәр қандақ эксплуататциядин, зулумдин, синипларға бөлүнүштин вә синипий күрәштин өмүрвайәт қутулдурмай туруп, эксплуататция қилғучи һөкүмран синип болған буржуазия асаритидин азат болалмайду.

Биология үчүн Дарвинниң нәзәрияси қандақ әһмийәткә егә болса, мениң пикримчә, тарих үчүнму худди шундақ әһмийәткә егә болуши лазим, бу пикиргә биз иккимизла

1845-жилдин бир нәччә жил авал аста-аста йеқинлишип кәлгән едуқ. Мениң бу йолда мустәқил йосунда қанчилик илгири кәткәнлигим тоғрисида, әң яхшиси, «Англиядә ишчилар синипиниң әһвали» [1], дегән әсәримдин рошән көрүш мүмкин. 1845-жили көкләм ейида Брюссельда Маркс билән йәнә учрашқинимда, у бу пикирни шу вақтила мукәммәл йосунда ишләп чиққан екән вә бу пикирни маңа худди жуқурида ейтқинимдәк ениқ ипадиләр билән баян қилған еди.

1872-жили немисчә нәшригә иккимиз бирлишип язған сөз бешидин төвәндики қурларни кәлтүримән:

«Кейинки жигирмә бәш жил ичидә әһвал наһайити күчлүк өзгәргән болсиму, бирақ бу «Манифест»та илгири сүрүп баян қилинған умуми асасий қандиләр, асасий ейтибари билән һазирму наһайити тоғридур. «Манифест»ниң айрим жайлириға бәзи бир түзитишләр киргүзүш керәк еди. «Манифест»ниң өзидә ейтилгининдәк, бу асасий қандиләрниң әмәлдә тәтбиқ қилиниши һәр қачан вә һәр

[1] «The condition of the Working class in England in 1844» By Frederick Engels. Translated by Florense K. Wishne Wetzky. New-York, Lovell — London, W. Reevee; 1888 [Фридрих Энгельс «1844-жили Англиядә ишчилар синипиниң әһвали», Флоренс К. Вишневецкаяниң тәржимиси. Нью-Йорк Ловелл — Лондон, У. Ривс, 1888].

жайида мовжут тарихий шараитқа бағлиқтур, шу сәвәптин II бөлүмниң ахирида тәклип қилинған революцион тәдбирләргә өз алдиға алаһидә әһмийәт берилмәйду. Һазирқи вақитта бу жай нурғун жәһәттин башқичә ейтилған болар еди. 1848-жилдин тартип *; жирик санаәтниң наһайитиму риважлинип кәткәнлигидин вә шуниң билән биллә ишчилар синипи тәшкилатиниң яхшилиниши вә өсүшигә ** көрә; аввал февраль революциясиниң, кейин, болупму, биринчи қетим сәясий һакимийәтни икки ай ичидә пролетариат қолида болған Париж Коммунисиниң әмәлий тәжрибиси нәтижисидә, бу программиниң бәзи бир жайлири һазир конирап қалди. Хусусән Коммуна шуни исбат қилидики, «Ишчилар синипи тәйяр турған дөләт машинисини аддий йосундила егиләвелип, уни өзиниң мәхсәтлири үчүн ишлитәлмәйду» («Франциядә граждан уруши, Хәлиқ ара Ишчилар тәшкилати генерал советиниң муражиити»гә қараңлар. Лондон, Трулов нәшрияти, 1871-жил, 15-бәт. Униңда бу пикирләр толуғирақ баян қилинған).

* 1872-жил нәшрида «1848-жилдин тартип» дегән сөз орниға: «кейинки жигирмә бәш жил ичидә» дәп бесилған. *Ред.*

** 1872-жил нәшрида «Яхшилиниш вә өсүш» сөзи орниға «Партияниң тәрәққий қилиши» дәп бесилған. *Ред.*

Униңдин кейин социалистик әдәбият тәнқитиниң һазирқи вақит үчүн йетәрлик әмәслиги өз-өзидин чүшиникшлик, чүнки у тәнқит 1847-жилғичила йәткүзүлгән, худди шуниңдәк мәлумки, коммунистларниң һәр түрлүк оппозицион партияләргә мунасивәтләр тоғрисидики пикирләр (IV бөлүм), һазирму умумән тоғра болсиму, һәр һалда қисмән конирап қалған, чүнки сәясий әһвал толиму өзгирип кәткән вә униңда ейтилған партияләрниң нурғунини тарихий тәрәққият нетиҗисидә йәр билән йәксән болған.

Бирақ, «Манифест» тарихий бир һөҗҗәттур. Шуңлашқа әнди уни өзгәртишкә биз өзимизни һәқлиқ дәп ейталмаймиз.

Ушбу тәгдим қилип турған тәрҗимини Самюэл Мур җанаплири қилган, у, Маркс «Капитал»иниң нурғун қисминиму тәрҗимә қилған. Бу тәрҗимини биз иккимиз биллә қарап чиқтуқ, йәнә мән тарихий характерға егә болған бир қанчә чүшәндүрүш изаһларни киргүздүм.

Фридрих Энгельс.

Лондон, 1888 жил, 30 январь.

1890-ЖИЛДИКИ НЕМИСЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ БЕШИ*

Жуқурида кәлтүрүлгән қурларни язғандин кейин бир мунчә вақит өтти. «Манифест»-ниң немисчә йеңи нәшрини чиқириш зөрүр болуп қалди. «Манифест»ниң өзи тоғрисидиму бу йәрдә әскәртип өтүшкә әрзийдиған нурғун нәрсиләр садир болди.

1882-жили Женевида, «Манифест»ниң Вера Засулич тәрипидин рус тилида қилинған иккинчи тәржимиси бесилип чиқти; униң сөз бешини Маркс билән иккимиз язған едуқ. Әпсуски, мән униң немис тилидики әсли нусхисини йоқитип қоюптимән. Шуниң үчүн бу сөз бешини яңливаштин русчидин немисчигә тәржимә қилишқа тоғра кәлди, лекин бунин

* «Das kommunistische Manifest» намлиқ китапта бесилған London, 1890.

билән иш мәнпиәтлигирәк болмиди, әлвәттә. Бу сөз беши мана мундақ еди:

«Коммунистик партия Манифести»ниң Бакунин тәрҗимә қилған рус тилидики биринчи нәшри 60-жилларниң бешида, «Колокол» басмиханисида бесилип чиқти. У вақитта «Манифест»ниң рус тилида нәшир етилиши Ғәриптә әдәбият саһасида әҗайип бир һадисә болуп көрүнүши мүмкин еди. Һазирқи вақитта мундақ көз қарашниң болуши мүмкин әмәс еди. У вақитта «Манифест»ниң дәсләпки нәшир қилиниши (1848-жили январь *) пролетариат һәрикити йейилған даирә қанчилик тар болғанлиғини «Манифест»ниң: «Коммунистларниң түрлүк мәмликәтләрдики һәр хил оппозицион партияләргә көз қараш **» дегән кейинки баби һәммидин қариганда яхширақ көрситиду. Бу бапта һәқиқәтәнму Россия билән Қошма Штатлар йоқ: у вақитта Россия пүтүн Европадики реакцияниң ахирқи чоң резерви болуп турған вақти еди, Қошма Штатларға эмиграция қилиш Европа пролетариатиниң ошуқчә күчлирини сиңирип турған вақит еди. Бу мәм-

* 1882-жили русчә нәширидики сөз бешиға йезилған қол язмида: — 1848-жил январь» сөзлири ориниға «1847-жил декабрь» дәп йезилған. *Ред.*

** 1882-жил, русчә нәшридики сөз бешиға йезилған қол язма давамида «һәр хил әлләрдә» дәп йезилған. *Ред.*

ликәтләрниң һәр иккилисидә Европани хам әшия билән тәминләп туратти вә шуниң билән бир вақитта Европаниң санаәт маллирини сетиш үчүн базар хизмитини өтәтти. Демәк, шу вақитта бу мәмликәтләрниң һәр иккилисидә қандақ болмисун Европадики мәжут ижтимаий түзүмниң таянчиси еди.

Әнди әһвал қанчилик дәрижидә өзгирип кәтти! Әйнә шу Европалиқ эмиграция Шималий Америкида деханчилиқ ишләп чиқиришиниң наһайитиму риважлинип кетишигә сәвәп болди; бу йәрдики деханчилиқ ишләп чиқириш өзиниң рәқабити арқилиқ Европадики йәр мүлүкчилигини — ирик вә ушшақ йәр мүлүкчилигини,— түп-йилтизидин тәврәтмәктә. Буниңдин ташқири, бу эмиграция Қошма Штатларға өз санаитини риважландурувелишқа үчүн керәк болған бай мәнбәләрни кәң миқиясга вә чоң ғәйрәт билән ишқа селивелишкә имкан бәрди, бу мәнбәләр қисқа бир муддәт ичидә Ғәрбий Европаниң, хусусән Англияниң санаәт монополиясигә хатимә бериду. Әйнә шу икки һаләт, өз новитидә Америкиғиму революцион жәһәттин тәсир қилиду. Фермерларниң шәхси әмгигини коллинниватқан * һәммә түзүмниң негизи

* «Шәхсий әмгәкни коллинниватқан» дегән сөз 1890-жилқи немисчә нәшридә Энгельс тәрипидин қошулған. *Ред.*

болған ушшақ вә оттура хусусий йәр мүлүкчилиги, чоң фермерларниң рәқабити нәтиҗисидә аста-аста йимирлинишкә бармақта; шуниң билән биллә санаәт округлирида биринчи қетим көп санлиқ пролетариат тәрәққий қилмақта вә капитал концентрацияси наһайити күчийип кәтмәктә.

Россиягә өтәйлуқ! 1848—1849-жиллардики революция дәвридә Европалиқ манархлар ла әмәс, бәлки Европа буржуазиму русларниң ишқа арилишишини әндила ойғинип келиватқан пролетариатқа қарши күрәштә бирдин-бир қутулуш йоли дәп билди. Улар падишани Европа реакциясиниң башлиғи дәп елан қилди. Һазир падиша — революцияниң һәрбий тутқуни сүпитидә Гатчинида қамақта; Россия болса Европадики революцион һәрикәтниң алдинқи отряди болмақта.

«Коммунистик Манифести»ниң вәзиписи һазирқи заман буржуазиялик хусуси мүлүкчилиги кәлгүсидә һалак болуши чоқум екәнлигини билдүрүш еди. Лекин биз Россиядә чапсан риважлинип келиватқан капиталистик қизғинлиқ билән биллә можут болуп келиватқан буржуазиялик хусуси йәр мүлүкчилиги билән бир қатарда йәрниң йеримидин көпи дехан җамаәлири ихтиярида екәнлигини көримиз.

Хош, шундақ болса: русс деханлар жамаэси — һэқиқэтэн иптидаий коллектив йэр егидарлиғининң наһайитиму харап қилинған шэкли болған рус деханлар жамаэси * — йэргэ отақлишип егидарчилик қилишниң алий, коммунистик шэклигэ тоғридин-тоғра өтэлэмду? Яки, эксичэ, у Ғэрипниң тарихий тэрэққиятиға мэнсуп бузулуш процессини бешидин кэчүрүш керэкму? дегэн соал туғулиду.

Һазирқи вақитта бу соалға бирдин-бир тоғра жавап шу болуши мумкин. Эгэрдэ рус революцияси Ғэриптэ пролетар революцияси үчүн сигнал болуп, бу иккиси бир-бирини толтуридиған болса, у вақитта һазирки русс жамаэ йэр мүлүкчилиги коммунистик тэрэққиятниң башланғуч пункти болуши мүмкин».

Карл Маркс, Фридрих Энгельс.

Лондон, 1882 жил, 21 январь.

Тэхминэн шу вақитларда Женевада поляк тилида «Коммунистик Манифест»ниң йеңи тэржимиси бесилип чиқти.

* 1882-жилдики русчэ нэшриниң сөз бешидики қол язмиға «Деханлар жамаэси» ибариси орниға (Bauerngemeinde) «рус сөзи» общинани латин һэрпи билэн (Obschtschina) дэп берилгэн. *Ред.*

Кейин «Socialdemokratisk Bibliothek», Копенгаген. 1885-жили данияликләр тилида йеңи тәржимиси чиқти. Әпсуски, бу тәржимә толуқ әмәс; еһтимал, тәржиманға еғирлиқ қилғини үчүн болса керәк, бәзи бир муһим жайлири чүширилип қалдурулған вә умумән бәзи бир жайлирида тәржимниниң начар қилинғанлиғи билинип туриду, хусусән шуниси ечинарлиққи, әгәр тәржиман ишқа бир мунчә жиддий етибар бәргәндә, наһайити яхши нетижиләргә йетишәлигән болатти, бу нәрсә тәржимандин көрүнүп туриду.

1886-жили, Париждики «Le Socialiste»; гезитида французчә йеңи тәржимиси бесилип чиқти; бу тәржимә һазирғичә чиққан тәржимиләрниң әң яхшисидур.

Француз тилидики бу тәржимидин шу жили испанчиға тәржимә қилинип, дәсләп, Мадридта чиқидиған «El Socialista», гезитида бесилди, кейин айрим китап болуп чиқти: Карл Маркс вә Фридрих Энгельс «Коммунистик партия Манифести». Мадрид. «El Socialista» нәшрияти. Эрнана Қортеса кочиси, 8.

Қизиқ бир вақиә тәрзидә шуниму әскәртип өтәйки, 1887 жилда Константинопольдики нәшриятчилириниң бириге «Манифест»ниң әрмәнчә тәржимисиниң қол язмиси тәг-

дим қилинған; бирақ, Маркс нами йезилған бу әсәрни бу бечарә бесишқа петиналмиған вә бу әсәрни автор орниға тәрҗиманниң намини йезип чиқиришни мувапиқ тапқан, амма тәрҗиман буниңға рази болмиған.

Америкида қилинған мәлум дәриҗидә тоғра болмиған тәрҗимиләрниң һәр хили Англиядә бир нәччә қетимдин бесилип чиқти. Ахирида, 1888 жилда яхши вә тоғра тәрҗимиси пәйда болди. Бу тәрҗимә мениң достум Самюэл Мур тәрипидин қилинған вә бесиш алдидин уни иккимиз бирлишип йәнә бир қетим қарап чиққанмиз. Униң сәрлавһиси: Карл Маркс вә Фридрих Энгельсниң «Коммунистик партия Манифести». Фридрих Энгельс тәрипидин, 1888 жил тәһрир қилинған вә изаһлар билән тәмин етилгән, авторлашқан инглизчә тәрҗимә. Лондон Уильям Ривс, 185 Флит-стрит, Истерн Сентрал» мениң у йәрдики изаһлиримниң бәзилири бу нәширгиму кирди.

«Манифест»ниң өз тәғдири болди. Йеңи чиққан илмий социализмниң у вақитларда техи аз болған авангардлири уни наһайити хошаллиқ билән қарши алған еди (буни биринчи сөз бешида көрситип өтүлгән тәрҗимилири испат қилиду), амма аридин көп өтмәй, 1848-жили июньда Париж ишчилири-

ниң мәғлубийитидин кейин башланған реакция тәрипидин арқиға сүрүлди, вә ахирида, 1852-жили ноябрьда Кельн коммунистлири сот қилинип һөкүм қилинғандин кейин «Қануний асаста» қанундин ташқири дәп елан қилинди. Февраль революцияси билән бағлиқ болған ишчилар һәрикити жәмийәт мәйданидин йоқалғандин кейин, «Манифест»му арқиға сүрүлүп қалди.

Европа ишчилар синипи һаким синиплар һакимийитигә қарши йеңи һужум қилиш үчүн йәнә йетәрлик дәрижидә күчәйгән мәзгилдә Хәлиқ ара Ишчилар тәшкилати пәйда болди. Униң мәхсити — Европа билән Америкидики ишчилар синипиниң күрәшкә қадир болган һәммә күчлирини топлап чоң бир армияни вужутқа кәлтүрүш еди. Шуниң үчүнму у өз ишини *тоғридин-тоғра* «Манифест»та баян қилинған принципларден *башлалмиди*. У шундақ программиға егә болуши лазим едики, бу программа Инглиз тред-юнионлириға, Француз, Бельгия, Италия вә Испан прудонистлириға вә немис лассалчилиригә[1] ишигини ечип қоюши керәк еди.

[1] Биз билән алақә қилған вақитларда Лассал дайим өзини Маркснинг «шагирти» дәп атитти вә шуниң үчүн у «Манифест» тәрәпдари еди. Амма униң дөләт кредити ярдими билән ишләп чиқириш ширкәтлирини түзүш тәливидин нери өталмиған вә алланма әмгәктин пайдилинидиған һазирқи капиталистлар

Мундақ программини — Интернационалниң Уставиға қошумчә қилип йезилған қисимни — Маркс маһирлиқ билән йезип чиқти; буни һәтта Бакунин билән анархистларму етирап қилишқа мәҗбур болди. Әнди «манифеста» баян қилинған принципларниң үзүлкесил ғалибә қазинишиға кәлсәк, буни Маркс ишчилар синипиниң бирлишип күрәшиш вә муһакимә жүргүзүш нәтиҗисидә уларниң аңи муқәррәр йосунда өсүшигә бағлиқ дәп билгән. Вақиәләр вә капиталға қарши күрәшниң һадисилири, ғәлибидин көрә көпирәк мәғлубийәтләр — күрәшкүчиләрниң бу вақитқичә үмүт қилип кәлгән һәммә һилләтләрниң давалириниң тамамән асассизлиқ бир нәрсә екәнлигини уларға ениқ көрситип, ишчиларни азатлиққа чиқиришниң һәқиқий шәрт-шараитини толуқ чүшинәрлик қилип уларниң аңини сөзсиз көтириши керәк еди. Шуниң үчүнму Маркс һәқлиқ еди. 1874-жили Интернационал өзиниң өмүр сүрүшини тохтатқан чағдикя ишчилар синипи, 1864-жили Интернационал түзүлгән вақиттики ишчилар синипиға һеч охшиматти. Роман мәмликәтлиридики прудонизм билән Германиядики өзигә хас лассалчилиқ өлүм һали-

---

тәрәпдарлири билән өз һаличә иш көрүш тәрәпдарлири қилип иккигә бөлгән мурцалири башқа нуқтәий нәзәрдә еди.

тидә еди, һәтта шу замандики учиға чиққан консерватив инглиз тред-юнионлириму аста-аста шу дәрижигә йеқинлишип қалған еди-ки, уларниң 1887-жили Суонсида болуп өткән конгресниң * рәиси уларниң намидин: «Әнди биз үчүн континенталь социализм қорқунуч әмәс» дәп ейтилған еди. Амма 1887-жили континенталь социализм пәқәт «Манифест»та баян қилинған нәзәрийәла еди. Шундақ қилип, «Манифест» тарихи, 1848-жилдин башланған һазирқи ишчилар һәрикити тарихини мәлум дәрижидә әкис қилиду. «Манифест» һазирқи вақитта шүбһисиз, пүтүн социалистик әдәбият ичидә әң көп тарқалған вә әң хәлиқ ара әсәр болуп, Сибирьдин тартип Калифорниягичә йейилған һәммә мәмликәтләрдики миллионлиған ишчиларниң умуми Программисидур.

Амма шундақ болсиму, йеңи чиққан вақитта биз уни *социалистик* Манифест дәп ейталмидуқ. 1847-жили социалистлар дәп икки хил адәмләр чүшиниләтти. Бир тәрәптин, түрлүк утопик системиларға тәрәпдар болғанлар, хусусән Англиядики оуэнчилар вә Франциядики фурьечилар болди; у вә бу еқимниң иккисиму шу вақитлардила ажизлинип һәқиқи сектиларға (мәзһәп) айлинип,

* — У. Бивен. *Ред.*

аста-аста өлүп түгиди. Иккинчи тәрәптин, шу вақитта, нә капиталға нә пайдиға һеч бир зәрәр йәткүзмәстин, иҗтимаий палакәтләрни һәр қандақ һиллә ткә дава болидиған түрлүк дора-дәрмәкләр вә ямақлар васитиси билән йоқитишқа һәрикәт қилғучи һәр хил социал тевиплармү болди. Буларниң һәр иккисиму ишчилар һәрикитидин чәттә турған вә биринчи новәттә «оқумушлуқ» синиплардин мәдәт күткән кишиләр еди. Әксичә, пәқәт қуруқ сәясий өзгиришләрниң купайә қилмаслиғиға ишәнгән вә җәмийәтни түп йилтизидин өзгәртишни тәләп қилған ишчиларниң бир қисми шу вақитта өзини *коммунистик* дәп ататти. Бу техи яхши ишләнмигән, қуруқ инстинктив вә нурғун тәрәптин қопал бир коммунизм еди; лекин у хияли коммунизмниң икки системисини йәни Францийәдә Кабениң «Икария» коммунизмини вә Германийәдә Вейтлинг коммунизмини пәйда қилиш үчүн йетәрлик дәриҗидә күчлүк еди. 1847-жили социализм — буржуазиялик һәрикити, коммунизм болса — ишчилар һәрикити болди. Социализмға, һәр һалда континентта наһайити тоғра келидиған нәрсә дәп қаратти, коммунизмға болса худди буниң әксиси дәп қаратти. Лекин шу вақиттила биз «Ишчилар синипини азат қилиш—пәқәт

ишчилар синипниң өз иши болуши лазим» дегән наһайити қәтъий пикиргә кәлгәнлигимиздин, шу икки намдин қайси бирини таллап елиш тоғрисида бир минутму арисалда болуп турмидуқ. Кейинму бу намдин қайтиш пикри һеч хиялимизға кәлмиди.

«Пүткүл әлләр пролетарлири, бирлишиңлар!» — дегән шиарни биз буниңдин қириқ икки жил бурун, пролетариат өз тәләплири билән чиққан биринчи революцияниң — Париж революциясиниң башлиниш алдида мәйданға ташлиғинимизда, бу шиарни қувәтлигәнләр наһайити аз еди. Амма 1864-жилниң 28-сентябридә Ғәрбий европа мәмликәтлириниң көпчилигидики пролетарлар әстә қалған шанлиқ «Хәлиқ ара Ишчилар тәшкилатиға» бирләшти. Тоғрисини ейтқанда интернационалниң өзи пәқәтла тоққуз жил яшиди. Лекин у орнатқан барлиқ мәмликәт пролетарлириниң әбәдий иттипақи техи яшимақта вә һәтта һәр қачанқидинму мустәһкәмрәк болди, буни бүгүнки күн вақиәлири һәммидин қариғанда яхширақ испатлаватиду, чүнки бүгүн, мән мана шу сатирләрни йезиватқан вақтимда, Европа вә Америка пролетариати, йеқин бир мәхсәтни көздә тутуп — 1866-жили Интернационалниң Женева конгрессида елан қилинған вә

1892-ж. Лондонда болған биринчи май демонстрацияси мәзгилидики Гайд — паркидики № 14 минбәр. Минбәрдә турғанларниң ичидә — Ф. Энгельс.

униңдин кейин, иккинчи қетим 1889-жили Париж ишчилар конгрессида елан қилинған сәккиз саатлиқ иш күнини қанун йоли билән әмәлгә ашуруш үчүн биринчи қетим сәпәрвәр қилинған бир армия болуп, бир туғ астида уюшқан җәңгивар күчләргә көрүк өткәзмәктә. Бүгүнки күн әһвали барлиқ мәмликәт капиталистлири билән йәр егилиригә пүткүл әлләр пролетарлириниң һәқиқәтәнму әнди бирләшкәнликлирини көрситиду.

Қени әнди шу чағда Маркс йенимда болседи, бу мәнзирини өз көзи билән көрсә!

Ф. Энгельс.

Лондон, 1890 жил, 1 Май.

1892-ЖИЛДИКИ ПОЛЯКЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ БЕШИ*

Коммунистик «Манифест»ни поляк тилида йеңидин бастуруп чиқириш үчүн туғулған зөрүрийәттин бир қанчә хуласиләр чиқириш мүмкин болиду.

Авал шуни ейтип өтүш керәкки, «Манифест» кейинки вақитта Европа континентида жирик санаәтниң риважлинишини көрситидиған өзигә хас бир аламәт болуп қалди. У яки бу мәмликәттә жирик санаәт қанчилик риважланса, бу мәмликәттики ишчилар оттурисида ,өзлириниң ишчи синипи болушлири сүпитидә, мүлүкдар синипларға нисбәтән тутқан орнини ениқлап елишқа интилиши шунчә күчийиверидү; уларниң оттурисида социалистик һәрикәт кәңийиверидү вә «Манифест»қа тәләп ашиверидү. Шундақ

* 1892 жили 27 февральдл «Przeswit» журналиниң 35 санида бесилган вә K. Marx i F. Engels Manifest komunistyczny, London, 1892. *Ред.*

қилип, «Манифест»ниң у яки бу мәмликәт хәлқи тилида қанчилик тарқалғанлиғиға қарап, шу мәмликәттики ишчилар һәрикитиниң әһвалинила әмәс, бәлки униңдики жирик санаәтниң риважлиниш дәрижисиниму хелә ениқ йосунда бәлгүләп елиш мүмкин.

Шуниң үчүн «Манифест»ниң йеңи полякчә нәшри Польша санаитиниң хелила прогресс қилғанлиғини көрситиду. Униң ахирқи нәшридин кейин өткән он жил ичидә бундақ прогрессниң һәқиқәтән болғанлиғиға һеч қандақ шүбһә болуши мүмкин әмәс. Польша падишалиғи, конгресс Польшаси, Россия империясиниң жирик санаәт райониға айланди. Шуниң билән биллә, рус жирик санаити һәр яққа чечилған, униң бир қисми Фин қолтуғи йенида, йәнә бир қисми мәркәздә (Москва вә Владимирда), үчинчи бир қисми Қара деңиз ву Азов деңизи қирғақлирида вә башқа жайларда, қалғанлири йәнә башқа жайда чечилған. Һалбуки польша санаити нисбәтән кичик бир даирида топланған, мундақ топлиниш нәтижисидә Польша санаитиниң үстүнлүк тәрәплириму, қолайсиз тәрәплириму бар. Конкуренция қилғучи рус фабрикантлири полякларни руслаштурушни толиму халиғанлиқлириға қаримай, улар польшиға қарши ғәмхорлуқ

пошлинисини җарий қилишни тәләп қилғанлирида Польша санаитиниң әнә шу үстүнлүк тәрәплирини етирап қилған еди. Поляк фабрикантлири үчүнму, рус һөкүмити үчүнму қолайсиз тәрәплири шуки, поляк ишчилири оттурисида социалистик идеяләр барғансири чапсанлиқ билән йейилмақта вә «Манифест»қа тәләп ешип бармақта.

Лекин рус санаитини арқида қалдурған Польша санаитиниң бундақ чапсан риважлинип кетиши өз новитидә, поляк хәлқиниң яшаш қабилийити пүтмәс-түгимәс екәнлигини испат қилиду вә Польшиниң кәлгүсидә мустәқил миллий дөләт болуп тиклинишиниң йеңи делилидур. Мустәқил, қудрәтлик Польшиниң тиклиниши болса, ялғуз поляклардила аид иш болмастин, бәлки бизниң һәммимизгиму тәәллуқ иштур. Европа хәлиқлириниң һәр қайсиси өз жутида өзи толуқ ғоҗайин болған тәғдирдила, бу хәлиқләрниң сәмимий хәлиқ ара һәмкарлиғи болуши мүмкин. 1848-жили революциясидә пролетар күрәшчилиригә пролетариат туғи астида туруп, ахирида, буржуазияниң ишини орунлашқа тоғра кәлгән еди, шуниң билән биллә, бу революция өзиниң васийилири — Луи Бонапарт вә Бисмарк қоли билән Италиягә, Германиягә, Венгриягә мустәқил-

лик елип бәрди. Польша, 1792-жилдин буян Европа революциясигә бу үч мәмликәтниң һәммисидинму көпирәк хизмәт қилип кәлди, һалбуки Польша 1863-жили, өз күчлиридин он һәссә артуқ болған рус күчлириниң һуҗуми астида һалсизланған вақтида, уни өз һалиға ташлап қойди. Шиляхта Польшиниң мустәқиллигини сақлап қалалмиди, бу мустәқилликни қайтуруп алалмиди; буржуазия үчүн һазирқи вақитта бу мустәқиллик болсиму, болмисиму бәрибир. Ваһаләнки, бу мустәқиллик Европадики милләтләрниң бир-бирлири билән өмлишип һәмкарлиқ қилишлири үчүн зөрүр нәрсидур *. Бу мустәқилликни яш поляк пролетариатила қолға киргүзәләйду, әнди униң қолға киргән мустәқилликниң сақлиниши тамамән тәмин етилгән болиду. Чүнки Польшиниң мустәқиллиги поляк ишчилириниң өзлири үчүн қанчилик зөрүр болса, қалған һәммә Европаниң ишчилири үчүнму шунчилик зөрүрдур.

Ф. Энгельс.

Лондон, 1892 жил, 10-февраль.

* Полякчә нәшриндә бу сөз чүшүп қалған. *Ред.*

1893-ЖИЛДИКИ ИТАЛИЯНЧӘ НӘШРИГӘ СӨЗ-БЕШИ*

Италиян оқуғучилириға

«Коммунистик партия Манифести»ниң нәшир қилиниши худди 1848-жилниң 18-март күнигә, йәни Милан билән Берлинда болған революция күнлиригә, бири Европа континентиниң мәркизидә, иккинчиси оттура деңиз бойидики мәмликәтләр мәркизидә яшиғучи икки милләтниң қураллиқ қозғилиңи көтирилгән күнигә тоғра кәлди дәп ейтиш мүмкин; бу милләтләрниң һәр иккисиму тарқақлиқ вә ички жаңжаллар арқисида шу вақитқичә күчсиз болуп кәлгән вә шу сәвәптин чәт әлдикиләр һөкүмранлиғи астиға чүшүп қалған еди. Әгәр Италия, Австрия

* Karlo Marx e Federico Engels «Il Manifesto del Partito Comunista», намлиқ китапта бесилған Milano, 1893. *Ред.*

императориға беқинган болса, Германияму пүтқул Россиялик падишасиниң, гәрчә тоғридин-тоғра болмисиму, худди шундақ қаттиқ зулми астида қалған еди. 1848-жилниң 18-март вақиәлириниң нәтижилири Италия билән Германияни бу хорлуқтин қутулдурди. Әгәр 1848-жил билән 1871-жил оттурисида бу икки бүйүк милләтләр тикләнгән вә уларниң мустәқилликлири қандақ йол билән болмисун өзлиригә қайтуруп берилгән болса, буниңға Карл Маркс ейтқинидәк,— 1848-жил революциясини бастурған адәмләр өзлири халимисиму шу революцияниң васийилирини орунлиғучилар сәвәп болди.

Қәйәрдә болмисун бу революция ишчилар синпиниң иши болди: баррикадилар қурған, җенини пида қилип қурбан болғучилар худди ишчилар синпиниң өзи еди. Лекин ялғуз Париж ишчилирила, һөкүмәтни ағдуруш билән биллә, буржуа түзүминиму мутлақ ағдуруп ташлаш нийитидә еди. Амма улар өз синипи билән буржуазия оттурисида муқәррәр антагонизм барлиғини чүшәнгән болсиму, мәмликәтниң ихтисадий тәрәққиятиму, француз ишчилар аммисиниң роһий өсүшиму техи җәмийәтни башқидин қуруш мүмкин болидиған басқучқа көтирилмигән еди. Шуниң үчүн революцияниң мевилири,

акивәт нәтиҗисидә капиталистлар сиңипига нәсип болди. Башқа мәмликәтләрдә — Италиядә, Германиядә, Австриядә — ишчилар баштин башлапла буржуазиягә һакимийәт теписитә чиқип елишқа ярдәмлишиши билән чәкләнди. Лекин миллий мустәқиллик болмиса, у вақитта һеч бир мәмликәттә буржуазия һөкүмранлиғиму болмайду. Шуниң үчүн 1848-жилқи революция шу кәмгичә миллий бирлиги вә мустәқиллиги болмиған милләтләрни: Италия, Германия, Венгрияни бирликкә вә мустәқилликкә елип келиши лазим еди. Әнди Польшиға новәт кәлди.

Шундақ қилип, гәрчә 1848-жилқи революция социалистик революция болмисиму, бу революция социалистик революция үчүн йол ечип, униң үчүн зәмин тәйярлап бәрди. Һәммә мәмликәтләрдә жирик санаәтниң көтирилиши нәтиҗисидә буржуа түзүми кейинки қирик бәш жил ичидә һәммә йәрдә өмләшкән, күчлүк вә һәһайити нурғун пролетариатни вужутқа кәлтүрди; шундақ қилип, у «Манифест» ибариси билән ейтқанда, өзиниң гөр колиғучилирини яратти. Һәр бир айрим милләтниң өз мустәқиллигини вә бирлигини тиклимәй туруп, пролетариатни интернационаллиқ йол билән уюштурушму мүмкин әмәс вә һәмминиң умумий мәхсәт-

ләргә йетишиши үчүн бу милләтләрниң теч вә ақлиқ һәмкарлиғиниму вужутқа кәлтүрүп болмайду. Өзәңлар ойлап көрүңларчу 1848 жилғичә һөкүм сүргән сәясий шараит ичидә италиян, венгер, немис, поляк, рус ишчилиринин бирәр умумий мәхсәт йолида интернационаллиқ миқиясида бирлишип һәрикәт қилишлири мүмкинмиди!

Демәк, 1848-жилдики жәңләр бекарға кәтмиди. Бу революцион дәвирдин кейинки қириқ бәш жилму бекарға кәтмиди. Униң мевилири пишип келиватиду; мән пәқәт бир нәрсини халаймән: «Манифест»ниң әсли нусхиси бесилип чиққинида хәлиқ ара революциянин хәвәрчиси болған еди, шуниңдәк униң ушбу италиянчә тәржимисиниң мәйданға чиқишиму Италия пролетариати қазинидиған ғәлибиниң хуш хәвәрчиси болсун.

«Манифест» капитализмниң өтмүштә ойниған революцион ролиға наһайити тоғра баһа бериду. Италия биринчи капиталистик милләт болди. Феодаллиқ оттура әсирниң ахири вә һазирқи заман капиталистик дәвирниң башлиниши бүйүк бир фигура нами биләп бағлиқ болди. Бу фигура — италиян Дантедур; у, оттура әсирниң әң ахирқи вә шуниң билән биллә йеңи заманниң әң авалқи шаири еди. Һазирму, 1300 жилдикигә

охшаш, йеңи тарихий дәвир башланмақта. Италия йеңи заманниң, пролетар заманиниң пәйда болған саатини тәсвирләп беридиған йеңи Дантени вужутқа кәлтүрәрмикин?

Фридрих Энгельс.

Лондон, 1893-жил, 1-февраль.

КОММУНИСТИК ПАРТИЯ МАНИФЕСТИ

Европида бир шәрпә чарилап жүрүпту, бу коммунизм шәрписидур. Кона Европаниң һәммә күчлири: папа вә падиша, Миттирних вә Гизо, французә радикаллири вә немис полициялири бу шәрпигә карши муқәддәс ғәзат үчүн бирләшти.

Һакимийәт төписидә турған дүшмәнлири тәрипидин коммунистиликтә әйипләнмигән оппозицион партия барму? Өз новитидә, өз ичидики тәрәққийпәрвәр вәкиллириниму вә шуниңдәк өзиниң реакциячи дүшмәнлиригиму коммунизмға интилдиң дәп әйиплимигән оппозицион партия барму?

Бу факттин икки хуласә келип чиқиду.

Һазир әнди Европаниң һәммә күчлири коммунизмни бир күч дәп тонумакта.

Коммунистларға өзинин көз карашлирини, өзининң мәхсәтлирини вә өзининң истәклирини пүткүл дуния йүзи алдида ашкарә баян қилиш вә коммунизм шәрписи тоғрисидики чөчәкләргә партиянинң өз Манифестини қарши қойидиган пәйти кәлди.

Шу мәхсәттә түрлүк-түмән миллэтләрнинң коммунистлири Лондонда жиғилди вә инглиз, француз, немис, италиян, фламанд вә даниялиқлар тиллирида чиқирилидиған төвәндики «Манифест»ни түзди.

I

БУРЖУА ВӘ ПРОЛЕТАРЛАР[1]

Мошу кәмгичә өткән һәммә жәмийәтләр тарихи[2] синиплар күриши тарихи болуп кәлди.

---

[1] Пүтүн ижтимаий ишләп чиқириш васитилиригә егә болған вә яллавма әмгәкни пайдилинидиған һазирқи капиталистлар синипиға буржуазия дейилиду. Өзиниң ишләп чиқириш васитилиридин мәһрум болған, күн кәчүрүш үчүн ишчи күчини сетишқа мәжбур болған һазирқи яллапма ишчилар синипи пролетариат дейилиду. (*1888-жилдики инглизчә нәширигә Энгельсниң изаһи*).

[2] Йәни бизгә язма мәнбәлиридин мәлум болған пүткүл тарих көздә тутулиду. Җәмийәтниң язма тарихидин илгири өткән дәври вә шу дәвирдә җәмийәтниң қандақ түзүлгәнлиги 1847-жилиғичә техи тамамән мәлумсиз еди. Шуниңдин бери Гакстгаузен Россиядә йәргә жамаәлишип егидарчилиқ қилиш барлиғини тапти, Маурер болса пүткүл Герман қәбилилириниң тарихий тәрәққиятида йәргә жамаәлишип егидарчилиқ қилиш ижтимаий негиз болғанлиғини испат қилди вә йәрни умумийлишип егидарчилиқ қилиш усулида пайдилинидиған йеза жәмийити Һиндстандин тартип та Ирландиягичә барлиқ йәрдә жәмийәтниң башланғуч шәкли болуп қалғанлиғи аста-аста мәлум болди. Бу ипттидаий коммунистик жәмийәтниң

Азат вә қул, патриций вә плебей, помещик вә крепостной, мастер[1] вә кичик мастер, қисқиси — әзгүчи билән езилгүчиләр бир бириси билән дайим антагонизм болуп кәлди; һәр дайим бәзидә йошурун, бәзидә очуқ йосунда күрүшүп кәлди. Бу күрәш һәр қетимда пүткүл җәмийәт түзүмини революцион асаста башқидин қуруш билән яки күрәшкүчи синипларниң умумий һалакәтлири билән түгиди.

Тарихниң өткән дәврилиригә қарисақ, биз һәммә йәрдә дегидәк җәмийәтниң түрлүк тапилирига, йәни һәр хил иҗтимаий мәвқумдики тәбиқиләргә пүтүнләй бөлүнгәнлигини көримиз. Қедимки Римда патрицилар атлиқ ләшкәрләр плебейлар вә қуллар; оттура әсирләрдә болса феодал һакимлар, вас-

---

худди өз шәклидики ички түзүлүшини Морган ечип бәрди. У урукниң һәқиқий маһийитини вә униң қәбилә ичидә тутқан орнини ениқлап, бу ишни тәгәллиди. Шу иштиданла җамаә бузулуп кетиши билән җәмийәт аһалисидә синипларға вә ахирида бир-биригә антагонистик синипларға айрилишқа башлайду. Мән бу бузулуш җәриянини өзәмниң «Der ursprung der familie, des privateigentumsund des stats» 2. Aufl., stuttgart, 1886 дегән әсиримдә тәкшүрүп өтүшкә тириштим. (Ф. Энгельсниң «Аилә, хусусий мүлүк вә дөләтниң пәйда болуши» дегән әсиригә қаралсун. К. Маркс вә Ф. Энгельс. Икки томлуқ таллапма әсәрләр, том II, 1956. (1888-жилдики инглизчә нәширигә Энгельсниң изаһи).

[1] Цех мастери — цехниң толуқ һоқуқлуқ әзасидур, у цех ақсақали әмәс, цехтики уста. *(1888-жилдики инглизчә нәширигә Энгельсниң изаһи).*

саллар, цех мастерлири, кичик мастерлар вә крепостнойларни, буниң үстигә бу синиплар-ниң һәр биридә дегидәк йәнә алаһидә тәбиқиләрниңму болғанлиғини көримиз.

Харап болған феодаллиқ җәмийәтниң ичидин вуҗутқа кәлгән һазирқи заман буржуазия җәмийити синипий зиддийәтләрни йоқатмиди. У пәқәтла кона синиплар орнига йеңи синипларни, зулумниң йеңи шараитлирини вә күрәшниң йеңи шәкиллирини мәйданға кәлтүрди.

Бизниң дәвримиз, буржуазия дәври, шуниң билән пәриқ қилидуки, у синипий зиддийәтләрни аддийлаштурди: җәмийәт барғансири бир-биригә дүшмән икки чоң лагерьға, бир-биригә қариму-қарши икки чоң синипқа, йәни буржуазия билән пролетариатқа бөлүнүп кәлмәктә.

Оттура әсир крепостнойлиридин дәсләпки шәһәрләрниң азат аһалиси келип чиқти; шәһәр аһалисиниң бу тәбәқисидин буржуазияниң дәсләпки элементлири өсүп чиқти.

Американиң ечилиши вә Африка әтрапида дениз йолиниң тепилиши риваҗлинип бериватқан буржуазия үчүн йеңи шараит вә имканийәтләрни туғдурди. Ост-Һинд вә Хитай базарлири, Американиң колонизация қилиниши, колонияләр билән мал алмишиш,

алмишниш васитилири вә умумән товарларниң көпийиши сода-сетиқ, деңиздә қатнишишни вә санаәтни мисли көрүлмигән дәрижидә риважландурди вә шуниң билән бузулуп бериватқан феодаллиқ жәмийәт ичидики революцион элементларниң чапсан өсүшини вужутқа кәлтүрди.

Санаәтниң кона феодаллиқ яки цех усули йоли билән тәшкил қилиниши йеңи базарлар билән биллә өсүватқан тәләпни әнди қандуралмай қалди. Униң орнини мануфактура егилиди; цех мастерлирини оттура санаәтчи таипә сиқип чиқарди; һәр хил корпорация оттурисидики әмгәк тәхсимати йоқалди, униң орниға айрим ишханилар ичидә әмгәк тәхсимати вужутқа кәлди.

Бирақ базарлар болса барғансири кеңийиվәди, тәләп тохтимастин өсүвәрди. Әнди бу тәләпни мануфактураму қандуралмай қалди. Әйнә шу вақитта пар билән машина санаәттә революция қилди. Мануфактура орнини һазирқи заман жирик санаити егилиди; санаәттики оттура таипә орнини санаәтчи миллионерлар, пүткүл бир санаәт армиялириниң йетәкчилири болған һазирқи заман буржуалири егилиди.

Жирик санаәт Американиң ечилиш арқисида зәмини һазирланған жаһан базирини

вужутқа кәлтүрди. Җаһан базири сода-сетиқ, деңиздики вә қуруқлуқтики алақә васитилирини толиму риважландурувәтти. Бу һал, өз новитидә, санаәтниң кәңийишигә тәсир қилди; санаәт, сода, деңизда қатнишиш, төмүр йоллар қандақ дәрижидә риважлинивәргән болса, буржуазияму шундақ дәрижидә тәрәққий қиливәрди вә у өз капиталлирини ашурувәрди һәм оттура әсирдин қалған һәммә синипларни чәткә сүрүп чиқиришқа башлиди.

Шундақ қилип, биз һазирқи заман буржуазиясиниң өзиму узақ давам қилған тәрәққият жәриянининиң, ишләп чиқириш вә мал алмишиш усулидики бир қанчә чоң өзгиришләрниң мевиси екәнлигини көримиз.

Шу тәрәққият басқучлириниң һәр бирида буржуазия мәлум сәясий мувәппәқийәткә йетишивәрди. Феодалларниң һөкүмранлиғи дәвридә езилгән таипә, коммунида[1] — қу-

[1] Францийәдә йеңидин қурулуп келиватқан шәһәрләр өз феодал һөкүмдарлири вә тәриплири қолидин өз-өзини идарә қилиш ишлирини вә «Үчинчи тәбиқиниң» сәясий һоқуқлирини куришип алғанға қәдәрму «Коммуна» дәп атилатти. Умуман ейтқанда, бу йәрдә буржуазийәниң иқтисадий тәрәққияти үчүн намунисини көрситидиған мәмликәт сүпитидә Англия, мисалға елинған, буржуазийәниң сәясий тәрәққиятиниң намунисини көрситидиған мәмликәт сүпитидә Франция елинған. (*1888-жилдики инглизчә нәшригә Энгельсниң изаһи*).

Италия вә Франция шәһәрлири өзлириниң феодал һакимлиридин өз-өзини идарә қилишниң дәсләпки һоқуқлирини сетип

раллаңған вә өз-өзини идарә қилидиған ассоциацияси, бир йәрдә — мустәқил шәһәр республикиси, иккинчи йәрдә — монархияниң улпан төлигүчи үчинчи таиписи * униңдин кейин, мануфактура дәвридә,— сословия яки мутлақ монархиядики дворянларға қариму-қарши болуп, умумән ирик монархияниң асасий таянчиси болған сословия, ахирида, ирик санаәт вә пүткүл дуния базири мустәһкәм орнашқандин башлап буржуазия һазирқи заман дөлитигә алаһидә сәясий һөкүмранлиқни өз қолиға алди. Һазирқи заман дөләт һакимийити — пүткүл буржуазия синипиниң умумий ишлирини идарә қилип турғучи пәқәтла бир комитеттур.

Буржуазия тарихта наһайити чоң реовлюцион роль ойниди.

Буржуазия өзи һөкүмранлиққа йетишкән һәммә жайда феодал, патриархал һәм течлиқ мунасивәтләрни йоқ қилип ташлиди.

яки қурушуп алғанлиридин кейин өз шәһәр жамаәлирини *коммуна* дәп атиған еди. (*1890-жилдики немисчә нәшригә Энгельсниң изаһи*).

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә «Мустәқил шәһәр республикиси деген сөзләрдин кейин: «(Италия вә Германиядикигә охшаш)» дәп, «монархиягә улпан төлигүчи үчинчи таипә» деген сөзләрдин кейин: (Франциядикигә охшаш)» дәп йезилған. *Ред*.

Буржуазия адәмни өзиниң «тәбиий һакимлири»ға бағлап турған һәр хил феодаллиқ йоллирини айимастин бузуп ташлиди вә инсанларниң арисида қуруқ мәнпиәт вә шәпқәтсиз «нәқ пул» арқисидин бөләк һеч қандақ чарә қалдурмиди. Буржуазия диний зикирдин, рыцарьлиқ хошаллиқниң, мещанлиқ һиссийәтлирини мәнпиәтпәрәстликниң муз дәриясиға ғәриқ қиливәтти. У инсанниң шәхсий қәдир-қиммитини алмишиш қиммитигә айландуруп қойди вә һәдийә қилинған вә әмгәк билән йетилгән наһайити көп һурурийәтләрниң орниға уятни билмәйдиған бирла сода-сетиқ һуррийитини кәлтүрүп чиқарди. Қисқиси, диний вә сәясий ялған үмүт билән оралған эксплуатация орниға у очуқ, уятсиз, эндишини билмәйдиған, топтоғра рәһимсиз эксплуатацияни әмәлгә ашурди.

Буржуазия һазирғичә еһтирам қилинип келингән вә муқәддәс санилип кәлгән касипчилар мәртивисиниң һөрмитини йәр билән йәксән қилди. Буржуазия врачни, һоқуқшунасни, руһаний шаирни вә илим әһиллирини өзиниң пулға яллинип ишләйдиған хизмәтчилиригә айландурди.

Буржуазия аилә мунасивәтлиридики меһир-муһәббәт һислирини йоқ қилип ташлиди

вә уларни өңкәй пул мунасивәтлиригә айландуруваттн.

Буржуазия реакционерлирини наһайити қайил қилған оттура әсирләрдики қопал зорлукниң тәбиий һәмрайи болған һорунлук билән хушякмаслиқ екәнлигини көрсәтти. Буржуазия инсан паалийити һәр нәрсигә қадир екәнлигини биринчи қетим көрсәтти. У сәнъәт мөҗүзилирини яратти, лекин бу мөҗүзиләр мисир пирамидилиридин, Рим водопроводлири вә готик услубидики чирколарға һеч охшимайду; у хәлиқләрниң көчүши вә крест жүрүшлиригә охшимайдиған пүтүнләй башқичә жүрүшләрни қилди.

Буржуазия ишләп чиқириш қураллири саһасида дайими өзгиришләрни ясап турмастин, демәк, ишләп чиқириш мунасивәтлири вә шуниң билән биллә һәммә иҗтимаий мунасивәтләрниму революционлаштуруп турмастин яшалмайду. Әксичә, илгәрки һәммә санаәтчи синипларниң яшиши үчүн зөрүр болған биринчи шәрти — ишләп чиқириш усулини өзгәртмәстин кона һаличә сақлап келиш еди. Ишләп чиқириштa тохтимай өзгиришләр болуп туруши пүткүл иҗтимаий мунасивәтләрниң үзүлмәй тәврәп туруши, дайим ишәнмәслик вә дайим һәрикәттә болуши буржуа дәврини илгәрки һәммә дәвир-

ләрдин аҗритиш туриду. Кетип қалған вә датлишип кәткән мунасивәтләрниң һәммиси, вә шу мунасивәтләр билән биллә қедимидин бери муқәддәс сақлинип келиватқан тәсәввур вә қарашлар һәммиси йоқ болиду, йеңидин пәйда болған һәммә нәрсиләрниң сүйиги қата-қатмастин конирап қалиду. Пүткүл танпәчилик вә турғун нәрсиләр йоқилиду, һәммә муқәддәс нәрсиләр һақарәт қилиниду вә әң ахирида, адәмләр турмушидики әһвалларға вә өз ара мунасивәтләргә көзлирини бир қәдәр ечип қарашқа мәҗбур болиду.

Мәһсулатни сетиш зөрүрийитиниң дайим өсүши буржуазияни йәр йүзини айлинип жүрүшкә мәҗбур қилиду. У һәммә яққа берип киришкә, һәммә йәргә җайлишип елишқа вә һәммә билән алақә бағлашқа һәрикәт қилиду.

Буржуазия дуния базирини эксплуатация қилиш йоли билән һәммә мәмликәтләрдики ишләп чиқириш вә истималини космополитик қилип қойди. Буржуазия, реакционерларни қаттиқ хапа қилип, санаәтни миллий земиңидин мәһрум қилди. Санаәтниң қедимидин давам қилип кәлгән миллий тармақлири йоқ қилинди вә күндин-күнгә йоқ қилинмақта, уларни санаәтниң йеңи тармақлири сиқип

чиқармақта; бу йеңи тармақларниң пәйда болуши һәммә цивилизация милләтләрниң һаят-мамат мәсилиси болуп қалмақта.— Санаәтниң бу йеңи тармақлири әнди ялғуз йәрлик хам әшия әмәс, бәлки йәр йүзиниң әң жирақ өлкилиридин кәлтүрүлгән хам әшиядинму мәһсулат ишләп чиқириду йәнә мәлум бир мәмликәтниң өз ичидила әмәс, бәлки йәр йүзиниң һәммә қитъәлиридә вә бу тармақлар ишләп чиқарған фабрика мәһсулати истимал қилиниду. Мәмликәтниң өзидә ишләп чиқирилған мәһсулат билән қанаәтлинип кәлгән кона еһтияжларниң орнига йеңи еһтияжлар пәйда болиду; бу еһтияжларни қандуруш үчүн климати һәр хил вә әң жирақ мәмликәтләрдә йетиштүрүлгән мәһсулатлар керәк болиду. Илгәрки кона йәрлик вә миллий тәрәптин бекинип яшаш орниға вә өзидә ишләп чиқиридиған мәһсулатқа қанаәт қилиш орниға, милләтләр бир-бирлири билән һәртәрәплимә алақида болуп вә бир-бирлиригә һәр тәрәптин бағлиқ болуп яшайду. Мундақ алақә вә бағлинишлар маддий һаятқиму, мәнивий һаятқиму охшаш алақидардур. Айрим милләтләрниң мәнивий ишлири мөгилиридин һәммә пайдилинидиған болмақта. Миллий бир яқлиқ вә чәкләнгәнлик барғансири йоқилип бармақта наһайити көп

миллий вә йәрлик әдәбиятлардин дунияви бирла әдәбият вужутқа кәлмәктә.

Буржуазия һәммә ишләп чиқириш қураллирини чапсанлиқ билән тәкамилләштүрүп вә алақә васитилирини үзлүксиз асанлаштуруп, барлиқ милләтләрни, һәтта әң варвар милләтләрниму цивилизациягә тартмақта. Буржуазия товар баһасиниң әрзәнлиги — униң еғир артиллериясидур; у, шу артиллерия арқилиқ һәр қандақ хитай сепилиниму бузуп ташлайду һәм чәт әлликләргә қарши варварларниң әң қаттиқ нәпритиниму йеңиду. У, һәммә милләтләргә хани-вәйран болуп кетиш ховпини туғдуруп, буржуа ишләп чиқириш усулини қобул қилишқа мәжбур қилиду, уларни өзлиридә гоя цивилизацияни орнитишқа, йәни буржуа болушқа мәжбур қилиду. Қисқиси, буржуазия өзигә охшаш вә өзиниң образиға охшаш дуния яритип алиду.

Буржуазия йезини шәһәр һөкүмранлигиға бойсундурди. У чоң шәһәрләрни пәйда қилди, йеза хәлиқлиригә селиштуруп қариғанда, шәһәр хәлиқлириниң санини наһайитиму көпәйтивәтти, шундақ қилип, аһалиниң көп қисмини йезида һөкүм сүргән наданлиқтин қутулдурди. Буржуазия йезини шәһәргә бекинди қилип қойғиниға охшаш

варварлиқ, йерим варварлиқ мәмликәтләрни цивилизацияләшкән мәмликәтләргә, деһан хәлиқләрни буржуазиялик хәлиқләргә, Шәриқни Ғәрипкә беқинди қилип қойди.

Буржуазия ишләп чиқириш каситилириниң, мүлүкниң вә аһалиниң тарқақлиғини барғансири йоқ қилмақта. У, аһалини зич яшайдиған қилди, ишләп чиқириш каситилирини мәркәзләштүрди, хусусий мүлүкни азла адәмләрниң қолиға топлап бәрди. Буниңдин келип чиққан зөрүрий нәтиҗә сәясий тәрәптин мәркәзлишиш болди. Мәнпиәтлири, қанунлири, һөкүмәтлири вә баж хираҗлири башқа-башқа, лекин дегидәк пәқәт иттипақдашлиқ мунасивәтлири биләнла мәнпиәтлири, қанунлири, һөкүмәтлири баж хираҗлири хилму-хил болған мустәқил облуслар бир милләт болуп бирләшти, һөкүмити бир, қанунлири бир, миллий — синипий мәнпиәтлири бир, баж-хираж чегарилириму бир болди.

Буржуазия, өзиниң йүз жилдин камирақ синипий һөкүмранлиғи дәвридә, униңдин илгәрки әвладларниң һәммиси яратқан ишләп чиқарғучи күчләргә қариғанда наһайити көп вә интайин чоң ишләп чиқарғучи күчләрни вужутқа кәлтүрди. Тәбиәт күчлириниң бойсундурулуши, ишләп чиқиришниң

машинилəштүрүлиши, санаəт вə деханчилиқта химияниң ишлитилиши, пароходлар, төмүр йоллар, электр телеграфлар, деханчилиқ үчүн пүтүн-пүтүн қитъəлəрниң өзләштүрүлиши, дəрияларниң кемə жүрндиған қилиниши, аһалиниң худди йəрдин үнүп чиққандəк наһайити көпийип кетиши,— ижтимаий əмгəк бағрида шунчилик ишлəп чиқарғучи күчлəрниң йошурунуп ятқанлиғи өткəн əсирлəрдин қайси бириниң хиялиға кəлгəн еди!

Шундақ қилип, биз, буржуазияниң тəрəққий қилиши үчүн асас болған ишлəп чиқириш вə алмишиш васитилири феодализм жəмийитидə вужутқа кəлгəнлигини көрдуқ. Əйнə шу ишлəп чиқириш вə алмишиш васитилириниң өсүши мəлум бир баскучқа йəткəндə, феодализм жəмийитиниң ишлəп чиқириш вə алмишиш шараити, зираəт һəм санаəтниң феодаллиқ түзүми, қисқиси, феодаллиқ мүлүк мунасивəтлири əнди тəрəққий қилған ишлəп чиқарғучи күчлəргə мувапиқ кəлмəйдиған болуп қалди. Бу мунасивəтлəр ишлəп чиқиришни риважландуруш орниға, униңға тосалғу болушқа башлиди. Улар ишлəп чиқиришниң кишиниигə айлиқип қалди. Уларни тар-мар қилип ташлаш керəк еди вə тар-мар қилипму ташлиди.

Бу мунасивәтләрниң орнини әркин рәқабәт басти вә униңға мас болған ижтимаий вә сәясий түзүм қурулди, буржуазия синипиниң ихтисадий вә сәясий һөкүмранлиғи орнитилди.

Һазир бизниң көз алдимиздиму худди шундақ һәрикәт болмақта. Буржуазия ишләп чиқириш вә алмишиш мунасивәтлири бар, буржуазия мүлки мунасивәтлири бар, гояки сехирлиқ қилғандәк ишләп чиқириш билән алмишишниң шунчилик қудрәтлик васитилирини вужутқа кәлтүргән һазирқи заман буржуазия жәмийити, өзи сехирлап чиқарған сирлиқ күчләрниң әнди һөддисидин чиқалмай қалған сехирчиға охшайду. Мана бир нәччә он жиллардин буян, сода вә санаәт тарихи һазирқи замандики ишләп чиқарғучи күчләрниң һазирқи замандики ишләп чиқириш мунасивәтлиригә қарши буржуазияниң вә униң һакимийитиниң һаяти давам қилиши үчүн зөрүр болған мүлки мунасивәтләргә қарши баш көтириш тарихидин ибарәт болуп қалди. Бу йәрдә вақти-вақти билән такрарлинип туридиған, пүткүл буржуазия жәмийитиниң һаят-маматиға барғансири дәһшәтлигирәк ховуп селиватқан сода-сетиқ кризислирини көрситип өтүш купайә қилиду. Һәр қетим сода-сетиқ кризис-

лири вақтида тәйярланған мәһсулатларла әмәс, бәлки вужутқа кәлтүрүлгән ишләп чиқириш күчлириниңму көп қисми йоқ қилип ташлиниду. Кризислар вақтида, артукчә мал ишләп чиқиришқа охшаш умумий бир ижтимаий апәт пәйда болиду, мундақ апәт буниңдин авалқи дәвирләрдә болмиған бир нәрсә болуп көрүнгән болатти. Җәмийәт бирдинла арқиға кетип, туюқсизла бесип кәлгән варварлиқ һалитигә чүшүп қалғандәк болиду, гоя ачарчилиқ вә һәммә яқни хани-вәйран қилидиған уруш нәтиҗисидә җәмийәт яшаш үчүн зөрүр болған васитиларниң һәммисидин мәһрум болғандәк болуп қалиду, сода вә санаәт йоқ қилинип ташланғандәк болуп көрүниду,— немә үчүн? Шуниң үчүнки, җәмийәт наһайити цивилизациялик болуп кәткән униң тирикчилик үчүн керәклик нәрсилири наһайити көпәйгән, униң сода-сетиқ вә санаитиму наһайити тәрәққий қилған болиду. Униң ихтиярида ишләп - чиқарғучи күчләр әнди буржуазия мүлки мунасивәтлириниң мундин кейинки тәрәққиятиға хизмәт қилалмайдиған болуп қалди, эксичә, улар бу мунасивәтләрниң даирисиға сиғмайдиған болуп қалди, буржуазия мунасивәтлири уларниң риважлинишиға тосқунлуқ қилип қалди; шуниң үчүн иш-

ләп чиқарғучи күчләр бу тосқунлуқларни йеңишқа башлиғанда, пүткүл буржуазия җәмийитини издин чиқириветиду, буржуазия мүлүкчилигиниң униңдин кейин яшишини ховуп астиға селип қоюду. Буржуазия мунасивәтлири өзи яратқан байлиқлирини һеч сиғдуралмайдиған дәрижидә тар болуп қалди.— Буржуазия бу кризислардин қандақ йоллар билән қутулиду? Бир тәрәптин ишләп чиқарғучи күчләрниң нурғунлиған қисмини мәҗбурий йоқ қилиш йоли билән, иккинчи тәрәптин, йеңи базарларни бесип елиш вә кона базарлардин техиму көпирәк пайдилиниш йоли билән қутулиду. Хош, нәтиҗидә немә болиду? Шу болидуки, у техиму кәңрәк, техиму күчлүгирәк кризисларни тәйярлайду вә уларниң алдини алидиған васитиләрни азайтиду.

Буржуазияниң феодализмни ағдуруш үчүн ишләткән қурали әнди буржуазияниң өзигә қарши қаритилиду.

Амма буржуазия өзигә өлүм зәрбиси беридиған қурал ясаш биләнла қалмиди; у, йәнә бу қурални буржуазияниң өзигә қарши қаритидиған кишиләрниму, йәни һазирқи заман ишчилирини — пролетарларниму вуҗутқа кәлтүрди.

Буржуазия, йәни капитал қанчилик ри-

важланса, һазирқи ишчилар синипиму — пролетариат шунчилик риважлиниду; ишчилар өзлиригә иш тапқан вақитлиридила яшалайду, ишни болса өзлириниң әмгәклири капитални көпәйтип турған тәғдирдила тапалайду. Өзлирини бир-бирләп сетишқа мәжбур болған бу ишчиларму башқа содасетиқ буюмлириға охшаш товардур, шуниң үчүн рәқабәт тәсадиплири вә базар өзгиришлири уларғиму бирдәк тәсир қилиду.

Машиниларни ишлитиш вә әмгәк тәхсиматиниң барғансири өсүши нәтижисидә пролетарларниң әмгиги өзиниң мустәқиллигини тамамән йоқатти вә шуниң билән биллә ишчилар үчүн әмгәкниң қизиғиму қалмиди. Ишчи машиниға аддила бир беқинди болуп қалиду, униндин әң аддий, бир хил вә чапсан үгинип елиш мумкин болған ишларнила орунлаш тәләп қилиниду. Шу сәвәптин ишчиға сәрип қилинидиған чиқим пәқәт униң тирикчилиги вә нәсил қалдуруши үчүн купайә қилидиған дәрижидин ашмайду. Лекин һәр бир товарниң баһаси, демәк әмгәкниңму * баһаси уни ишләп чиқириш үчүн сә-

---

* Ақивәттә Маркс ишчи әмгигини әмәс, бәлки ишчи-күчини сатқанлиғини көрсәтти. Бу тоғрида Маркснинң «Ялланма әмгәк вә капитал» намлиқ әсириниң Энгельс язған муқәддимигә қаралсун. *К. Маркс вә Ф. Энгельс*, икки томлуқ талланма әсәрләр; I том 1956, 46—54-бәтләр. *Ред.*

рип қилинған чиқим билән бәлгүлиниду. Шу сәвәптин әмгәкниң ишчини қизиқтуридиған тәрәплири қанчә камайса, иш һәққиму шунчә камийип кетиду. Буниң үстигә йәнә: машиниларни ишлитиш вә әмгәк тәхсимати қанчилик дәрижидә ашса, әмгәк миқдариму шунчилик дәрижидә ашиверидү, бу иш саатини ашуруш йоли билән, яки мәлум бир вақитта әмгәкниң илгирикидин көпирәк сәрип қилиниши, машиниларниң һәрикитини чапсанлаштуруш вә шуниңға охшашлар нәтиҗисидә ашиверидү.

Һазирқи заман санаити патриархал һүнәрмәнниң кичикинила ишханисини санаәт капиталистиниң чоң фабрикисиға айландурувәтти. Фабрикиларда топланған ишчилар аммиси солдатлардәк уюштурулиду. Санаәт армиясиниң аддий әскәрлири болған ишчилар пүтүн бир иерархия унтер-офицер вә офицерлар қол астида болиду. Улар буржуазия синипиниң, буржуазия дөлитиниң қуллири болуши үстигә йәнә уларни һәр күни, һәр саатта машина, назарәтчи вә әң алди билән айрим буржуа-фабрикантиниң өзи езиду. Түп мәхсити бейиш екәнлиги барғансири қанчилик ашкарә ейтиливәрсә, бу деспотия шунчилик пәс, шунчилик нәпрәт қоз-

ятқучи болиду вә шунчилик әшәддилишип кетиду.

Қол әмгиги маһирлиқ вә күчин қанчилик аз тәләп қилса, йәни һазирқи заман санаити қанчилик көп тәрәққий қилса, әркәкләр әмгигини аяллар билән балилар әмгиги шунчилик көп сиқип чиқириду. Ишчилар синипиға нисбәтән жинс вә яш айримилириниң һеч бир ижтимаий әһмийити қалмайду. Ишчилар, йешиға вә жинсиға қарап, һәр хил хиражәт тәләп қилинидиған бир иш әсваби ла болуп қалди.

Фабрикант ишчини эксплуатация қилип болуп, ахири, иш һәққи ишчиниң қолиға нәқ тәккәндин кейин, униңға буржуазияниң башқа қисимлири — өй егилири, баққаллар, сүтхорлар вә башқилар йепишиду.

Оттура тапиниң төвәнки тәбәқилири: ушшақ санаәтчиләр, ушшақ содигәрләр вә рантьелар, һүнәрвәнләр вә деханлар — бу синипларниң һәммиси пролетариат қатариға берип қошулуверидy, уларниң бир хиллири жирик санаәт карханилирини башқуруш үчүн капиталлири азлиқ қилғанлиғи сәвивидин жирик капиталистларға қарши рәқабәт қилишқа чидалмиғанлиғи сәвивидин йәнә бир хиллири йеңи ишләп чиқириш усуллири кәшип қилиниши билән өз һүнириниң қә-

дир-киммитини йоқитип қойғанлиғи сәвивидин шу һалға чүшиду. Әйнә шу йол билән хәлиқниң һәммә синиплиридин пролетариат жиғиливериду.

Пролетариат тәрәққиятниң түрлүк басқучлиридин өтиду. Униң буржуазияга қарши күриши өзиниң дунияға кәлгән вақтидин башлиниду.

Авал айрим ишчилар күришиду, кейин бир фабрика ишчилири, кейин бир җайдики бир хил санаәт тармиғида ишлигүчи ишчилар өзлирини тоғридин-тоғра эксплуатация қилип турған айрим буржуаларға қарши күришиду. Ишчилар пәқәт буржуазия ишләп чиқириш мунасивәтлиригә зәрбә бериш билән қанаәтләнмәстин, бәлки ишләп чиқириш қураллириниң өзигиму зәрбә бериду; улар рәқабәт қилғучи чәт әл товарларни йоқ қилип ташлайду, машиниларни сундуриду, фабрикиларни көйдүриду вә оттура әсир ишчисиниң йоқ болуп кәткән һалини зорлуқ билән тикләшкә уруниду.

Бу басқучта ишчилар пүткүл мәмликәткә тарқалған вә өз ара рәқабәт арқисида чечилип кәткән бир аммидинла ибарәттур. У вақиттики ишчилар аммисиниң уюшуши һазирчә уларниң өз бетичә бирлишишлири нәтиҗисидә болмай, бәлки буржуазияниң

бирлишишидин келип чиқидиған нетижидур. Буржуазия өзиниң сәясий мәхситигә йетиш йолида пүткүл пролетариатни һәрикәткә кәлтүрүшкә мәҗбур болиду вә һазирчә һәрикәткә кәлтүрәләйду. Демәк, бу басқучта пролетарлар өз дүшмәнлиригә қарши күрәшмәйду, бәлки өз дүшмәнлириниң дүшмәнлиригә қарши, йәни мутләқ монархия қалдуқлириға, йәр егилиригә, санаәткә дәхли болмиған буржуаларға, ушшақ буржуаларға қарши күришиду. Шундақ қилип, пүтүн тарихий һәрикәтниң чулвуси буржуазия қолида болиду; бундақ шараитта болған һәр бир ғалибә буржуазияниң ғәлибиси болиду.

Лекин санаәтниң риважлиниши билән пролетариат ялғуз сан җәһәттинла өсмәй, бәлки у жирик-жирик амма болуп уюшиду, униң күчи өсүвериду вә күчи өскәнлигини өзи барғансири көпирәк сезиверидү. Машинилар әмгәкниң айрим түрлири оттурисидики пәриқни йоқитиварғансири вә һәммә йәрдә дегидәк иш һәққини бир хилда пәс дәриҗигә чүширивәргәнсири, пролетариатниң мәнпиити вә турмуш шараити бир тәкши һалға келишкә башлайду. Буржуа оттурисидики рәқабәтниң өсүп бериши вә бу рәқабәт сода кризислириға сәвәп болуп турущи

нәтижисидә ишчиларниң иш һәқлири барғансири өзгирип туриду; машиниларниң барғансири чапсан тәрәққий қилиши вә тохтимастин тәкамиллишип бериши пролетарларниң турмушини барғансири еғирлаштуриду; айрим ишчи билән айрим буржуа оттурисидики тоқунушишлар барғансири икки синип оттурисидики тоқунуш рәңгини аливериду. Ишчилар буржуаға қарши күрișиш үчүн коалицияләрни * түзүшкә башлайду; улар өз иш һәқлирини қоғдаш үчүн бирлишип мәйданға чиқиду. Улар тоқунушлар болған тәғдирдә өзлирини мәбләғ билән тәминләш үчүн һәтта ассоциацияләрни түзәйду. Қайси бир жайларда бу күрәшләр очуқ қозғиланға айлинип кетиду.

Ишчилар гай-гайида ғалип келиду, лекин бу ғалиплиқлар пәқәтла өткүнчи ғалиплиқтур. Уларниң күрәшлириниң һәқиқий нәтижиси тоғридин-тоғра һасил болған муваппәқийәтлири әмәс, бәлки ишчиларниң барғансири кәңийип бериватқан бирлишишлиридур. Жирик санаәт тәрипидин вужутқа кәлтүриватқан, түрлүк жайлардики ишчилар арисида өз ара мунасивәт орнитиватқан вә барғансири өсүп бериватқан алақә васи-

---

* 1888-жилдики инглизчә нәшриدә: «Коалиция» дегән сөздин кейин «(кәсип союзлири)» сөзлири қошулған. *Ред.*

тилири ишчиларнин бирлишишигә сәвәп болиду. Пәқәт шундақ алақә болғандила барлиқ йәрләрдики бир хил характерда болған күрәшниң йәрлик очиғи мәркәзләштүрүлүп, уларни умумий бир миллий синипий күрәшкә бирләштүрүшни тәләп қилиду. Һәр қандақ синипий күрәш у сәясий күрәштур. Иезилар арисидики қара йоллар болған оттура әсирниң шәһәр хәлиқлиригә бирлишиш үчүн йүз жиллар керәк болса, һазирқи заман пролетарлири төмүр йоллар ярдими билән аэла жиллар ичидә бирлишәләйду.

Пролетарларниң бу териқә синип болуп вә шуниң билән биллә сәясий партия болуп уюшишлири ишчиларниң өз ара рақабәтлири нетижисидә һәр бир минутида йәнә бузулуп туриду. Амма бу уюшма һәр қетимда йеңидин-йеңи вә һәр дайим илгәркисигә қариғанда күчлүгирәк, мустәһкәмлигирәк, қудрәтлигирәк болуп вужутқа келиду. У, буржуазияниң түрлүк тәбәқилири оттурисидики өз ара низаһлардин пайдилинип, ишчиларниң айрим мәнпиәтлирини қанун чиқириш йоли билән етирап қилишқа мәжбур қилиду. Англиядә он саатлиқ иш күни тоғрисидики қанун шуниңға мисалдур.

Умумән кона жәмийәт ичидики тоқунушлар пролетариат тәрәққиятиниң процессиға

нурғун тәрәптин сәвәп болуп туриду. Буржуазия тохтимастин күрәш қилип бариду: дәсләп аристократиягә қарши, униңдин кейин буржуазиянин өз ичидики мәнпиәтлири санаәтниң тәрәққиятиға зит болған тәбиқиләргә қарши күришиду вә бу күрәшни һәр дайим барлиқ чәт мәмликәтләрниң буржуазиясигә қарши давам қилдуриду. Буржуазия шу күрәшләрниң һәммисидиму пролетариатқа муражиәт қилишқа, униңдин ярдәм сорашқа вә, шундақ қилип, уни сәясий һәрикәткә тартишқа мәҗбур болиду. Шундақ қилип, буржуазиянин өзи пролетариатқа өз билим элементлирини *, йәни өзигә қарши қуралини пролетариат қолиға бериду.

Андин кейин, жуқурида көргинимиздәк, санаәт тәрәққияти һөкүмран синипларниң пүтүн-пүтүн қатламлирини пролетариат қатариға чүшириду, яки һеч болмиғанда, уларниң турмуш шараитини ховупқа селип қойиду. Уларму пролетариат арисиға нурғун билим элементлирини кәлтүриду.

Әң ахирида, синипий күрәш ақивәт нәтиҗигә йеқинлишип келиватқан дәвирләрдә һөкүмран синип ичидә, пүткүл кона җә-

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә: «өз билим элементлирини» дегән сөзләр орниға — «өз сәясий вә умумий мәлумат элементлирини» дәп еитилған. *Ред.*

мийәт ичидә бузулуш җәрйяни шу дәриҗидә күчлүк, наһайити кәскин бир түс алидуки, һөкүмран синипниң азла бир қисми өз синипидин ваз кечип, революцион синипқа, истиқбали парлақ синипқа қошулуп кетиду. Мана шуниң үчүн, илгәрки вақитларда дворянларниң бир қисми буржуазия қатариға өтүп кәткинигә охшаш, һазирму буржуазияниң бир қисми, буржуа мәпкүричилириниң тарихий һәрикәтниң пүтүн җәрияни нәзәрий җәһәттин чүшинидиған дәриҗигә йәткән қисми, пролетариат тәрипигә өтиду.

Һазирқи вақитта буржуазиягә қарши турған һәммә синипларниң ичидә пәқәт пролетариатла һәқиқәтән революцион синиптур. Башқа синипларниң һәммиси жирик санаәтниң риважлиниши билән чүшкүнлүккә учрайду вә йоқ болуп кетиду, пролетариат болса, жирик санаәтниң өз мәһсулидур.

Оттура тачплар, йәни ушшақ санаәтчиләр, ушшақ содигәрләр, һүнәрвәнләр вә деханһәммиси оттура таипә сүпитидә өз һаятлирини һалакәттин сақлап қелиш үчүн буржуазиягә қарши күрешиду. Демәк, улар революцион таипә әмәс, консерватив таипәдур. Һәтта улар наһайити реакцион таипәләрдур, чүнки бу синиплар тарихниң чеқи-

ни арқиға бурмақчи болиду. Әгәр улар революцион болса, кәлгүсидә пролетариат қатариға өтүшлири, өзлириниң һазирқи мәнпиәтлирини әмәс, бәлки кәлгүсидики мәнпиәтлирини һимайә қилишлири, пролетариатниң нуқтәий нәзәридә болуши үчүн, өз нуқтәий нәзәрлиридин ваз кечип болғандила революциондур.

Люмпен-пролетариат — кона җәмийәттики әң төвәнки қатлиминиң бузулуп кетишидин келип чиққан пассив мәһсулат, бәзи җайларда пролетариатниң революцион һәрикитигә җәлип қилинип турсиму, лекин өз турмуш әһвали тәрипидин, у революцион питниләргә сетилишқа көпирәк майилдур.

Пролетариатниң турмуш шараитида кона җәмийәтниң турмуш шараитлири һазирниң өзидила йоқитилған. Пролетариатниң хусусий мүлки йоқ; униң өз хотуни вә бала-җақилириға мунасивити буржуа аилэвий мунасивәтлиригә һеч охшимайду; Англиядиму, Франциядиму, Америкидиму, Германиядиму бир хилда болған һазирқи санаәт әмгиги, һазирқи заман капитал зулми пролетарниң һәр қандақ миллий характерини йоқ қиливәтти. Қанун, әхлақ, дин — буларниң һәммиси пролетар үчүн — буржуазия мәнпиәт-

лирини йошуруп турғучи буржуазия хурапитидин башқа нәрсә әмәс.

Илгири өткән һәммә синиплар һөкүмранлиқни өз қоллириға алғандин кейин, пүтүн җәмийәтнин өзлиринин байлиқни өзләштүрүш усуллирини тәмин қилидиған шараитқа бойсундуруп, турмушта егә болған вәзийәтлирини мустәһкәмләшкә тиришти. Пролетарлар болса, байлиқнин һазирқи өзләштүрүш усулини вә шуниң билән биллә, умумән шу күнгичә давам қилип кәлгән байлиқни өзләштүрүш усуллириниң һәммисиниму йоқ қилғандин кейинла, иҗтимаий ишләп чиқириш күчлиригә егә болалайду. Пролетарларниң қоғдайдиған һеч нәрсиси йоқ, улар шу күнгичә хусусий мүлүкни қоғдап вә тәмин қилип кәлгәнләрниң һәммисини вәйран қилиши керәк.

Мошу кәмгичә болған һәрикәтләрниң һәммиси азчилиқниң һәрикити, яки азчилиқниң мәнпиитини көзлигән һәрикәт еди. Пролетар һәрикити болса әң көпчиликниң мәнпиитини көзлигүчи әң көпчиликниң мустәқил һәрикитидур. Һазирқи замандиқи җәмийәтниң әң төвәнки қатлими болған пролетариат, рәсмий җәмийәтни тәшкил қилғучи қатламлардин өз үстидә қурулған үсткурулмиларнин

қулини асманға соруватмигичә өзини көтирип, қәддини растлап алалмайду.

Пролетариатниң буржуазиягә қарши күриши мәзмуни миллий болмиғандиму, шәкли йеқидин әң алдин миллий күрәштур. Һәр бир мәмликәтниң пролетариати, әлвәттә, һәммидин бурун өз мәмликитиниң буржуазиясини йоқ қилиш керәк.

Пролетариатниң тәрәққиятидики әң умумий дәвирләрини баян қилип, биз можут болуватқан җәмийәт ичидики азду-тола йошурун йосунда гражданлар урушини ейтип өттуқ, бу уруш очуқтин очуқ революциягә айлинидиған вә пролетариат буржуазияни зорлуқ билән ағдуруш арқилиқ, өз һөкүмранлиғини орнитидиған пунктиғичә ейтип өттуқ.

Мошу кәмгичә можут болуп кәлгән һәммә җәмийәтләр жуқурида көргинимизчә, әзгүчи вә езилгүчи синиплар оттурисидики антагонизмға асаслинип кәлди. Амма бирәр синипни езиш үчүн, әң болмиғанда, бу синип қулларчә күн кәчүрәләйдиған шараитта болуши керәк. Ушшақ буржуанин феодаллик абсолютизм җәбир-зулум астида жүрүп буржуалиқ дәриҗисигә йәткинигә охшаш, крепостноймy крепостнойлуқ һалида жүрүп коммуна әзалиғи дәриҗисигә йәтти. Һазир-

қи заман ишчиси болса, эксичә, санаәт тәрәққий қилғансири жуқуриға көтирилиш орниға, өз синипиниң яшаш шараитидинму төвәнгә қарап кетиватиду. Ишчи паупирға айлиниду, паупиризм болса аһалидинму, байлиқтинму чапсанирақ өсмәктә. Буржуазия буниңдин кейинму жәмийәтниң һөкүмран синипи болуп қалалмайду вә өз синипиниң турмуш шараитини пүтүн жәмийәткә тәртипкә салғучи бир қанун ретидә таңалмайдиғанлиғини барғансири ениқ көрсәтмәктә. Буржуазия һөкүмранлиқ қилишқа қадир әмәс, чүнки у өзиниң қулини һәтта қуллар дәрижисидә һаят кәчүрүшни тәмин қилалмайду, чүнки у өзиниң қулини шу дәрижигичә елип беришқа мәжбурки, өзи униң һесавиға яшиши орниға уни бекиш керәк болуп қалиду. Жәмийәт буниңдин буян буржуазия һакимийити астида яшалмайду, йәни буржуазияниң һаяти жәмийәт һаяти билән чиқишалмайду.

Буржуазия синипиниң яшиши вә һөкүмранлиқ қилиши үчүн асасий шәрт — байлиқниң хусуси кишиләр қолида топлиниши, капитал һасил болуши вә униң көпийишидур. Капиталниң яшаш зәмини ялланма әмгәктур. Ялланма әмгәк ишчиларниң өз арисидики рәқабитигила таяниду. Санаәтниң

прогресси ишчиларни рәқабәт арқисида бөлүнүп кетиши орниға, ассоциация түзүш васитиси билән уларни революцион йосунда бирләштүриду, буржуазия санаәтни чарисиз тәрәққий қилдурушқа мәҗбур болуп, униң тәрәққиятиға тосқунлуқ қилишқа аҗизлиқ қилиду. Шундақ қилип, җирик санаәтниң риважлиниши билән, буржуазияниң мәһсулат ишләп чиқириш вә өзләштүрүш үчүн хизмәт қилидиған өз зәминидин айрилиду. Буржуазия һәммидин бурун өзигә гөрчини һазирлайду. Буржуазияниң һалак болуши муқәррәр болғинидәк, пролетариатниң ғәлибә қилишиму муқәррәрдур.

II

ПРОЛЕТАРЛАР ВӘ КОММУНИСТЛАР

Коммунистларниң умумән пролетарларға мунасивити қандақ?

Коммунистлар башқа ишчи партиялиригә зид болған алаһидә бир партия әмәс.

Уларниң умумән пүткүл пролетариат мәнпиәтлиридин башқа һеч қандақ алаһидә мәнпиәтлири йоқ.

Улар һеч қандақ алаһидә * принципларни қоймайду вә пролетар һәрикитини шу принциплар қелипиға селишни халимайду.

Коммунистларниң башқа пролетар партиялиридин пәрқи шуки, улар, бир тәрәптин, түрлүк милләт пролетарлириниң күрәшлиридә улар пүткүл пролетариатниң

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә: «Алаһидә» орнига «мәзһәпчилик» дәп ейтилған. *Ред.*

миллий мәнпиәтлири билән бағлиқ болмиған умумий мәнпиәтлиригә әһмийәт бериду вә шуни һимайә қилиду; иккинчи тәрәптин, пролетариатниң буржуазиягә қарши күриши бесип өтидиған тәрәққиятниң түрлүк басқучлирида улар һәр қачан пүткүл һәрикәтниң умумий мәнпиәтлирини һимайә қилиду.

Демәк, коммунистлар әмәлий иштә пүткүл мәмликәтләрдики ишчи партияләрниң һәр дайим илгиригә қарап һәрикәт қилишқа ** қизиқтурғучи қорқмас бир қисмидур; нәзәрий җәһәттин болса, улар пролетарлар һәрикитиниң шараитини, беришини вә униңдин келидиған умумий нәтиҗиләрни чүшиништа, башқа пролетариат аммисидин жуқури туриду.

Коммунистларниң әң йеқин мәхсәтлири башқа пролетар партиялири көзлигән мәхсәтләрниң худди өзидур, йәни пролетариатни бир синип қилип уюштуруш, буржуазия һөкүмранлиғини ағдуруш, сәясий һакимийәтни пролетариат қолиға елиштур.

Коммунистларниң нәзәрий асаслири дунияни йеңилимақчи болған бирәр киши ой-

---

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә: һәр дайим илгирригә қарап һәрикәт қилишқа орниға «әң илдамки» дәп берилгән. *Ред.*

лап чиқарған яки кәшип қилған пикирләргә, принципларға һеч бир асасланмайду.

Улар садир болуватқан синипий күрәшниң һәқиқий мунасивәтлириниң пәқәт умуми ипадисидур, көз алдимизда болуп турған тарихий һәрикәтиниң ипадисидур, илгиридин давам қилип кәлгән мүлки мунасивәтләрни йоқ қилиш ялғуз коммунизмғила хас бир нәрсә әмәс.

Мүлки мунасивәтләрниң һәммиси тарихта һәр дайим алмишип һәр дайим өзгирип кәлгән.

Мәсилән, француз революцияси феодал мүлкини йоқ қилип, униң орниға буржуа мүлкини орнатти.

Коммунизмниң өзигә хас хусусийити — умумән мүлүкчиликни йоқитиш әмәс, бәлки буржуазия мүлүкчилигини йоқитиштур.

Амма һазирқи заман буржуазия хусусий мүлүкчилиги — синипий антагонизмға, бирәвләрниң башқилар тәрипидин эксплуатация қилинишиға асасланған мәһсулат ишләп чиқириш вә өзләштүрүшниң әң кейинки вә толуқ ипадисидур *.

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә: «бирәвләрниң башқилар тәрипидин эксплуатация қилинишиға» дегән сөзләр орниға — «көпчиликниң азчилиқ тәрипидин эксплуатация қилинишиға» дәп берилгән. *Ред.*

Бу мәнидә алғанда коммунистлар өз нәзәрийлирини: хусусий мүлүкчиликни түгитимиз, дегән бирла қаидә билән баян қилса болиду.

Биз коммунистларға, силәр һәр бир киши өзи пешанә тәрини төкүп тапқан мүлүкни, шәхсий әркинлик, паалийәт вә мустәқиллик-ниң асасини тәшкил қилған мүлүкни йоқ қилмақчи болисиләр, дәп тәнә қилиду.

Ишләп, һалал йол билән тепилған, өз әмгиги билән тепилған мүлүкни дәмсиләр! Силәр, буржуазия мүлкидин авал өткән ушшақ буржуазия, ушшақ деханлар мүлкини ейтиватамсиләр? Бизгә уни йоқ қилишниң һажити йоқ, санаәтниң риважлиниши уни йоқ қилған вә күндин-күнгә йоқ қилип бармақта.

Яки силәр, еһтимал, һазирқи заманидики буржуазия хусуси мүлүкчилиги тоғрисида сөзләватқансиләрдур?

Лекин, ялланма әмгәк, пролетар әмгиги униңға мүлүк яритип берәләмду? Һеч вақитта яритип берәлмәйду. У капитални яритиду, йәни ялланма әмгәкни эксплуатация қилидиған мүлүкчиликни туғдуриду. Ялланма әмгәкни яңливаштин эксплуатация қилиш үчүн, өзи йеңи ялланма әмгәкни туғдурған тәғдирдила көпийәләйдиған мүлүк

яритиду. Һазирқи заман шәклидики мүлүкчилик капитал билән ялланма әмгәкниң оттурисидики қариму-қаршилиқ үстидә һәрикәт қилмақта. Мана шу қариму-қаршилиқниң һәр икки тәрипини көрүп чиқайлуқ.

Капиталист болуш дегән сөз — ишләп чиқиришта пәқәт шәхсий орун тутушла әмәс, бәлки ижтимаий орунниму тутуш демәктур. Капитал — коллектив әмгәк мәһсулидур вә жәмийәтниң көпчилик әзалири бирлишип ишлигән тәғдирдила вә ақивәт нетижидә пәқәт жәмийәтниң һәммә әзалири бирлишип ишлигән тәғдирдила һәрикәткә кәлтүрүлүши мүмкин.

Демәк, капитал — шәхсий күч болмай, бәлки ижтимаий күчтур.

Ундақ болса, капитал жәмийәтниң һәммә әзалириға тегишлик коллектив мүлүкчиликкә айландурулса, бу шәхсий мүлүкчиликни ижтимаий мүлүкчиликкә айландурған болмайду. Мүлүкчиликниң пәқәт ижтимаий характери өзгириду. У өзиниң синипий характерини йоқитиду.

Әйди ялланма әмгәккә өтәйлуқ.

Ялланма әмгәкниң оттура баһаси иш һәққиниң минимум миқдари, йәни ишчиниң, ишчи сүпитидә тирикчиликни сақлаш үчүн

керәк болған яшаш васитилиринин җәмийсидур. Демәк, ялланма ишчиниң өз паалийити нәтиҗисидә тепип, өзләштүрүватқан нәрсилири өз тирикчилигини давам қилдурушқа аранла йетиду. Тирикчилик үчүн йетидиған әмгәк мәһсулатини бу хилда өзләштүрүшни, башқилар әмгигидин пайдилиниш имканийитини бәргүчи һеч қандақ артуқчә дарамәт қалдурмайдиған өзләштүрүшни йоқитишни, биз әсла халимаймиз. Биз мундақ өзләштүрүшниң, ишчиға капитални көпәйтүрүш үчүн яшашқа, һаким синипниң мәнпиитини қандуруш үчүн яшашқа мәҗбур қилидиған ечинарлиқ характерини ла йоқатмақчимиз.

Буржуазия җәмийитидә тирик әмгәк-пәқәт топланған әмгәкни көпәйтиш үчүн васитидур. Коммунистик җәмийәттә топланған әмгәк — ишчиларниң турмуш процессини яхшилаш, бейитиш вә йеникләштүрүш үчүн васитидур.

Шундақ қилип, буржуазия җәмийитидә өтмүш һазирқиниң үстидин һөкүмранлиқ қилиду, коммунистик җәмийитидә болса — һазирқи өтмүшниң үстидин һөкүмранлиқ қилиду. Буржуазия җәмийитидә капитал мустәқилликкә вә индивидуаллиққа егә, һалбуки әмгәкчи индивидум бундақ мустә-

қилликтин мәһрум қилинған вә егисизләндүрүлгән.

Мана шу мунасивәтләрни йоқитишни буржуазия шәхсни вә әркинликни йоқитиш дәп атайду! Буржуазия һәқлиқ. Һәқиқәтән гәп буржуазия шәхсни, буржуазия мустәқиллигини вә буржуазия әркинлигини йоқитиш үстидә болуватиду.

Һазирқи буржуазия ишләп чиқириш мунасивәтлири рамкисида әркинлик дәп сода әркинлиги, алди-сатти әркинлиги чүшинилиду.

Бирақ, содигәрчилик түгиши билән әркин содигәрчиликму түгәйду. Буржуаниң әркинлик тоғрисидики һәммә қуруқ дагдуғилиқ сөзлиригә охшаш, әркин содигәрчилик тоғрисидики сөзлириму, умумән алғанда әркин болмиған содигәрчиликкә, оттура әсирләрдики езилгән шәһәрликләргә нисбәтән мәнилик болуп, бу содигәрчиликни түгитиш, буржуа ишләп чиқириш мунасивәтлирини вә буржуазияниң өзини коммунистик йол билән йоқ қилиш мәнисидә әмәс.

Биз хусуси мүлүкчиликни йоқатмақчи болғинимиздин силәр дәһшәтлинисиләр. Һалбуки силәрниң һазирқи күндики җәмийитиңларда шу җәмийәт әзалириниң ондин тоққузи хусусий мүлүктин мәһрум қи-

линған; җәмийәтниң ондин тоққузиниң мүлки болмиғини үчүнла хусусий мүлүк бар-дә. Шундақ қилип, силәр өзигә зөрүрни шәрт сүпитидә җәмийәт әзалириниң интайин көпчилигини хусусий мүлүктин мәһрум қилип қойидиған мүлүкчиликни йоқ қилмақчисиләр, дәп бизгә тәнә қилисиләр.

Қисқиси, силәр бизни мүлкиңларни йоқатмақчи болғинимиз үчүн тәнә қилисиләр. Тоғра, һәқиқәттиму биз шундақ қилмақчимиз.

Әмгәкни капиталға, пулға, йәр рентисиға, қисқиси — егәлләп елиш мүмкин болған иҗтимаий күчкә айландурушқа илаҗ қалмиғандин кейин, йәни шәхси мүлүкниң буржуазия мүлкигә айлинишиға илаҗ қалмиғандин кейин, шуни силәр инсанниң шәхсий йоқ қилинған болиду, дәп ейтисиләр.

Демәк, силәр шәхс дәп, башқа һеч кимни әмәс, пәқәт буржуани, йәни буржуазия мүлкигә егә болған кишини билгиниңларни етирап қилисиләр. Мундақ шәхс һәқиқәтән йоқитилиши керәк.

Коммунизм һеч кимни иҗтимаий мәһсулатларни өзләштүрүш имканийитидин мәһрум қилмайду. У мундақ өзләштүрүш йоли билән бируларниң әмгигидин пайдилиниш имканийитинила йоқитиду.

Хусуси мүлүкчилик түгитилиши билән биллә һәр қандақ пәалийәтму тохтитилиш, умумий һорунлуқ овж алиду, дәпму етиразларни билдүрдиңлар.

Шундақ болған һалда, буржуазия җәмийити һорунлуқтин алликачан йоқ болуп кәткән болатти, чүнки бу җәмийәттә әмгәк қилғанлар һеч нәрсә алмайду; алидиғанлар болса, әмгәк қилмайду. Мундақ хүдүклинип чөчүшләрниң һәммиси, капитал болмиса, ялланма әмгәкму болмайду дегән сәпсатаға елип келиду.

Маддий мәһсулатларни өзләштүрүш билән ишләп чиқиришниң коммунистик усулиға қарши қаритилған һәммә етиразлар, әқли әмгәк мәһсулатлирини өзләштүрүш вә ишләп чиқиришқиму тaлиқтур. Синипий мүлүкчиликни йоқ қилиш буржуаға ишләп чиқиришниң өзини йоқ қилиш болуп көрүнгининә охшаш, синипий билим-мәрипәтни йоқ қилишму умумән билим-мәрипәтни йоқ қилиш билән бирдәк болуп көрүниду.

Буржуаниң йоқ болди, дәп көз йешини төккән бу илим-мәрипәт көпчилик үчүн машининиң беқинди қисмиға айлиништтин ибарәт болуп қалди.

Буржуазия мүлүкчиликни йоқ қилишқа өзәңларниң азатлиқ, илим-мәрипәт, һоқуқ

вә шуниңға охшашлар тоғрисидики буржуазиягә чүшәнчәләр нуқтәий нәзәрдин қарап баһа бәрмәкчи болсаңлар, биз билән талашмайла қоюңлар. Силәрниң идеяңларниң өзиму буржуазия ишләп чиқириш мунасивәтлири вә буржуазия мүлүкчилиги мунасивәтлириниң мәһсулатидур. Худди шуниңдәк, силәрниң һоқуқлириңларму өз синипиңларниң қанун ирадисиға киргән истәкдур, бу истәкләрниң мәзмуни синипларниң маддий һаят шарантиға мувапиқдур.

Силәр өзәңларниң ишләп чиқириш мунасивитиңларни вә мүлүкчилик мунасивитиңларни ишләп чиқиришниң тәрәққият процессида өзгирип туридиған тарихий мунасивәтләр дәп билмәй, уларни тәбиәт вә әқилниң мәңгү қанунлири дәп билишкә мәҗбур қилған бир яклима чүшәнчәңлар силәргиму, өзәңлардин бурун һөкүмран болған вә һалак болуп кәткән синипларниң һәммисигиму отақ нәрсә. Гәп антик заман яки феодаллик заманики мүлүкчилик тоғрисида барғанда өзәңларға чүшинишлик болған нәрсиләрни силәр буржуа мүлүкчилиги тоғрисида сөз барғанда чүшинишкә җүръәт қилалмайсиләр.

Аилини йоқ қилиш! Коммунистларниң бу

яман нийитидин һәтта әң сол радикалларму ғәзәпкә келиду.

Һазирки заман буржуазия аилиси немигә асасланған? Капиталға, шәхсий байлиқ арттурушқа асасланған. Әң мукәммәл шәкилдики аилә буржуазия үчүнла можуттур; бирақ пролетарларниң амалсизлиқтин аилисиз жүрүши вә рәсмий паһишлиқ, буржуазия аилисиниң қушумчисидур.

Буржуазия аилисиму әнә шу қошумчилиринин йоқилиши билән биллә тәбиий һалда йоқилиду, демәк, капитал йоқ болуши билән уларниң һәр иккисиму йоқ болиду.

Яки ата-аниларниң өз балилирини эксплуатация қилишлирини йоқ қилмақчи болғинимиз үчүн бизгә тәнә қилмақчимусиләр? Биз бу жинайитимизгә иқрармиз.

Силәр бизгә, өй тәрбийиси орниға иҗтимаий тәрбийини җарий қилип, кишиләр оттурисидики әң қимметлик мунасивәтләрни йоқ қилмақчисиләр, дәп тәстиқләйсиләр.

Әҗаба, силәрниң бу тәрбийәңларни җәмийәт бәлгүлимәмду? Әҗаба, силәрниң тәрбийәңларни өзәңлар тәрбийә қилип кәлгән иҗтимаий мунасивәтләр бәлгүлимәмду, бу тәрбийә мәктәп вә шуниңға охшашлар арқилиқ җәмийәтниң тәрбийигә тоғридин-тоғра яки башқа йоллар арқилиқ арилишиши

билән бәлгүләнмәмду? Коммунистлар тәрбийәгә жәмийәт тәсир көрситиду, дегән нәрсини тоқуп чиқарғини йоқ, улар пәқәт тәрбийиниң характерини өзгәртиду, тәрбийини һөкүмран синип тәсиридин тартип чиқириваляду.

Жирик санаәтниң риважлиниши нәтижисидә пролетариат оттурсидики һәммә аиләвий мунасивәтләр бузулувәргәнсири, балилар аддий сода-сетиқ буюмлириға вә иш әсваплириға айлинивәргәнсири, буржуазияниң аилә вә тәрбийә тоғрисидики, ата-анилар билән балилириниң меһри-муһәббәтлири тоғрисидики сәпсаталири шунчә көп нәпрәтләндүриду. Лекин силәр коммунистлар, аялларни умумий қилмақчи болисиләрғу, дәп пүткүл буржуазия бирдәк чуқуришиду.

Буржуа өз аялини аддий ишләп чиқириш қурали дәп билиду. У ишләп чиқириш қураллиридин бирлишип пайдилинидиғанлиғини билгәндин кейин, аялларниң бешиғиму әлвәттә шу күн келиду, дегән ойдин чиқалмайду.

Бу йәрдә аялларниң аддий ишләп чиқириш қурали болушини йоқитиш тоғрисида гәп бериватқинини буржуа һәтта сәзмәйду.

Әслидә бизниң буржуа, коммунистларниң рәсмий йосунда аялларни умумлаштурмақ-

чи, дегән төһмәтнин әхлакли кишиләрдәк болуп дәһшәтликишлиридин көрә күлкилигирәк нәрсә йоқ. Коммунистларға аялларни умумлаштурушни рәсим қилишниң һажити йоқ, чүнки у һемишәм дегидәк давам килип кәлгән.

Бизниң буржуа рәсмий паһишиләрдин ташқири, өз ишчилириниң аяли вә қизлири униң ихтиярида болишиға қанаәтләнмәстин, бир-бирсиниң аялини йолдин аздурушниң алаһидә ләззити бар дәп билиду.

Буржуазия ниқасиниң өзи һәқиқәттә аялларни умумлаштуруштин ибарәттур. Коммунистларни гоя улар аялларниң йепик, йошурун умумий болуши орниға очуқ вә рәсмий умумий болушини киргүзмәкчи болуватиду дәп әйиплисә, еһтимал мумкин болатти. Бирақ, һазирқи ишләп чиқириш мунасивәтлири йоқ қилиниши билән улардин келип чиқидиған аяллар умумлиғиниңму, йәни рәсмий вә ғәйри рәсмий паһишликниңму йоқ болуп кетиши өз-өзидин мәлумгу.

Коммунистларни йәнә, гоя улар вәтәнни вә милләтни йоқатмақчи болиду дәпму әйипләйду.

Ишчиларниң вәтини йоқ. Уларда йоқ нәрсиниң улардин тартип елип болмайду. Шуниң үчүнки, пролетариат авал сәясий һа-

кимийəтни қолға киргүзүшкə, миллий синип дəрижисигə көтирилишигə*, миллəт болуп қурулишиға лазим болғанлиқтин у өзи һазирчə, гəрчə, буржуазия чүшəнгəн мəнидə болмисиму, миллийдур.

Буржуазиянинң тəрəққий қилиши, сода əркинлиги вə пүткүл дуния базири, санаəт ишлəп чиқиришининң вə униңға мувапиқлəшкəн турмуш шараитининң бир хиллиғи нəтиҗисидə, миллий айримилиқлар вə хəлиқлəрниң оттурисидики қариму-қаршилиқ барғансири чапсанирақ йоқиливериду.

Пролетариатниң һөкүмранлиғи уларниң йоқ болушини техиму чапсанлаштуриду, һеч болмиғанда, пəқəт цивилизация мəмликəтлиринин бирлишип һəрикəт қилишлири пролетариатниң азат болуши үчүн зөрүр болған муһим шəртлəрдин биридур.

Бир индивидиумни иккинчи бир индивидиумниң эксплуатация қилиши қандақ дəриҗидə йоқитилса бир миллəтни иккинчи бир миллəтниң эксплуатация қилишиму шундақ дəриҗидə йоқитилиду.

Миллəтлəр ичидики синипий антагонизм йоқилиши билəн биллə миллəтлəр оттуриси-

* 1888-жилдики инглизчə нəшридə: «миллий синип дəрижисигə көтирилиш» дегəн сөзлар орнига — «миллəтниң йетəкчи синипи дəрижисигə көтирилиш» дəп бесилған. Рсд.

дики бир-биригә дүшмәнлик мунасивәтлириму түгәйду.

Дин, философия вә умумән идеология нуқтәий нәзәридин коммунизмға тақиливатқан әйипләр толуқ йосунда тәкшүрүлүшкә әрзимәйду.

Адәмләрниң турмуш шараити, уларниң ижтимаий мунасивәтлири, уларниң ижтимаий турмушлири өзгириши билән биллә уларниң тәсаввурлири, пикирлири, чүшәнчилири, қисқиси — уларниң аңлириму өзгиришини чүшиниш үчүн алаһидә чоңқур ойлиниш керәкму?

Идеяләр тарихий маддий ишләп чиқириш билән биллә мәнивий ишләп чиқиришниң өзгирип турушидин башқа немини испат қилиду? Һемишәм һәр бир заманниң һөкүмран идеялири, пәқәт һөкүмран синипларниң идеялирила болуп кәлгән.

Пүткүл жәмийәтни революционлаштурғучи идеяләр тоғрисида сөзләйду; буниң билән әслидә кона жәмийәт ичидә йеңи элементлири пәйда болғанлиғини, кона турмуш шараити чириши билән биллә кона идеяләрму чирип бериватқанлиғи тоғрисидики фактла көрүниду.

Қедимқи заман һалакәткә қарап йүз тутқан чағда, кона динларни христиан дини

йәңгән-еди. XVIII әсирдә христиан идеялири мәрипәтчи идеяләр зәрбисигә учрап һалак болуватқан чағда, феодал җәмийити шу вақитларда революцион болған буржуазиягә қарши һаят-мамат күрешини елип барған еди. Виждан вә дин әркинлиги идеялири билим саһасида әркин рәқабәт һөкүмранлиғинниңла ипадиси болди.

«Лекин» дәйду улар бизгә: «диний, әхлақий, философик, сәясий, һоқуқ вә шуниңға охшаш идеяләр, әлвәттә, тарихий тәрәққият җәриянида өзгирип кәлгән. Бирақ дин, әхлақ, философия, сәясәт вә һоқуқларниң өзлири шу дайимий өзгиришләр ичидә һәр қачан йоқалмастин, сақлинип қалған.

Булардин ташқири, иҗтимаий тәрәққиятниң һәммә дәвирлири үчүн умумий болған әркинлик, адаләт вә шуларға охшаш мәңгү һәқиқәтләрму барғу. Коммунизм болса шу мәңгү һәқиқәтләрни йоқитиду, у дин вә әхлақни йеңилаш орниға, уларни түгәтмәкчиғу, демәк, у буниңдин илгири өткән пүткүл тарихий тәрәққият җәриянига зид келиду», дәп ейтишлири мүмкин.

Мундақ әйипләш немигә елип келиду? Мошу күнгичә мәвҗут болған һәммә җәмийәтләр тарихи, түрлүк дәвирдә болған

синипий қариму-қаршилиқлар ичидә түр-лүкчә шәкилдә илгирилäп кәлди.

Амма бу қариму-қаршилиқлар қандақ шәкилдә болмисун, жәмийәтниң бир қисми иккинчи қисмини эксплуататация қилиши — өткән әсирләрниң һәммисидиму мәжут болған һәқиқәттур. Шиниң үчүн, һәммә әсир-ләрдики ижтимаий аңлар өзиниң бир-бир-лиридин пәриқ вә айримлиқ қилишиға қа-римай, муәййән умумий шәкилләрдә, аниң синиплар оттурисидики қариму-қаршилиқ-лиғи пүтүнләй йоқ болуп кәткәндин кейинла тамамән йоқилидиған шәклидә давам қилип келиватқанлиғи әҗәплинәрлик бир нәрсә әмәс.

Коммунистик революция өтмүштин мирас болуп қалған мүлки мунасивәтләр билән алақини үзүл-кесил үзүш дегән сөздур; коммунистик революцияниң өз тәрәққияти давамида кониндин мирас болуп қалған идея-ләр билән алақини үзүл-кесил үзүши әҗәп-линәрлик бир нәрсә әмәс.

Әнди буржуазияниң коммунизмға қарши билдүрүватқан етиразлирини қоюп турайлуқ.

Биз ишчилар революциясидики биринчи қәдәм — пролетариатни һөкүмран синипқа айландуруш, демократияни қолға елиш-

тин ибарәт екәнлигини жуқурида көрүп өттуқ.

Пролетариат өзиниң сәясий һөкүмранлиғидин буржуазия қолидики һәммә капитални арқа-арқисидин тартип елиш үчүн, барлиқ ишләп чиқириш қураллирини дөләт қолида, йәни һөкүмран синип болуп уюшқан пролетариат қолида мәркәзләштүрүш үчүн вә ишләп чиқарғучи күчлириниң санини мүмкин қәдәр чапсанирақ көпәйтиш үчүн пайдилиниду.

Буни, әлвәттә, дәсләп мүлүкчилик һоқуқлириға вә буржуа ишләп чиқириш мунасивәтлиригә зорлуқ қилип арилишиш йоли билән әмәлгә ашиду, йәни ихтисадий тәрәптин йетәрлик әмәстәк вә күчсиздәк болуп көрүнсиму, лекин һәрикәт давамида кәңийип өз-өзидин * өсүп кетидиған вә пүткүл ишләп чиқириш усулини өзгәртиш үчүн зөрүр курал болидиған тәдбирләр васитиси биләнла әмәлгә ашуруш мүмкин.

Бу тәдбирләр, әлвәттә, һәр мәмликәттә һәр түрлүк болиду.

Бирақ, әң алдинқи қатардики мәмликәт-

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә: «өзлиридин өзи ешип чүшидиған» дегән сөзләрдин кейин «кона ижтимаий түзүмгә техиму һуҗум қилишни һаҗәт қилидиған» дәп қошқан. *Ред.*

ләрниң һәммисидә дегидәк төвәндики тәдбирләрни қоллиниши мумкин:

1. Йәргә болған хусусий мүлүкчиликни экспроприация қилиш вә йәр рентасини дөләт хиражәтлирини йепиш үчүн ишлитиш.

2. Жуқури прогрессив селиқ селиш.

3. Мирас һоқуқини йоқ қилиш.

4. Барлиқ эмигрантлар билән исиянчиларниң мүлкини мусадирә қилиш.

5. Дөләт капиталиға вә алаһидә монополиягә егә болған миллий банк арқилиқ кредитни пәқәт дөләт қолида мәркәзләштүрүш.

6. Пүткүл транспортни дөләт қолида мәркәзләштүрүш.

7. Дөләт фабрикилирини, ишләп чиқириш әсваплирини көпәйтиш, йеңи терилғу мәйданлирини ечиш вә йәрни яхшилашни умумий план асасида елип бериш.

8. Әмгәкни һәммә үчүн баравәр мәжбурий қилип қоюш, санаәт армиялирини, хусусән зираәтчилик үчүн армияләрни қуруш.

9. Деханчилиқни санаәт билән бағлап елип бериш, шәһәр билән йеза оттурисидики пәриқниң* пәйдин-пәй йоқ болушиға ярдәм бериш.

---

* 1848-жилдики нәшридә — шәһәр билән йеза оттурисидики «қариму-қаршилиқ» дәп йезилған. 1872-жилдики вә униңдин кейинки немисчә нәширлиридә «қариму-қаршилиқ» дегән

10. Һәммә балиларни иҗтимаий йосунда вә һәқсиз тәрбийиләш. Балиларниң һазирқи заман усулида фабрикиларда ишләшлирини йоқ қилиш. Тәрбийәни маддий ишләп чиқириш билән бағлап елип бериш вә һақазилар.

Тәрәққият җәриянида синиплар оттурисида пәриқ йоқитилған вә пүткүл ишләп чиқириш индивидлар ассоциациясиниң қолида топланған вақитта һашкара һакимийәт өзиниң сәясий характерини йоқитиду. Сәясий һакимийәт дегән сөзниң әсли мәнасида алғанда бир синипниң башқа иккинчи бир синипни езиши үчүн тәшкил қилинған зорлук дегән сөздур. Әгәрдә пролетариат буржуазиягә қарши курәштә әлвәттә синип болуп уюшса, әгәрдә пролетариат революцион йол билән өзини һөкүмран синипқа айландурса вә һөкүмран синип болуп, кона ишләп чиқириш мунасивәтлирини зорлук билән йоқ қилса, у вақитта пролетариат шу ишләп чиқириш мунасивәтлири билән биллә синипий қарриму-қаршилиқ шараитиниму

сөз «пәриқ» дегән сөз билән алмаштурулған. 1888-жилдики инглизчә нәшридә: «шәһәр билән йеза оттурисидики пәриқни пәйдин-пәй йоқитишқа ярдәм бериш» дегән сөзләрниң орниға: «Пүткүл әл бойичә аһалини бир тәкин тәқсимләш йоли арқилиқ шәһәр билән йеза оттурисидики пәриқни пәйдин-пәй йоқитиш» дәп бесилған. *Ред.*

шуниндәк умуман синипларниму вә шуниң билән өз синипий һөкүмранлиғиниму йоқ қилиду.

Синиплири вә синипий қариму-қаршилиқлири бар кона буржуазия жәмийити орниға, бу йәрдә һәр шәхсиниң әркин камал тепиши һәмминиң әркин камал тепиши үчүн шундақ бир шәрти болуп тепилған ассоциация келиду.

III

СОЦИАЛИСТИК ВӘ КОММУНИСТИК ӘДӘБИЯТ

1. РЕАКЦИОН СОЦИАЛИЗМ.

а) Феодаллиқ социализм.

Француз вә инглиз аристократияси, өзлиринниң тарихий вәзийитигә көрә, һазирқи заман буржуазия жәмийитигә қарши памфлетлар йезип туруши керәк еди. 1830-жили июль ейида, француз революцияси вақтида вә парламент ислаһити пайдисига болған инглиз һәрикити вақтида, жиркинич мәнсәппәрәст аристократиягә йәнә бир қетим қаттиқ зәрбә йәткүзди. Әнди жиддий сәясий күрәш тоғрисида артуқ сөзму болуши мүмкин әмәс еди. Аристократия үчүн әнди пәқәт әдәбий күрәшла қалди. Амма әдәбият саһасидиму әнди ресторация[1] за-

---

[1] Бу йәрдә 1660—1689-жиллардики инглиз Реставрацияси тоғрилиқ әмәс, бәлки 1814—1830-жиллардики француз Реставрацияси көздә тутулиду. (*1888-жилдики нәшригә Энгельсниң изаһи*).

маннидики кона ибарилэрни ишлитиш мумкин болмай қалған еди. Аристократия адэмлэрни өзигэ тилэкдаш қилмақ үчүн, энди өз мэнпиэтлири тоғрисида қайғурмайватқандэк болуп, вэ эксплуатация қилинғучи ишчилар синипиниң мэнпиэтлирини һимайэ қилип, өзини буржуазиягэ қарши эйиплэш актини йезиватқандэк көрситишкэ мэҗбур болған еди. Аристократия өзиниң йеңи ғоҗайиниға қарши пасквиль (һэҗвилэрни) йезиш билэн вэ униң қулиғиға пичирлап һэр хил вэһимлик сөзлэрни ейтип өзини хошал қилишқа башлиди.

Йерим зарлиниш, йерим пасквиль, йерим өтмүшниң садаси, йерим кэлгүсиниң ховпидин ибарэт болған, бэзидэ өзиниң аччиқ, өткүр вэ зэһэрлик гэплири билэн буржуазияниң қэлбини тилип турған, амма һазирқи замандики тарихниң җэриянини чүшиништин путунлэй аҗиз қалғанлиғи билэн күлкилик тэсират қалдуридиған феодаллиқ социализм шу йосунда пэйда болди.

Аристократия хэлиқни өзигэ эгэштүрүш үчүн пролетариатниң гадай халтисини туғ қилип көтирип жүрди. Амма хэлиқ болса, һэр қетим аристократиягэ эгишип жүргэндэ, униң арқисида кона феодаллиқ тамғи-

ләрни көрүп еһтирамсизлиқ билән қаттиқ қақахлап күлүп тарқилип кетәтти.

Бу мәсхиравазлиқ билән француз легитимистлириниң бир қисми вә «яш Англия»* шуғулланған еди.

Әгәр феодаллар өзлириниң эксплуатация усуллири буржуазия эксплуатация усуллириға қариғанда башқичә болғанлиғини испат қилса, у вақитта улар өзлири пүтүнләй башқичә вәзийәт вә шараитта эксплуатация қилғанлиқлирини ядилиридин чиқириду. Әгәр феодаллар, өзлири һөкүмран болған дәвирдә һазирқи замандики пролетариатниң болмиғанлиғини ейтқанлирида, у вақитта улар әйни һазирқи замандики буржуазияниң өзи уларниң ижтимаий түзүминиң муқәррәр мевиси екәнлигини унтуйду.

Ейтқандәк, улар өз тәнқитлириниң реакцион характерини унчә йошурмайду, уларниң буржуазияга қойған чоң әйиплири шуки, буржуазия һөкүмранлиқ қилған дәвирдә пүткүл кона ижтимаий тәрбийиниң күлини

---

* *Легитимистлар* — Бурбонлар династиясини тиклаш тәрәпдари болған дворян-йәр егилири партиясидур. «*Яш Англия*» — тәхминән 1842-жили қурулған консерватив партия йандин бәрган инглиз аристократлири, сиясий әрбаплири вә әдәбиятчилириниң кружогидур. Дизраэли, Томас Карлейль вә башқилар униң көзгә көрүнгән вәкиллири еди. *Ред.*

асманға соруветидиған синип риваж тапиду, дәйду.

Улар, буржуазияни әйиплигәндә умумән пролетариатни туғдурғини үчүнла әйиплимәй, революцион пролетариатни туғдурғини үчүн көпирәк әйипләйду.

Шуниң үчүн улар сәясий тәжрибисидә ишчилар синипиға қарши болған һәммә зорлуқ тәдбирләргә қатнишиду, аддий күндилик һаятта болса, қуруқ дағдуғилиқ сөзләргә қарши алтун алмиларни * жиғишни яхши көриду һәм пайда дәп садақәт, муһәббәт вә номусларни қой жуңидин, қәнт қизилчисидин вә һарақтин чүшкән җайдила алмаштуруверидү.[1]

Поп һәр дайим феодал билән қолма-қол тутушуп барғиниға охшаш, поп социализмиму феодал социализми билән биллә тутушуп бариду.

---

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә «Алтун алмилар» сөзиниң алдидин «Санаәт дәриғидин төкүлидиған» сөзләр йезилған. *Ред.*

[1] Бу гәпләр асасән Германийигә аиттур, бу йәрдә йәргә егә аристократия вә юнкерлар өз йәрлириниң көп қисмида егилигини башқурғучилири арқилиқ өз һесаплириға жүргүзүп туриду вә буниң үстигә уларниң вино вә қизилчидин қәнт ишләп чиқиридиған заводлириниң чоң егилири бар. Улардин көрә байирақ болған Англия аристократлири техи бу дәрижигә йәтмигән; лекин уларму, аз-ду-көпту, шубһилиқ акционер ширкәт түзгүчиләргә өз намлирини берип, рентаниң пәсийишидин келидиған зәрәрләрни толтуруш йолини билиду. *(1888-жилқи инглизчә нәширигә Энгельсниң изаһи).*

Христиан аскетизмға социалистик түс берищидиму онай нәрсә йоқ. Христианликму хусуси мүлүккә, некаһқа, дөләткә қарши күришип кәлгән әмәсму? Улар буниң орнига сәһавәт вә гадайлиқни, написни жиғиш вә өйләнмәсликни, тәрки дуния қилишни вә бутханини тәргип қилмасмеди? Хрестиан социализми — аристократниң қәһир-ғәзивини бесиш үчүн поп тәрипидин сепилидиған пәқәт бир зәмзәм сүйиндур.

б) Ушшақ буржуазия социализми.

Буржуазия тәрипидин ағдурулған синип вә һазирқи замандики буржуа җәмийитидә турмуш шараити яманлашқан вә йоқ болған синип — ялғуз феодал аристократиясила әмәс. Оттура әсирдики шәһәрликләр таиписи вә ушшақ деханлар таиписи һазирқи заман буржуазиясиниң өтмүшдашлири еди. Санаәт вә сода тәрәпләрдин камрақ тәрәққий қилған мәмликәтләрдә, бу синип риважлинип бериватқан буржуазия билән һелиму аран-аран һаят кәчүрмәктә.

Һазирқи замандики цивилизация риважланған мәмликәтләрдә пролетариат билән буржуазия оттурисида иккилинип туридиған йеңи ушшақ буржуазия тәбиқиси пәйда

болди вә у буржуазия җәмийитининң қошумчә қисми сүпитидә дайим йеңидин пәйда болуп туриду. Амма рәқабәт бу синипқа мәнсүп болған кишиләрни дайим пролетариат қатариға чүширип туриду вә улар шундақ бир заман йеқинлишиватқанлиғини вә бу заманда жирик санаәтнин риважлинишн нәтиҗисидә өзлири һазирқи җәмийәтниң мустәқил бир қисми сүпитидә йоқ болуп кетишини, сода-сетиқта, санаәттә вә зираәтчиликтә орунлирини назарәтчиләр вә ялланма хизмәтчиләр егәллишини билип бармақта.

Аһалисиниң йеримидин көпини деханлар тәшкил қилған Францийәгә охшаш мәмликәтләрдә, пролетариатни яқлап, буржуазиягә қарши чиққанда буржуазия түзүмини тәнқит қилип униңға ушшақ буржуа вә ушшақ дехан өлчими билән баһа бәргән, ишчиларниң мәнпиәтлирини ушшақ буржуа нуқтәий нәзәридин һимайә қилған язғучиларниң пәйда болуши тәбиий бир һал еди. Ушшақ буржуа социализми әйнә шу териқидә пәйда болди. Францийәдила әмәс, бәлки Англиядиму шу хилдики әдәбиятқа Сисмонди йетәкчилик қилмақта.

Бу социализм һазирқи заман ишләп чиқириш мунасивәтлиридики зиддийәтләрни

наһайити яхши байқап елишни билди. Бу социализм ихтисатчиларниң мунапиқлиқ апологетикисини паш қилди. У машинилашқан ишләп чиқириш билән әмгәк тәхсиматиниң бузғунчилиқ тәсирини, капитал билән йәр егидарлириниң мәркәзлишиватқанлиғини, товарларниң артуқчә ишләп чиқирилишини, кризисларни, ушшақ буржуазия билән деханларниң әлвәттә һалак болушини, пролетариатниң намратлиғини, ишләп чиқириштики анархияни, байлиқларни тәхсим қилиштики һәддидин-ташқири адаләтсизликни, милләтләр оттурисида өз ара һалакәтлик санаәт уруши чиқишини, кона әхлақ вә адәтләрниң, кона аиләвий мунасивәтләрниң вә кона милләтләрниң бузулуп кетишини рәт қилип болмайдиған бир дәриҗидә испат қилип бәргәнму шу социализмдур.

Лекин өзиниң әмәлий мәзмуни йеқидин алғанда бу социализм яки кона ишләп чиқириш билән алмишишниң кона васитилирини вә шуниң билән биллә кона мулукчилик мунасивәтлири билән кона җәмийәтни тиклимәкчи болиду; яки һазирқи замандики ишләп чиқириш билән алмишиш васитилиринин, уларниң өзлири бузған вә бузулуши керәк болған мунасивәтләрнин даирисиға

зорлап жайлимақчи болиду. Һәр икки һалда, әйни заманда, бу социализм һәм реакцион һәм хиялий социализмдур.

Бу социализмниң муддааси — санаәтни цехчилиқ усулида тәшкил қилиш вә йеза егилигини патриархаллиқ қилиш мана униң ахирқи сөзи.

Бу мәсләк өзиниң кәлгуси тәрәққиятида қорқанчақлиқ, тәшвишлик, налип жүридиған бир һалга чүшүп қалди.*

в) Немис социализми яки «һәқиқий» социализм.

Һөкүмран буржуазияниң зулми нәтиҗисидә вуҗутқа кәлгән вә шу һөкүмранлиққа қарши күрәшниң әдәбий ипадисидин ибарәт болған Франция социалистик вә коммунистик әдәбияти Германиягә көчирилгәндә, униң буржуазияси өзиниң феодаллиқ абсолютизмға қарши күрәшни әндила башлиған вақитта болди.

---

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә, «бу мәсләк өзиниң кәлгуси тәрәққиятида қорқанчақлиқ, тәшвишлик налип жүридиған бир һалга чүшүп қалди» дегән сөзләр орниға: Социализмниң бу формиси, рәт қилинип болмайдиған тарихий фактлар ялған хиялатниң мошыли тәсирини бариқ изини йоқ қилғанда налип жүридиған сиқнарлиқ бир һалга чүшүп қалди» дәп берилгән. *Ред.*

Немис философлири чала философлар вә чирайлиқ гәпләргә тәшна болғанлар бу әдәбиятқа наһайити қизиқип урунди, лекин улар, Франциядин Германиягә бу әдәбият көчирилиши билән биллә Германиягә Франциядики һаят шараитиму көчирилмигәнлигини ядидин чиқирип қойди. Немис шараитида бу француз әдәбияти өзининң тоғридин-тоғра әмәлий әһмийитини йоқитип, таза бир әдәбий еқим түсини алди. Бу әдәбият һәқиқий җәмийәт тоғрисида вә инсаний маһийәтни қандақ әмәлгә ашуруш тоғрисида болмиған бир хиял сүрүштин ибарәт болуп қалди. Шундақ қилип, биринчи француз революциясининң тәләплири XVIII әсирдики немис философлири нәзәридә умумән «әмәлий әқил» тәләплири болуш җәһитидин әһмийәткә егә еди; революцион француз буржуазия ирадисининң көрүнүши уларниң нәзәрлиридә қануни әһмийәткә егә болған таза ирадә, һәқиқәттә болуши лазим болған чин инсан ирадиси еди.

Немис әдиплириниң һәммә ишлири йеңи француз идеялирини өзлириниң кона философия намуслири билән яраштуруш яки, тоғрирағи, француз идеялирини өзлириниң пәқәтла кона философия нуқтәий нәзәрлиридин үгинип елиштинла ибарәт болди.

Буни үгиниш умумән чәт тил қандақ үгинилсә, тәрҗимә йоли билән шундақ үгинилди.

Мәлумки, монахлар қедими бутпәрәслик дунниясининң классик әсәрлири йезилған қол язмилар тексти үстигә католик әвлиялириниң мәнисиз сәргүзәштилирини йезип қоятти. Немис әдиплири французларниң әйипкар әдәбиятиға әксинчә мунасивәттә болди. Улар французчә әсил нусха орниға өзлириниң мәнисиз философиялирини йезип қойди. Мәсилән, французларниң пул мунисивәтлирини тәнқит қилған җайлириға «инсани маһийәтни чәтләштүрүш» дәп, французларниң буржуазия дөлитини тәнқит қилған җайлириға абстрактлиқ умумийәтлик һөкүмранлиғини йоқ қилиш» вә һаказилар дәп язди.

Французларниң нәзәрийәлиригә өзлириниң бундақ философик сәпсаталирини қистурушқа улар — «һәрикәт философияси», «һәқиқий социализм», «социализмниң немисчә илми», «социализмни философик испатлаш» вә һаказилар охшаш нам бәрди.

Шундақ қилип, француз социалистик-коммунистик әдәбиятниң әсли мәнисидин һеч нәрсә қалмиди. Бу әдәбият немис қолида, бир синипниң иккинчи бир синипқа қарши күрәшини ипадә қилғанлиғидин, немис:

«французларниң бир тәрәплимилик»тин кәрә жуқури көтирилдим, вә һәқиқий еһтияж орниға, һәқиқәтниң керәклигини һимайә қиливатимән, әнди пролетариат мәнпиити орниға болса инсаний маһийәт мәнпиитини, умумән адәмниң һеч бир синипқа мәнсүп болмиған, демәк, һәқиқәттә мәжут болмастин, философик хияллардила мәжут болған мәнпиитини һимайә қиливатимән дәп ишәнгән еди.

Өзиниң дәрмансиз вә орунсиз мәшиқлирини шунчилик җиддий вә муһим дәп билгән вә йәнә у тоғрилиқ чуқирап жар салған немис социализми бара-бара өзиниң педантлиқ әйипсизлигини йоқатти.

Немис вә хусусән Пруссия буржуазиясиниң, феодалларға вә абсолют манархиягә қарши күриши, қисқиси — либераллиқ һәрикәт — барғансири җиддий түс алди.

Шундақ қилип, «һәқиқий социализмниң сәясий һәрикәткә социалистик тәләпләрни қарши қоюш үчүн, либерализмни, вәкиллик усул идарисини, буржуа рәқабитини, буржуа мәтбуат азатлигини, буржуа һоқуқини, буржуа һурийити вә тәңлигини қарилап адәттикичә ләнәтләрни яғдуруш үчүн бу буржуа һәрикитидин һеч қандақ пайда йоқ, әксичә, өзиниң бар-йоқидинму айрилип

келиши мумкин, дәп хәлиқ аммиси оттурисида тәрғип қилиш үчүн қолай пурсәт кәлди. Француз тәнқидиниң күчсиз садаси болған немис социализми у тәнқитниң һазирқи заман буржуазия жәмийитиниң шу жәмийәткә яриша маддий һаят шараитиға вә униңға мувапиқ сәясий конституцийәгә егә болиду, дәп пәрәз қилғанлиғини этәйләп унтуп қойған еди. Германийәдә болса, мундақ шараитни қолға киргүзүш үчүн әндилә сөз бериватқан еди.

Поплири, мәктәп тәрбийәчилири, жаһил юнкерлири вә бюрократлири болған немис абсолют һөкүмәтлиригә бу социализм дәһшәтлик йосунда һужум қилип келиватқан буржуазийәгә қарши ишлитилидиған әплик бир бөжи хизмитини өтиди.

Бу социализм немис ишчилириниң қозғилаңлирини бастуруш үчүн мәзкүр һөкүмәтләр ишлитип турған милтиқ оқлири вә қамча жазалириниң татлиқ бир қошумчиси еди.

Шундақ қилип, «һәқиқий» социализм, һөкүмәтләрниң немис буржуазийәсигә қарши бир қурал болған болса, у тоғридин-тоғра реакция мәнпиәтлирини, немис мещанлириниң мәнпиәтлирини ипадә қилиш үчүн хизмәт қилди. Германийәдә мәжут тәртипләрниң һәқиқий ижтимаий асасини — XVI әсирдин

мирас болуп қалған вә шуниңдин бери һәр түрлүк шәкилләрдә мәйданға чиқип турған ушшақ буржуазия тәшкил қилиду.

Ушшақ буржуазияни сақлаш Германиядә мәжут тәртипни сақлап келиш дегән сөздур. Ушшақ буржуазия, бир тәрәптин, капиталниң мәркәзлишиши нәтиҗисидә иккинчи тәрәптин, революцион пролетариатниң өсүши нәтиҗисидә, буржуазияниң санаәт вә сәясәт саһасидики һөкүмранлиғидин қорқуп, әнди һалакәткә муқәррәр учраймән дәп күтүп туриду. Униңға «һәқиқий» социализм бир оқ билән икки тошқанни өлтүрүш болуп көрүнәтти. Шуниң үчүнму «һәқиқий» социализм жуқумлуқ ағриқтәк тарқилип туратти.

Өмүчүкниң торидәк назук нәрсидин ойлап тоқулған чирайлиқ сөзләр интайин яхши рәңләр билән безәлгән, һиссийәтпәрәстлик көз яшлири билән суғирилған бу хурапий пәрдә шу хәлиқниң ичидә немис социалистлириниң товарини өткүзүш үчүн пәқәтла хеһидар көпәйтүриду; бу пәрдә билән улар өзлириниң мәнисиз бир-икки «мәңгү һәқиқәт»лири билән япти.

Өз тәрипидин, немис социализми шу мещанлиқниң сөзәңгүр вәкили болуштин ибарәт екәнлигини барғансири чүшәнмәктә еди.

Бу социализм немис миллитини нәмунилик милләт, немис мещанини нәмунилик адәм дәп елан қилди. У немис мещанинин һәр бир пәсликлигигә асил, йүксәк социалистик мәна бәрди; бу мәна пәсликни, өзиниң тамамән эксидәк бир нәрсигә айландуруп қойди. У ахириғичә қаттиқ туруп, коммунизминиң «қопал бузғунчилиқ» ишлириға тоғридин-тоғра қарши чиқип кәлди вә өзини адил вә ғәрәзсиз қилип көрситип, һәр қандақ синипий күрәшләрдин жуқурида туримән дәп җар салди. Гоя социалистик вә коммунистик әсәрләр сүпитидә Германиядә тарқитилип жүргән әсәрләрниң һәммиси, наһайити аз истисна билән шу иплас вә йолдин аздурғучи әдәбиятқа аиттур [1].

2. ҚОНСЕРВАТИВ ЯКИ БУРЖУАЗИЯ СОЦИАЛИЗМИ.

Буржуазиянин мәлум бир қисми буржуазия җәмийитини мустәһкәмлимәк үчүн иҗтимаий һиллэтләрни давалимақчи болиду.

---

[1] 1848-жилдики революциян бораниң бу иплас еқимни сүпирип ташлиди вә бу еқим тәрәпдарлирини социализмни дәсмайә қилип жүрмәйдиған қилип қойди. Бу еқимниң әң чоң вәкили вә классик намайәндиси Карл Грюндур. (1890 жилдики немисчә нәшригә Энгельсниң изаһи).

Буларниң ичигә ихтисатчилар, филантроплар инсанпәрвәрлик үчүн күрәшкүчиләр әмгәкчи синипларниң раһити үчүн жан көйдүргүчләр, хәйир-иһсан ишлирини тәшкил қилғучилар, һайванатни һимайә қилғучи җәмийәт әзалири, хушиярлиқ җәмийәтлирини қурғучилар, һәр хил түстики уш-шақ-чүшшәк ислаһатчилар кириду. Бу буржуазия социализми һәтта пүтүн бир системиларға айландурулди.

Мисал сүпитидә Прудонниң «намратлиқ философия»сини кәлтүримиз.

Буржуазия социалистлири һазирқи замандики җәмийәтниң асасий өмүр сүргүчи шараитини, лекин униңдин муқәррәр йосунда келип чиқидиған күрәш вә ховуп-хәтәрләрсиз сақлап қалмақчи болиду. Улар һазирқи замандики җәмийәтни, уни революционлаштурғучи вә бузуп ташлиғучи унсурларсиз, сақлимақчи болиду. Улар пролетариатсиз буржуазия болушини халайду. Буржуазияниң өзи һөкүмранлиқ сүрүватқан дуния, әлвәттә, униңға әң яхши дуния болуп көрүниду. Буржуазия социализми бу бәзләш тәсәввурини азму-көпму мукәммәл бир системиға салиду. Буржуазия социализми пролетариатни өзиниң шу системисини әмәлгә ашурушқа вә шу йол билән йеңи Иеруса-

лимға киришкә тәклип қилиш билән, әслидә, пролетариатниң һазирқи җәмийәттә яшавериши, лекин пәқәт, бу җәмийәткә нәпрәт билән қараш тәсавурини йоқ қилип ташлашни тәләп қилди.

Бу социализмниң, унчилик системисиға селинмиған, лекин әмәлирақ болған бир шәкли ишчилар синипини һәр қандақ революцион һәрикәткә яман көз билән қаритишқа уруниду вә ишчилар синипиға мәлум бир сәясий өзгиришләр пайдилиқ болмастин, маддий турмуш шараити вә ихтисадий мунасивәтләрниң өзгиришила пайда берәләйду, дәп испат қилмақчи болиду. Бирақ бу социализм маддий турмуш шараитлирини өзгәртиш дегән нәрсини пәқәт революцион йол биләнла әмәлгә ашурилидиған буржуазия ишләп чиқириш мунасивәтлирини йоқ қилиш дәп әсла чүшәнмәйду, бәлки буржуазия ишләп чиқириш мунасивәтлири заминида маддий турмуш шараитлирини мәмури йоллар билән яхшилаш дәп чүшиниду, демәк, мундақ яхшилаш капитал билән ялланма әмгәк оттурисидики мунасивәтләрни һеч бир өзгәртмәйду, наһайити яхши қилғанда буржуазияниң өз һөкүмранлиғи йолида қилидиған чиқимлирини камайтиду вә униң дөләт еғилигини аддилаштуриду.

Буржуазия социализми қуруқ ораторлук сөзгә айланғандила, өзигә наһайити лайик нам тапқан болиду.

Әркин содиға! Ишчилар синипиниң мәнпиити үчүн; ғәмхорлуқ баж селиқлар! Ишчилар синипиниң мәнпиити үчүн; ялғуз-ялғуз қамайдиған түрмә! Ишчилар синипиниң мәнпиити үчүн,— мана буржуазия социализминиң бирдин-бир җиддий йосунда ейтқан қәтъий сөзи шудур.

Буржуазия социализми, буржуалар ялғуз ишчилар синипиниң мунпиәтлиригә хизмәт қилиш үчүн буржуадур, дегән тәстиқтин ибарәттур.

3. ТӘНҚИДИЙ-УТОПИК СОЦИАЛИЗМ ВӘ КОММУНИЗМ.

Биз бу йәрдә йеңи заманниң һәммә бүйүк революциялирида пролетариатниң тәләплирини ипадә қилған әдәбият (Бабеф әсәрлири вә башқилар) тоғрисида сөзләп олтаргинимиз йоқ.

Һәммә вәс-вәскә кәлгән вақиттики, феодаллиқ җәмийитини жиқитиш дәвридә пролетариатниң өз синипий мәнпиәтлиригә тоғридин-тоғра йетишиш йолида қилған биринчи һәрикәтлири мувәппәқийәтсизликкә уч-

риди вә учришиши муқәррәр еди; чүнки пролетариатниң өзи техи йетәрлик дәрижидә тәрәққий қилмиған вә униң азат болуши үчүн лазим болған маддий шараит йоқ дәрижидә еди, мундақ маддий шараит болса буржуазия дәвридила мәйданға келиду. Пролетариатниң бу биринчи һәрикәтлири вақтида чиққан революцион әдәбият өз мәзмуни тәрипидин муқәррәр йосунда реакциондур, чүнки у умумий аскетизм (тәрки дуния) болуп яшишини вә қопал баравәрликни тәрғип қилиду.

Һәқиқәттә социалистик вә коммунистик системилири, йәни Сен-Симон, Фурье, Оуэн вә башқиларниң системилири пролетариат билән буржуазия оттурисидики күрәшниң риважлинип йәтмигән биринчи дәвридә мәйданға кәлди. Биз бу дәвир тоғрисида жуқурида сөзләп өттуқ. («Буржуазия вә пролетариат» дегән бапқа қаралсун).

Тоғра, бу системиларни кәшип қилған кишиләр синиплар арисидики зиддийәтләрни вә һөкүмран жәмийәт ичидики бузғунчи элементларниң тәсиринниму көриду. Лекин улар пролетариатниң һеч қандақ мустәқил тарихий паалийити вә униң өзигә хас һеч қандақ бир сәясий һәрикити йоқ дәп һесаплайду.

Синипий антагонизмнин тәрәққий қилиши санаәтниң тәрәққий қилиши билән баравәр бериши сәвәплик, худди шуниңдәк улар пролетарнатни азат қилиш үчүн лазим болған маддий шараитни тапалмай бу шараитни вужутқа кәктүргүчи нжтимаий пән вә ижтимаий қанунларни издәйду.

Уларчә, ижтимаий паалийәт орнини уларниң шәхсий ижадий паалийити, азатлиққа чиқиш үчүн лазим болған тарихий шараит орнини әпсанивий шараит, пролетарнатниң аста-аста синип һалиға кирип бериватқан тәшкилати орнини уларниң өз ойдурмилири болған җәмийәт тәшкилати елиш лазим еди. Уларчә, пүткүл дуниянинң буниңдин кейинки тарихи, өзлири түзгән ижтимаий планлирини тәрғип қилиш вә әмәлгә ашурушти ибарәт болиду.

Тоғра, улар өзлириниң бу планлирида, һәммидин қариғанда көпирәк күлпәт тартиватқан синип болғини үчүн, ишчилар синипиниң мәнпиәтлирини һимайә қилидиғанлиғини ихрар қилиду. Лекин улар үчүн, пәқәт пролетариат әнә шундақ, һәммидин қариғанда көпирәк күлпәт тартқучи бир синиптур.

Бирақ, синипий күрәш шәкиллириниң ривәжланмиған һалда болуши, шуниңдәк

уларниң турмушта тутқан әһваллири уларниң өзлирини шу синипий антагонизмдин үстүн туридиған адәмләр, дәп һесаплашлириға елип бариду. Улар җәмийәттики һәммә әзаларниң, һәтта әң яхши шараитта яшаватқанларниңму әһвалини яхшилимақчи болиду. Шуниң үчүн улар һәр қачан һеч кимни пәриқ қилмиған һалда, пүткүл җәмийәткә вә һәтта көпчилиги һөкүмран синипқа қарап мураҗиәт қилиду. Уларниң пикричә, уларниң системисини мүмкин болған җәмийәтләрдин әң яхшисиниң әң яхши плани дәп етирап қилиш үчүн бу системини чүшинип елишла купайә қилармиш.

Шуниң үчүн улар һәр қандақ сәясий вә хусусән революцион паалийәтни рәт қилиду; улар өз мәхсәтлиригә течлиқ йоли билән йәтмәкчи болиду, ушшақ вә, әлвәттә, мувәппәқийәтсиз тәҗрибиләр васитиси билән, нәмунә көрситиш йоли билән йеңи иҗтимаий инҗилға йол алмақчи болиду.

Келәчәк җәмийәтниң мундақ хияли тәсвири пролетариатниң наһайити қалақ болуп турған чағда, шу сәвәптин өзиниң вәзийитини техи хияли тәсавур қиливатқан бир чағда вуҗутқа кәлди, бу тәсәвур пролетариатниң пүткүл җәмийәтни өзгәртиш тилиги

йолида биринчи қайнап чиққан туйғулиридин пәйда болди.

Лекин бу социалистик вә коммунистик әсәрләрдә тәнқит элементлириму бар. Бу әсәрләр мәвжут җәмийәтниң һәммә асаслириға һуҗум қилиду. Шу сәвәптин бу әсәрләр ишчиларниң билимини ашуруш үчүн наһайити қиммәтлик материал бәрди. Уларниң кәлгүси җәмийәт тоғрисидики иҗабий хуласилири, мәсилән, шәһәр билән йеза оттурисидики қариму-қаршилиқни йоқ қилиш * аилини, хусусий бейишни, ялланма әмгәкни йоқ қилиш, иҗтимаий гармонияни елан қилиш, дөләтни ишләп чиқиришниң аддий башқармисиға айландуруш тоғрисидики қаидилириниң һәммиси синипий қариму-қаршилиқларини йоқ қилиш зөрүрлигини ипадә қилиду, бу синипий қариму-қаршилиқлар болса шу вақитта әндила риважлинишқа башлиған еди вә уларға мәлум болған чағда техи ениқ шәкилгә кирмигән, мүҗимәл иптидаий һаләттә еди. Шуниң үчүн бу қаидиләрму техи тамамән утопик характерға егә еди.

---

* 1888-жилдики инглизчә нәшридә бу жай «Улар тәрипидин тәклип қилинған әмәлий тәдбирләр, мәсилән шәһәр билән йеза оттурисидики айримичилиқни йоқ қилиш» дәп тәрипләнгән. *Ред.*

Тәнқидий-утопик социализм вә коммунизмниң әһмийити тарихий риважлинишқа тәтүр нисбәттә туриду. Синиплар күриши риважлинип муәййән шикилгә кириваргәнсири шу синипий күрәштин үстүн турушқа һәрикәт қилиштин ибарәт болған бу хиялий интилиш синипий күрәшкә яман көз билән қараштин ибарәт болған бу хиялий мунасивәт өзиниң әмәлий әһмийитини тамамән йоқитиду вә нәзәрий тәрәптин мәнисиз бир нәрсә болуп қалиду. Шуниң үчүн бу системиларни асаслиғучилар көп тәрәптин революцион болған болсиму, уларниң шагиртлири һәр қачан реакцион секта болуп қалиду. Улар, пролетариатниң тарихий тәрәптин барғансири риважлинип беришиға қаримастин, өз устазлириниң кона көз қарашлириға қаттиқ әмәл қилиду. Шуниң үчүн улар чидамлиқ билән синипий күрәшни техиму суслаштурушқа вә қариму-қаршилиқларни мурасә қилдурушқа тиришиду. Улар һазирму тәҗрибә арқилиқ өзлириниң иҗтимаий утопиялирини әмәлгә ашуруш тоғрисида, алаһидә фаланстрларни түзүш тоғрисида, ички колонияләр («Homecolonies») пәйда қилиш, кичик Икария[1] түзүш,

[1] Фурье ойлап чиқарған социалистик колонияләр фаланстрлар дәп аталған; Кабе өзиниң утопик мәмликитини, кейинрәк

йеңи Иерусалимниң янчук үлгисини нәшир қилиш тоғрисида хиял қилиду вә шу хияли сарайларниң һәммисини қуруш үчүн улар хәйри-нәзир сорап буржуазияниң пак қәлбигә вә янчуғиға муражиәт қилишқа мәжбурдур. Улар аста-аста жуқурида тәсвир етилгән реакцион яки консерватив социалистлар дәрижисигә чүшүп берип, уларднн өз тәлиматлирини мәккәм тутуп елишлири билән вә ижтимаий пәнләрниң мөжүзә көрситәлишигә фанатикларчә ишинишлири билән пәриқ қилиду.

Шуниң үчүн улар, ишчиларниң һәр қандақ сәясий һәрикәтлиригә жан-тени билән қарши чиқиду; уларниң пикричә бу һәрикәт пәқәт аңсизлиқ арқисида йеңи инжилгә ишәнмәслик нәтижисидә пәйда болиду.

Англиядә оуэнчилар, Францийдә фурьечилар — биринчиси чартистларға, иккинчиси реформистларға * қарши чиқиду.

болса Америкидики Коммунистик колониясини Икария дәп атиған. *(1888 жилдики инглизчә нәшригә Энгельсниң изаһи).*

Оуэн өзиниң нәмунилик коммунистик жәмийитини (мәмликәт ичидики колонийләр) дәп атиған. Фурье ойлап чиқарған жамаәт сарайлири фаланстр дәп атилатти. Кабе ойлап чиқарған утопик мәмликәт Икария дәп аталған, бу мәмликәтниң коммунистик муәссәслирини Кабе тәсвирләп бәргән. *(1890-жилдики немисчә нәшригә Энгельсниң изаһи).*

* Бу йәрдә гәп 1843-жилдин 1850-жилгичә Парижда чиқип турған «Réforme» («Реформа») гезитиниң тәрәпдарлири үстидә болмақта. *Ред.*

ҚЕЙИНКИ ОН ЖИЛ ИЧИДӘ СТАЧКИЛАРҒА ҚАТНАШҚУЧИЛАРНИҢ САНИ ИККИ ҺӘССӘ ӨСҮП, ҺАЗИР ҺӘР ЖИЛИ **55—57** МИЛЛИОНҒА ЙӘТМӘКТӘ

«Қоммунистик партия Манифести» дуния хәлиқлири-ниң **97** тилида бесилип чиқти

Manifesto del Partito comunista
MANIFIESTO COMUNISTA
Karl Marx Friedrich Engels
Det Kommunistiske Manifest
het communistisch manifest
Marks Engels

«БУНИНДИН ЙЕРИМ ӘСИР АВАЛ, ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИННИҢ РӘҺБӘРЛИГИ БИЛӘН БИЗНИҢ ПАРТИЯМИЗ ХӘЛИҚНИ ҚАПИТАЛИЗМҒА ҚАРШИ ДӘСЛӘП ҺУЖУМҒА ҚӨТӘРГӘН ВАҚИТТА, ДУНИЯДА **400** МИҢ КОММУНИСТ БАР ЕДИ. ҺАЗИРҚИ ВАҚИТТА БАРЛИҚ ҚИТЪӘЛӘРДИКИ **88** КОММУНИСТИК ПАРТИЯ **50 миллионға** ИЕҚИН КУРӘШЧИЛӘРНИ БИРЛӘШТҮРМӘКТӘ».

(КПСС Мәркизий Комитетиниң Советләр Союзи коммунистлар партиясиниң XXIII съездидики һесават-докладидин.

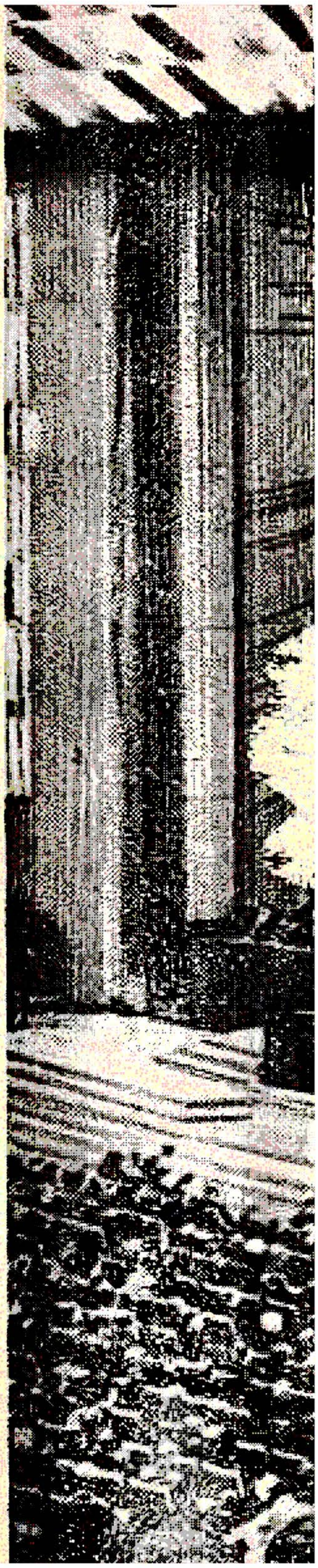

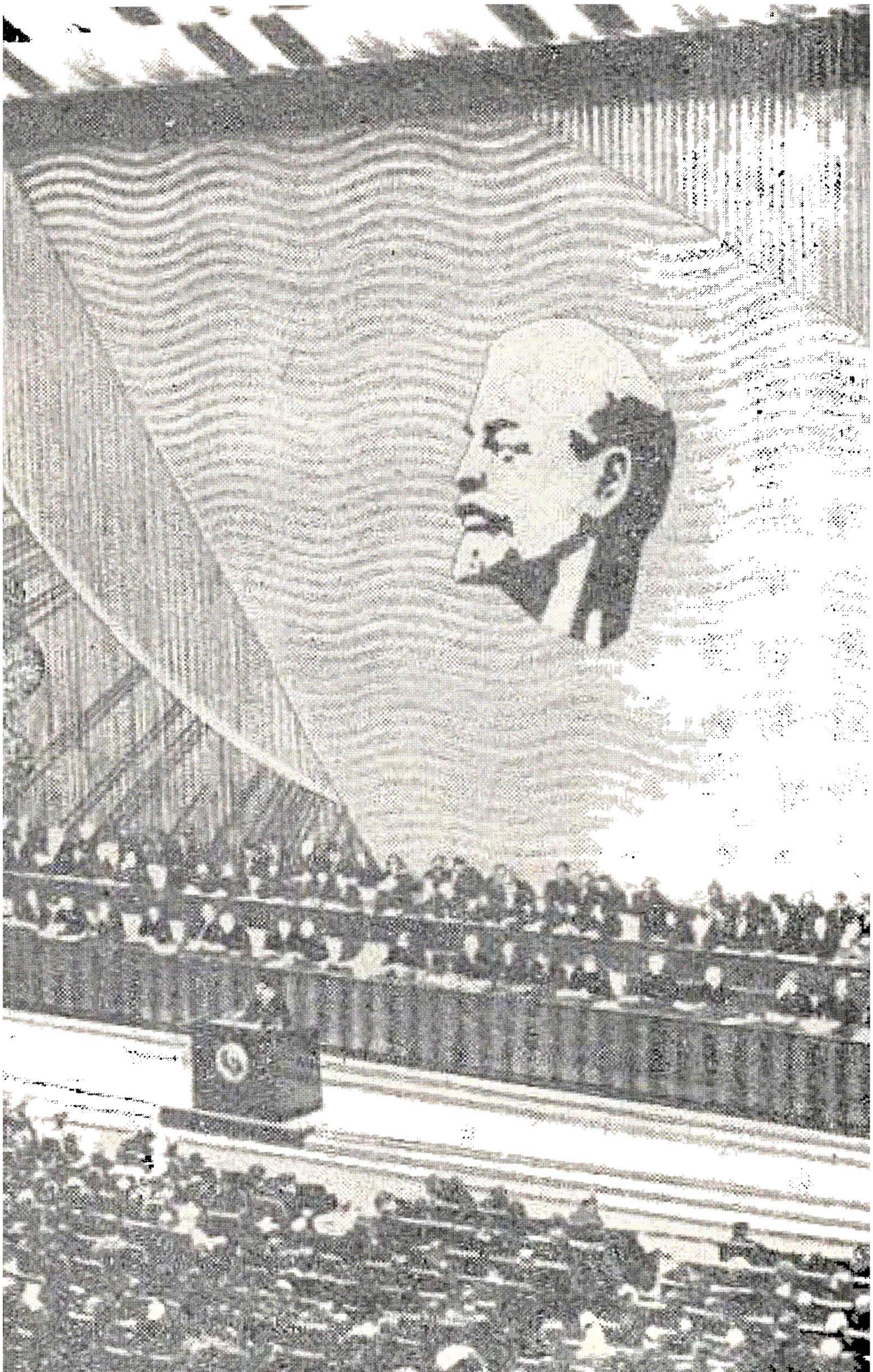

ЯШИСУН ӘБӘДИЙ ӨЧМӘС, ҒАЛИБАНӘ РЕВОЛЮЦИОН ИЛИМ — МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ!

IV

ҚОММУНИСТЛАРНИҢ ҺӘР ХИЛ ОППОЗИЦИОН ПАРТИЯЛӘРГӘ МУНАСИВИТИ

Иккинчи бөлүмдә ейтилғанлардин кейин, һазир уюшуп болған ишчи партияләргә, йәни Англиядики Чартистларға вә Шималий Америкидики йәр ислаһити тәрәпдарлириға коммунистларниң қандақ мунасивәттә болушлиридин мәлум.

Коммунистлар ишчилар синипиниң әң йеқин мәхсәт вә мәнпиәтлири йолида күрәшиду, амма, шуниң билән биллә улар бүгүнки күндики һәрикәттиму, униң келәчигини һимайә қилиду. Франция, консерватив вә радикал буржуазиягә қарши күрәштә коммунистлар социалистик демократик партиягә[1] қошулиду, шундақ болсиму револю-

[1] Шу вақитларда парламентта — Ледрю — Роллен, әдәбиятта — Луи Блан, күндилик мәтбуатта — «Reforme».

цион әнъәниләрдин қалған қуруқ гәп вә иллюзия тәсәвурларға тәнқидий көз билән қараш һоқуқидин ваз кәчмәйду.

Швейцарийәдә коммунистлар радикалларни қувәтләйду, бирақ бу партияниң бир-биригә зид икки элементтин, йәни қисмән француз социал-демократияси типидики демократик социалистлардин, қисмән радикал буржуалардин ибарәт екәнлигини һеч бир унтумайду.

Поляклар арисида коммунистлар аграр революцияни миллий азатлиқниң зөрүр шәрти дәп билгән партияни, йәни 1846-жили Краков исияниға сәвәп болған партияни қувәтләйду.

Германийәдә, буржуазия революцияси һәрикәт қиливатқанлиғи үчүн, коммунистик партия абсолют монархийәгә, феодал йәр егидарлиғиға вә реакцион мещанлиққа қарши буржуазия билән биллә күрәшиду.

(«Реформа») гезити бу партияниң вәкили еди. Өзлири ойлап чиқарған Социалистик-демократик партийәгә дегән нам билән улар демократик яки республикан партиясиниң шу қисмини, әзду-тола социалистик тускә алған қисмини тәсвирлигән. (*1888-жилдики инглизчә нәшригә Энгельсниң изаһи*).

Францийәдә өзини социалистик-демократик партия дәп атиған партияниң сәясәт һаятидики вәкили Ледрю-Роллен, әдәбияттики вәкили — Луи Блан еди; шундақ қилип, бу партия билән заманивий немис социал-демократияси оттурисида йәр билән асмандәк пәрқи бар (*1890-жилдики немисчә нәшригә Энгельсниң изаһи*).

Лекин коммунистик партия буржуазия билән пролетариат оттурисидики дүшмәнлик қариму-қаршилиқни ишчиларға мүмкинчиликниң баричә ениқ аң туғдуруш ишидин бир минутму тохтимайду; мундақ қилиш немис ишчилири буржуазия һөкүмранлиғидин вужутқа келиши керәк болған ижтимаий вә сәясий шараитни дәрру буржуазияниң өзигә қарши қурал қилип пайдилинип елиши үчүн керәк, Германиядики реакцион синипларниң ағдурулуши биләнла буржуазияниң өзигә қарши күрәш башлинип кетиши үчүн керәк.

Коммунистлар өзлириниң асасий етибарлирини Германиягә бериду, чүнки Германия буржуазия революцияси башлиниши алдида турмақта, Германия бу өзгиришни умумән Европа цивилизацияси көпирәк тәрәққий қилған бир вақитта, XVII әсирдики Англиягә вә XVIII әсирдики Францийигә қариғанда хелә тәрәққий қилған бир вақитта бу ейтилған өзгиришни ясайду. Демәк, немис буржуазия революцияси пролетар революциясигә тоғридин-тоғра бир пролога болалайду.

Қисқиси, коммунистлар қәйәрдә болмисун һазирқи мәжут ижтимаий вә сәясий түзүм-

гә қарши қаритилған барлиқ революцион һәрикәтни қоллайду.

Бу һәрикәтләрниң һәммисидиму коммунистлар, биринчи орунға, мүлүкчилик мәсилисини, униң азду-тола күчәйгән шәклигә қаримастин, пүткүл һәрикәтниң асасий мәсилиси қилип қойиду.

Ахирида, коммунистлар пүткүл мәмликәтләрдики демократик партияләрниң бирлишиш вә бир-бири билән келишиш үчүн һәммә йәрдиму һәрикәт қилиду.

Коммунистлар өз көз қарашлирини вә тиләклирини йошурушни жиркәнч дәп билиду. Улар можут болған пүткүл ижтимаий түзүмни зорлуқ билән ағдуруп ташлаш нәтижисидилә өз мәхсәтлиригә йетишлирини очуқ ейтиду. Һөкүмран синиплар Коммунистик Революциядин қорқуп титрәвәрсун. Пролетарлар бу революциядә өз кишәнлиридин башқа һеч нәрсини йоқатмайду. Улар пүткүл дунияға егә болиду.

ПҮТКҮЛ ӘЛЛӘРНИҢ ПРОЛЕТАРЛИРИ, БИРЛИШИҢЛАР!

МУНДӘРИЖӘ

Сөз башлири 19
1872-жилдики немисчә нәшригә сөз беши . . . 21
Иккинчи русчә нәшригә сөз беши 29
1883-жилдики немисчә нәшригә сөз беши . . 34
1888-жилдики инглизчә нәшригә сөз беши . . 37
1890-жилдики немисчә нәшригә сөз беши . . 49
1892-жилдики полякчә нәшригә сөз беши . . . 62
1893-жилдики итальянчә нәшригә сөз беши . . 66

КОММУНИСТИК ПАРТИЯ МАНИФЕСТИ.

I. БУРЖУА ВӘ ПРОЛЕТАРЛАР 75
II. ПРОЛЕТАРЛАР ВӘ КОММУНИСТЛАР. . . . 105
III. СОЦИАЛИСТИК ВӘ КОММУНИСТИК ӘДӘБИЯТ. . 126
1) реакцион социализм . . . . —
а) феодаллиқ социализм . . . . —
б) ушшақ буржуазия социализми 130
в) Немис Социализми яки «һәқиқий» социализм. 133
2) Консерватив яки буржуазия социализми 139
3) Тәнқидий-утопик социализм вә коммунизм 142
IV. КОММУНИСТЛАРНИҢ ҺӘР ХИЛ ОППОЗИЦИОН ПАРТИЯЛӘРГӘ МУНАСИВИТИ 155

К. Маркс вә Ф. Энгельс
Коммунистик партия Манифести.
Алмута. «Қазақстан», 1969.
159 бәт.

К. Маркс и Ф. Энгельс

МАНИФЕСТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ

(на уйгурском языке)

Сдано в набор 1/VII 1969 г. Подписано к печати 21/VIII 1969 г.
Формат 70×90[1]/32.—5,0=5,85 п. л. (4,3 уч.-изд. л.).
Тираж 3 800 экз. Цена 28 коп.
Издательство «Казахстан»
г. Алма-Ата, ул. Кирова, 122.

Заказ № 1188. Полиграфкомбинат Главполиграфпрома Госкомитета Совета Министров КазССР по печати,
г. Алма-Ата, ул. Пастера, 39.

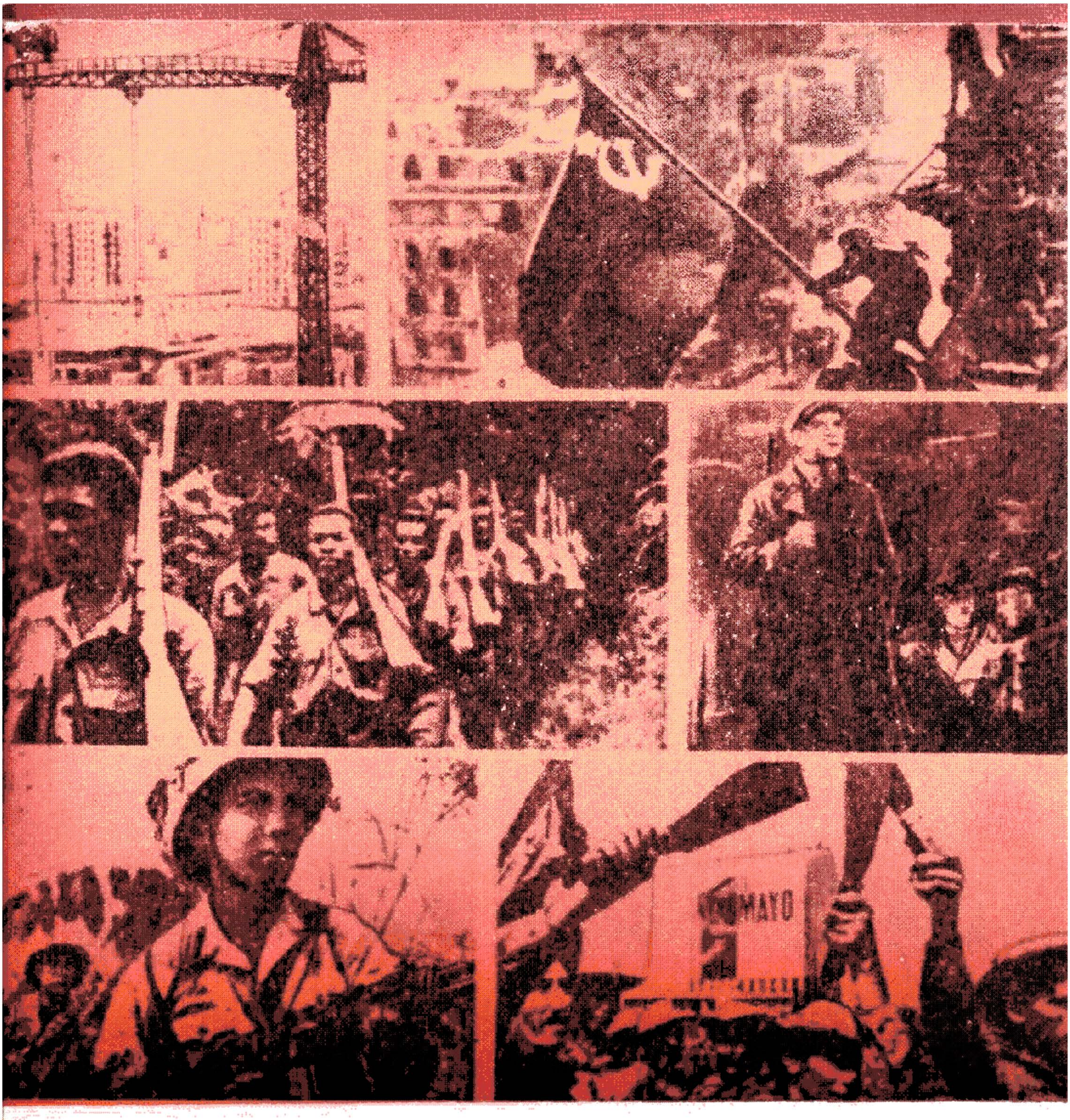

„ҚАЗАҚСТАН“ НӘШРИЯТИ
1969